

AKAD

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ALIŐMALAR DERĐİŐİ

JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Yıl 7 • Sayı 13 • Kasım 2015
Year 7 • Number 13 • November 2015

p-ISSN: 1309-3762
e-ISSN: 2149-1585
<http://iibfaacd.kilis.edu.tr>

Bu dergi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınıdır.

İndeksler / Indexes

 <p>INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL</p>	 <p>INTERNATIONAL Scientific Indexing</p>
 <p>CiteFactor Academic Scientific Journals</p>	 <p>BASE Bielefeld Academic Search Engine</p>
 <p>ADVANCED SCIENCE INDEX</p>	 <p>JIFACTOR</p>
 <p>DAIJ Directory of abstract indexing for Journals</p>	 <p>OAJI Open Academic .net Journals Index</p>
 <p>SIS Scientific Indexing Services</p>	 <p>INFOBASE INDEX</p>
 <p>AcademicKeys UNLOCKING ACADEMIC CAREERS</p>	 <p>EZ3 Electronic Journals Library</p>
 <p>ESJI Eurasian Scientific Journal Index www.ESJIndex.org</p>	 <p>Google scholar</p>
 <p>asos akademia sosyal bilimler indeksi</p>	 <p>arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi</p>
 <p>tei Türk eğitim indeksi</p>	 <p>Akademik Dizin Akademik Türk Dergileri İndeksi</p>

AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCHES AND STUDIES

Sahibi (Publisher)

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı Adına
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY

Editörler (Editors-in-Chief)

Doç. Dr. Sadettin PAKSOY
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY (Başkan)
Doç. Dr. Taner AKÇACI
Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ
Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN
Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Azmi YALÇIN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İşaya ÜŞÜR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZER (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdurrahman FETTAHOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)

Sekreterler (Secretaries)

Arş. Gör. Kazım SARIÇOBAN
Arş. Gör. Elif YİLDİRİMCİ

Adres (Address)

Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
79100 Kilis / TÜRKİYE

Tel: +90(348) 813 93 34

Fax: +9 0(348) 813 93 36

E-mail: iibfdergi@kilis.edu.tr

Web: http://iibfaacd.kilis.edu.tr

p-ISSN: 1309-3762

e-ISSN: 2149-1585

Basım Yeri

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası

HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK**
(İnönü Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ**
(İnönü Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet ÖZÇELİK**
(Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Alaeddin JABAL**
(University of Aleppo, Syria)
- Prof. Dr. Ali ÖZTEKİN**
(Akdeniz Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ**
(İnönü Üniversitesi)
- Prof. Dr. Arif ÖZSAĞIR**
(Gaziantep Üniversitesi)
- Prof. Dr. Asuman AKDOĞAN**
(Erciyes Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER**
(Balıkesir Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz TORAMAN**
(Gaziantep Üniversitesi)
- Prof. Dr. Enver BOZKURT**
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ercan BALDEMİR**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erdemir GÜNDOĞMUŞ**
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erşan SEVER**
(Aksaray Üniversitesi)
- Prof. Dr. Harun TANRIVERMİŞ**
(Ankara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KARADAL**
(Aksaray Üniversitesi)
- Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim ARSLAN**
(Gaziantep Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ**
(Aksaray Üniversitesi)
- Prof. Dr. İnci VARİNLİ**
(Erciyes Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kemal YILDIRIM**
(Anadolu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kerim YILDIRIM**
(Balıkesir Üniversitesi)
- Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU**
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP**
(Çankaya Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mahmut ÖZDEVECİOĞLU**
(Erciyes Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet MELEMEN**
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mohamad ALKHAŞROUM**
(University of Aleppo, Syria)
- Prof. Dr. Muhsin HALİS**
(Sakarya Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muhsin KAR**
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa UÇAR**
(Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
- Prof. Dr. M. Şükrü AKDOĞAN**
(Erciyes Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mümin ERTÜRK**
(Beykent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nurullah GENÇ**
(Kocaeli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nurhan AYDIN**
(Anadolu Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ERDEM**
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK**
(Sakarya Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI**
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Prof. Dr. Şakir SAKARYA**
(Balıkesir Üniversitesi)
- Prof. Dr. Şevki ÖZGENER**
(Nevşehir Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ**
(Selçuk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uğur YILDIRIM**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yakup BULUT**
(Mustafa Kemal Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yılmaz ÖZKAN**
(Ankara Hukuk Bürosu)
- Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK**
(İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdullah SOYSAL**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali ŞAHİN**
(Selçuk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aydın USTA**
(İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Birol ERKAN**
(Uşak Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent AÇMA**
(Anadolu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan KORKUT**
(International University of Sarajevo)
- Doç. Dr. İrfan KALAYCI**
(İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet KARA**
(Mustafa Kemal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Seyfettin EROL**
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mahmut MASCA**
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mete Kaan KAYNAR**
(Hacettepe Üniversitesi)

HAKEM KURULU

- Doç. Dr. Murat DEMİR**
(Harran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nusret GÖKSU**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ömer Selçuk EMSEN**
(Atatürk Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ramazan AKBULUT**
(Harran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sadettin PAKSOY**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Doç. Dr. Seyfettin ASLAN**
(Dicle Üniversitesi)
- Doç. Dr. Taner AKÇACI**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tayfur BAYAT**
(İnönü Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yavuz KECELI**
(Amarican University of Middle East, Kuwait)
- Doç. Dr. Yücel AYRIÇAY**
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yüksel DEMİRKAYA**
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet TUNÇ**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Cuma ERCAN**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatih KAPLAN**
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hakan CANDAN**
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hidayet ÜNLÜ**
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hülya DERYA**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İmad NAKHOUL**
(Amarican University of Middle East, Kuwait)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA**
(Dicle Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZÇALICI**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Özgür BALMUMCU**
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sumru BAKAN**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT**
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Walid ABIDI**
(Amarican University of Middle East, Kuwait)
- Dr. Bülent ÖZKAN**
(İpekyolu Kalkınma Ajansı)
- Dr. Fırat DEMİR**
(University of Oklahoma, USA)
- Dr. Hilmi KAL**
(Newyork State University, USA)

Akademik Araştırmalar ve alışmalar Dergisi

yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen iktibas edilemez.

Bu dergide yayınlanan çalışmaların bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimize gönderilen çalışmalar, alanında uzman iki ayrı hakem tarafından incelendikten sonra uygun görülenler yayınlanmaktadır.

Yazım kurallarına ilişkin bilgilere dergimizin web adresinde yer verilmiştir.

Bu derginin tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin almaksızın hiçbir iletişim ve kopyalama sistemi kullanılarak yeniden kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve satılamaz.

Journal of Academic Researches and Studies

is a peer-reviewed journal which is published twice a year in May and November. The articles cannot be cited partly or entirely without showing resources.

The responsibility about scientific and grammatical issues is belong to authors.

The papers sent to the journal are reviewed by two referee and after their approval, they are prepare for edition.

Writing & Publishing Policies can be found in the journal's website.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system without prior written permission.

Makaleler /Articles

Kamu Örgütlerinde Çıkar Çatışması: Türleri ve Önlenmesi

Conflict of interest in the Public Organizations: Types and Prevention

Aydın USTA.....100

Cam Tavan Algısı ile Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi: Yükseköğrenim Kurumlarında Görev Yapan Kadın Çalışanlar Üzerinde Bir Araştırma

The Relationship between Perception of Glass Ceiling and Organizational Citizenship: A Study on Woman Employees in the higher Education Context

Gökdeniz KALKIN & Haluk ERDEM & Mehmet TİKİCİ.....125

Avrupa Reformunun Ticari Temelleri ve Ekonomik Sonuçları

The Merchantile Grounds and the Economic Outcomes of the European Reformation

Kürşat Haldun AKALIN.....145

Türkiye'nin D8 Ülkeleriyle Ticaretinin Yapısal Analizi

Structural Analysis of Turkey's Foreign Trade with the D-8 Countries

Adem DOĞAN.....166

Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Açısından "Sosyal Yardım Yönetimine" Yönelik Bir Değerlendirme

An Evaluation on "Administration of Social Assistance" in terms of New Public Administration Approach

Ahmet TUNÇ.....190

Türkiye'de Vergi Denetiminde Yeni Dönem

New Term Tax Inspection in Turkey

Bekir Sami OĞUZTÜRK & Ertuğrul Kutay ÜNAL.....207

Küreselleşmenin Kimliksiz Kentleri Ve Mcdonalds Kent Kültürü

Unidentified Cities in The Globalized World And Mcdonalds Urban Culture

Ayşe ÖZCAN & Gülizar Çakır SÜMER.....238

KAMU ÖRGÜTLERİNDE ÇIKAR ÇATIŞMASI: TÜRLERİ VE ÖNLENMESİ

CONFLICT OF INTEREST IN THE PUBLIC ORGANIZATIONS: TYPES AND PREVENTION

Doç. Dr. Aydın USTA

İnönü Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
aydin.usta@inonu.edu.tr

Öz

Çıkar çatışması olgusu, son yıllarda kamu kesiminde önemli bir sorun olarak gündeme gelmiştir. Kamu yönetimi reformları çerçevesinde yürütölen özelleştirme, yerelleştirme ve özerkleştirme gibi girişimler, etik dışı davranışları tetiklemiştir. Bu tür uygulamalar ile çıkar çatışmasına yol açacak olgulara fırsat tanınmıştır. Bu anlamda çalışmanın amacı, çıkar çatışması durumunun yol açacağı olumsuzlukları ortaya koymaktır. Çalışmanın hipotezi ise son yıllarda kamu örgütlerinde yaşanan değişimlerin çıkar çatışması durumlarını artırdığı iddiasıdır. Çalışmada tarama ve dolaylı araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bir kamu örgütünde yaşanan çıkar çatışmasının örgütsel verimliliği ve etkililiği azaltacağı; kurumsal performansı etkileyeceği; dolayısıyla vatandaşın devlete olan güvenini azaltacağı yargısı ise ulaşılan en önemli sonuçtur.

Anahtar Sözcükler: Çıkar çatışması, Etik, Ahlak, Deontoloji, Kamu Hizmeti

Abstract

The case of conflict of interest has emerged as a major problem in the public sector in recent years. Initiatives such as privatization, localization and decentralization carried out within the framework of public administration reforms that have triggered unethical behaviors. Such practices have paved the way for cases that will lead to a conflict of interest. In this sense, the purpose of this study is to put forward the problems caused by a conflict of interest. And, the hypothesis of the study claims that the changes in public organizations experienced in recent years increase the cases of conflict of interest. Screening and indirect research methods were utilized in the study. The most significant conclusion derived is that a conflict of interest in a public organization will reduce organizational efficiency and efficacy, and thus will reduce the public confidence in the government.

Keywords: Conflict of interest, Ethics, Morality, Code of Conduct, Public Service

1. GİRİŞ

Son 20-30 yıldır tüm ülkelerde; küreselleşmenin etkisi, finansal açıklar ve teknolojinin gelişimi kamu yönetiminde reformlar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu reformlar çerçevesinde yürütölen özelleştirme, yerelleştirme ve özerkleştirme gibi uygulamalar ahlak dışı davranışları tetiklemitir. Bu uygulamalar ile bir taraftan görevlilere karar verme yetkisi tanınmış; diğer taraftan da çıkar çatışmasına yol açacak uygulamalara fırsat tanınmıştır. Ayrıca özel sektör ile ortak işlerde birlikte kullanılan kamusal fonların kullanımı konusundaki gizlilik artmıştır. Bilindiği üzere özel sektör anlayışı kâr temellidir ve geleneksel kamu etiğini tehdit etmektedir. Özel sektör ile kamu sektörü arasındaki paydaşlık hesap verme sorumluluğunu azaltmıştır. Özelleştirme, yerelleştirme, yetkilendirme, etkililiği ve verimliliği artırmaktadır ancak o ölçüde ahlak dışı uygulamalara da yol açmaktadır.

Günümüzde kamuda dürüstlüğün ihlali niteliğinde çok sayıda olgu ile karşılaşılmaktadır. Yozlaşma, vergi kaçaķçılıđı, çıkar çatışması, gücü/bilgiyi kötüye kullanma ve kaynakları israf etme gibi olgular bunların başında gelmektedir. Bunların sonucunda vatandaş, gelişen bu olaylardan etkilenerek toplumda normlara saygının azaldığını düşünebilir. Bu durum suç işleme, yolsuzluk, kaçaķçılık ve diğer ahlak dışı davranışların artmasına yol açmakta ve böylece kamu sektörüne olan güveni azaltmaktadır. Ayrıca hemen hemen dünyanın her yerinde politikacıların ve kamu örgütü yöneticilerinin devlet aleyhine zenginleştiklerinden kuşku duyulmaktadır. Toplumda zimmet, ihtilas, irtikâp ve rüşvet gibi suç unsurlarının artması yönetilen halkı yönetime karşı öfkelenmektedir.

Çalışanların doğru, dürüst ve tarafsız davranması kurum açasından önemli bir değerdir. Bu anlayıŐıla görevini yürüten personel, vatandaş ile ilişkilerinde tarafsız, doğru ve dürüst davranacağını bilmelidir. Çünkü bir personelin kişisel değeri, sonuç olarak kamu yararının sağlanmasına bağlıdır (Aye, 1998: 1). Vatandaş da kamu görevlisinden yansız, dürüst çalışmasını ve kamu yararı doğrultusunda kamu kaynaklarını iyi yönetmesini bekler.

Son zamanlarda ortaya çıkan skandallar, özellikle bazı kamu görevlilerinin kamu hizmetini bırakıp da özel sektörde çalışmaya başlaması ya da aynı özel kuruluşun bir kamu kuruluşuna hem denetleme hem de danışmanlık hizmeti vermesi gibi durumlar, çıkar çatışmasından kaçınmanın önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir (OECD'den akt Yüksel, 2005: 27). Çıkar çatışması gibi bir küresel soruna çözüm üretme çerçevesinde ahlaki davranış ilkelerini belirlemek ve bunlara uyulmasını denetleyecek kurumsal yapılar oluşturmak, kısacası etik altyapıyı kurmak konusunda uluslararası bir eğilimin mevcut olduğu da söylenebilir (Coşkun, 2010: 20). Bu çerçevede gittikçe bürokratikleşen bir dünyada kamu yöneticileri toplumdaki bozulmaları azaltmak, demokratik vatandaşlık için ahlaki değerlere önem vermek ve geliştirmek durumundadırlar (Öztürk, 2003: 208).

Günümüzde artık kamu bürokrasileri çıkar çatışmasının müsebbibi olarak görölmektedir. Kamusal işlemlere ilişkin kararların tümünü programlamak

olanaksız olduğundan, bürokrasinin çeşitli kademelerine yetki devri ve takdir yetkisi tanımak kaçınılmazdır. Bu tanınan yetkiler, zaman zaman ekonomik değer kazanabilmekte ve kendi lehlerine karar peşinde olanlar ile karar yetkisine sahip bulunanlar arasında çıkara dayalı bir ilişki oluşturabilmektedir. Başka bir deyişle, kamu yönetimi süreci niteliği gereği çıkar çatışması riski taşımaktadır. Bunun gerçekleşme derecesi ve biçimi ise bazı etmenlere bağlıdır (Berkman, 2009: 2).

Kamu hizmetlerinde çıkar çatışmasının tarihi, kamu yönetiminin tarihi kadar eskidir. Geçmişte birçok toplumlarda seçilmiş ya da atanmış kamu görevlilerinin, kamu makamını kendilerine kişisel menfaat sağlamak için kullandıkları varsayılırdı. Günümüzde ise kamu görevlilerinden toplum yararına çalışmaları beklenmektedir. Toplumlar demokratikleştikçe ve hükümetler kendi vatandaşlarına hesap verir ve dürüst hale geldikçe, vatandaşlar kamu görevlilerinin görevlerini kamu yararına, adil ve tarafsız bir biçimde yerine getirmelerini istemektedirler (Seger'den akt: Gençkaya b, 2009, 3). Burada ifade edilen dürüstlük terimi, kamu sektöründe mevcut olan gücün, kaynakların ve fonların uygun yerlere tahsisi ve kullanımı anlamındadır. Bu anlamda dürüstlük terimi kaynakların kötüye kullanımının ve yolsuzluğun karşıtıdır denilebilir (Fonds de la Recherche en Sante, 2006: 7).

Günümüz toplumlarında uyulması gereken kuralların etkilerinin artık azaldığı ve geleneksel değerlerden bir ölçüde uzaklaşıldığı görölmektedir. Doğal olarak bu durum yönetsel davranışlara da yansımaktadır. Buna karşın vatandaşın devletten olan kamu hizmeti talebi ise son yıllarda etkili bir biçimde artmıştır. Bu durum karşısında kamu sektörü kısıtlı kaynaklarla söz konusu ihtiyaçları karşılayacak kalitede hizmet üretmek yükümlülüğündedir. Bu beklentiler karşısında normal olarak kamunun eski kurullarla (*otoriter yönetim*) işlevsel olması beklenemez. Bunun için kamu yönetiminde ilişkiler modernize edilmelidir; bir başka ifade ile yoğun olan kamu-özel sektör ilişkiler ağının özgün ilkelere dayandırılması yararlı olacaktır. Bu alanda ortaya çıkacak çıkar çatışması durumlarının aşariye indirilmesi açısından kamu sektörü etiği, bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.

Kamu hizmeti fiili olarak ya doğrudan kamu otoriteleri tarafından; ya da ilgili otoritelerin kontrolü altında kamu yararı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen aktivitelerdir. Kamu otoriteleri ürettikleri bu kamu hizmetleri ile vatandaş memnuniyetini sağlamak zorundadır. Bu memnuniyeti sağlamak ve çıkar çatışması durumlarının iyi yönetmek ise ancak kamu hizmetlerinde ahlaki ve etik değerlerin gözetilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda vatandaş memnuniyeti ve güven ikilisi olmadan demokrasi de geliştirilemez.

Kamu örgütlerinde çıkar çatışması sorunu gelişmiş ölkelerin özellikle de Avrupa ve Kuzey Amerika ölkelerinin gündemindedir. Gelişmekte olan ölkelerde ise diğer sorunların yoğunluğundan dolayı bu sorunla kamuoyunun pek meşgul olmadığı görölmektedir. Ancak gelişmekte olan ölkelerdeki bu ilgisizlik bu ölkelerde bu sorunun olmadığı anlamına gelmemelidir. Bilakis bu tür ölkelerde bu olgu üstü örtülü olarak yoğun biçimde yaşanmaktadır.

Sauve'e göre (2011: 12), hiçbir Şey iki farklı amaca aynı anda hizmet veremez veya bir başka ifade ile bir kişi iki otoriteye birden hizmet edemez. ıkar çatışmasında da böylesi bir durum söz konusudur. Yani çıkar atışması durumunda bir tarafta kamu yararı, diğer tarafta kişisel yarar olmak üzere iki karşıt yarar bulunmaktadır. Bu zellikleri ile çıkar atışması olgusu ekonomik ve sosyal bir karşıtlık içerir. Bu bağlamda çıkar atışması olgusu kr amaçlı olanlar hariç tüm meslekler ve aktiviteler açısından önem taşımakta ve kamu örgütleri, işletmeler, barolar, dernekler bu sorunun önlenmesi açısından gerekli özeni göstermek durumundadır.

ıkar atışması durumları iş yaşamında örgütsel, grupsal ve bireysel düzeyde yer almakta ve elimine edilmesi pek kolay olmamaktadır. Söz konusu çıkar çatışmalarının en önemli etkisi kişisel ve mesleki kararları etkileyerek kendisini göstermektedir. Alınan bu kararların ise çok sayıda sosyo-ekonomik sonucu bulunmaktadır (Le Conseil Canadien Pour la Coopration Internationale, 2013 : 1).

Sosyo-ekonomik gelişmelerin çağımızda hızlandırdığı çıkar atışması olgusunun dört nedenden kaynaklandığı tahmin edilmektedir (Sauve, 2011: 13): Birincisi küreselleşme nedeni ile toplumda ortaya çıkan karmaşıklık ve sosyo-politik/sosyo-ekonomik aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılıktır. İkincisi demografik ve sosyal değişimlerdir. Örneğin kısa süren evliliklerin çoğalması ve yaşam sresinin artması; toplumsal yaşamda bir kişinin birden fazla kuşağa yardım yükümlülüğü vb. gibi. Üçüncüsü sosyal bağların çözülmesi ve kolektif bilincin çökmesidir. Bu anlamda bireycilik ve çıkarıcılık her Őeyin nne geçmiş; değerler zayıflamıştır. Dördüncüsü ise iyiniyet ve erdemlerin ortadan kalkması davranışlardaki Őeffaflığın ve geçmişten günümüze intikal eden geleneklerin artık terk edilmesidir.

Felsefi olarak dşnldğnde herkes bir yarara sahip bulunsa da, her yarar bir çatışmanın kaynağı değildir. ıkar atışması kişisel çıkarını savunmak yükümlülüğünde olan birisinin başka birisinin çıkarına karşı olmasından doğar. Ancak toplumsal yaşamda toplumsal yarar kişisel yarardan daha üstündür. Kamu rgtlerinde çalışan yönetici veya astların bu ilkeyi dikkate almaları gerekir. Medef, çıkar atışması durumunu; bir görevlinin görev esnasında tarafsızlığını ve zihinsel bağımsızlığını kaybetme riski içerisinde iken; kendisini kendi çıkarlarına eğilimli hissettiği bir durum olarak nitelendirmektedir (Magnier, 2011: 34).

2. ARAşTIRMANIN SORUNSALI

Kamu görevlilerinin çıkar atışması durumları ile karşılaşmalarında ahlaki nitelikte bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu olan bu sorunların etik disiplini çerçevesinde değerlendirilmeleri gerekmektedir ve bu çalışmanın konusunu bu tema oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın sorunsalını oluşturan unsurlar izleyen alt başlıklar altında ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı çıkar atışması durumlarının yol açacağı olumsuzlukları ortaya koymaktır. Çalışmanın hipotezi ise son yıllarda kamu

örgütlerinde yeniden yapılandırma çerçevesinde yaşanan değişimlerin (özelleştirme, yerelleştirme, serbestleştirme vb.) çıkar çatışması durumlarını artırdığı iddiasıdır.

3. ARAşTIRMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Çıkar çatışması konusunu yeterince açıklayabilmek ve önlenmesi doğrultusunda gerekli çalışmaları yürütebilmek için çıkar çatışması olgusu ile doğrudan ilgili olan ahlak, deontoloji, etik ve değer kavramlarını tanımlamak ve bunları açıklamak gerekmektedir. Bu amaçla bu başlık altında gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılmaktadır.

Çıkar çatışması ile ilgili bu dört kavram birbirine yakın olan ve birbirleriyle karıştırılabilen kavramlardır. Her dört kavram da davranışsal olarak, yapılması veya yapılmaması gerekenlerle ilgilidir. Kısacası davranış kuralları, izin verilenler, yasaklananlar ve iyi/kötü gibi nitelendirilen normlar bu temel kavramları ilgilendirir.

Felsefi gelenek güncel olarak her zaman ahlak ve etik kavramlarının anlamını birbirlerine yakın bulmaktadır. Çünkü her iki kavram da ortak bir kökeni paylaşır; Latince *mos/mores* (Fr. *Moeurs, coutumes*) kökeninden türetilmiş olan ahlak sözcüğü Yunancadaki “*ethos*” teriminden Latinceye çevrilmiştir. Monique Conto-Sperber her iki sözcüğün de aynı anlamda olduğunu (*synonymes*); çünkü her ikisinin aynı alanda düşünmeyi ifade ettiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda etik ve ahlak ortak bir alandan ve aynı şeyden söz etmektedir; fakat teorik bakımdan bunların karışıt oldukları kabul edilebilir (maksimalist-minimalist). Aralarındaki fark aslında insan yaşamındaki değerler sorunudur, bu anlamda birbirlerine karıştırılmamaları gerekir. Etik, değerlerin kişisel boyutu olarak; ahlak değerlerin toplumsal boyutu olarak görülebilir. Bu ayırım toplumsal çalışma alanları, meslekleri üzerine ayrıntılı düşünmeyi sağlar (Martins, 2010: 3). Bu bağlamda personel etiği veya meslek ahlakı kavramları ile bireyin üstlendiği sorumluluk derecesinin düzeyi ve durumu açıklanabilir. Kolektif değerleri içeren meslek ahlakı, deontolojik biçimde kodlanarak, tüm meslek mensupları tarafından işler yürütülürken paylaşılır (Martins, 2010: 4).

3.1. Ahlâk

Etimolojik olarak etik kavramı ile aynı kökene sahip olan ahlak kavramı, farklı olarak daha geniş bir uygulama alanına sahiptir. Ahlak, kolektif davranış ve kurallara göndermede bulunur; ayrıca herkes tarafından paylaşılan değerlere dayanmaktadır. Hiçbir konuda itaat edilmeyen kurallar evrensel ahlak normları içerisinde yer almaz. Saygıyı övme, şiddeti ayıplama gibi normlar tüm ahlak sistemlerinin değişmezi olsalar bile; ahlaki pratiklerden söz edildiğinde bunları çoğul ekleri ile (*ler, lar*) kullanmak yerindedir. “*Ahlak, bir grup insan tarafından belirli bir dönemde kabul edilen davranış kuralları bütünüdür.*” Bu nedenle bir Türk, bir Fransız ahlakından söz edilebilir (Martins, 2010: 6).

Ahlak, bireyin sosyal değerlere katılımı olarak da tanımlanabilir. Bu anlamda bir toplumun bir kültürün üyelerine sunduğu ve onlara benimsettiği temel kuralları içerir. Etik daha çok bireyin yanındadır; ahlak ise daha çok toplumun yanındadır. Ahlak insana dışarıdan etki eder; etik içsel dünyada etkisini sürdürür. Gaudette'e göre etik, davranışlar üzerine sistematik düşünme biçiminde; ahlak ise, kişinin somut davranış ve pratiklerini tanımlama biçimindedir (Chalvidan, 2009: 5).

Ahlak, toplumsal değerleri her bir bireye empoze eden kültürel, sosyo-tarihsel nitelikte buyruk ve emirlerdir. O halde farklı zamanlarda farklı ahlakların ortaya çıktığı söylenebilir. Tüm topluluklar kendisini oluşturan bireyler için kendi değerler sistemini hazırlar. Sistem, toplumsal uyum ve tutarlılığı oluşturan, yasaklanmış veya empoze edilmiş, uyulabilir her bir değeri gösterir. Bu anlamda ahlak, zorlama yetkisi olan kolektif davranış kurallarının oluşturduğu bir sistemdir; herkes için geçerlidir; zorlama yetkisi vardır, çünkü uymayana yönelik kınama biçiminde yaptırım gücü bulunmaktadır (Martins, 2010: 6). Ahlak iyi olarak bakılan sosyal davranış kurallarının bütünü; etik her bir davranışa temel teşkil eden ilkelerin bütünüdür. Etik ahlaka göre daha teoriktir; daha çok ahlaki temeller üzerine düşünmeyi öngörür. Ahlakı oluşturan davranış kurallarını yeniden inşa etmeye gayret gösterir (Verdier, 1999: 18).

Alman filozofu Emmanuel Kant'a (1724-1804) göre ahlaki kurallar bir şartsız buyruk oluşturur ve bunun benimsetilmesi, bireyler arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırıır. Ödev kavramının kökeni ahlaki davranışlardır. Bu nedenle deontolojik ahlak anlayışı, teleolojik ahlak anlayışından farklıdır. Gerçekte bu iki karşıt anlayış ahlakın temelini açıklamaya çalışır. Yani ahlaki eylemin temelini açıklayan gerekçeleri ortaya koyar. Yine Kant'a göre ahlaki eylem uyulması gereken bir kuralı kabul etmenin sonucudur. Uyulması gereken kural iradenin özgürce kendisine uymayı empoze ettiği kuraldır. Özgürlük ve özerklik, kişinin arzu, istek ve özlemlerini azaltsa bile, kayıtsız şartsız ödevi yerine getirme sınırlarına bağlı olarak tanımlanabilir. Deontolojik anlayış karşıtı olan teleolojik anlayış, eylemin ahlaki olup olmadığı konusunda, eylemin sonucunu dikkate alır (Martins, 2010: 7). Kamu yöneticileri ile ilgili olarak yapılan çalışmaların birçoğunda Kantçı görüşün varsayımları doğru olarak kabul edilmektedir. Çünkü memurlar, eşitlik, dürüstlük, tarafsızlık, adalet gibi kendiliğinden değeri olan konulara gerçekten önem verirler (Lewis'den akt: Öztürk, 2003: 206).

Teleolojik ahlakın kurucusu olarak Aristo (384-322) kabul edilebilir. Bu yaklaşımda tüm eylemlerin amacı mutluluktur. Aristo'ya göre mutluluğun tarifi (*zenginliğe, hazzı, şerefe indirgenemez*) hiyerarşik düzen içerisinde eylemleri sonlandırmak ve nispi olarak değerler üretmektir. Mutluluk araştırmalarına bağlı ahlak (*morale*) anlayışı 18. ve 19.yy'larda "yararcılar" tarafından önemli ölçüde geliştirilmiş, hukuk, ekonomi, politika bilimi alanlarında yaygın olarak kullanılmıştır.

Jeremy Bentham'a (1748-1832) göre kurumları ve eylemleri değerlendirme kriteri mutluluktur. Eylemlerin değeri ve anlamı, sonuçlarına

bakılarak ölçölür ve bir eylemin yararlılığı bireyi motive eden haz ve elemenden hareketle belirlenebilir (Martins, 2010: 8).

Ahlak pratiği sorunu yarar ahlakı savunucularından John Stuart Mill'in de (1806-1873) çalışmalarında yer almıştır. Mill'in ahlak anlayışının yenilikçi, bireysel özgürlüğü savunan ve anti-sosyal biçimselliğe karşı olduğu bilinmektedir. Burada söz konusu olan özgürlük anti-sosyal bir özgürlük değildir; özgürlük, sürekli gelişen mutluluk durumunun kaynağıdır, mutluluk aynı zamanda bireysel değil, kolektiftir (Martins, 2010: 8). Bu bağlamda çıkar çatışması ile ahlaki değerler ilişkilendirilecek olursa; çıkar çatışması ahlakın ve hukukun sınırına yerleşir ve hileden beslenir.

3.2. Deontoloji

Köken olarak deontoloji sözcüğü ödev (*deonta*), tartışma (*logos*), çalışma anlamlarına gelmektedir. Söz konusu bu tartışma, çalışma, genel ödev üzerinde sadece teorik ve soyut değil; mesleki alanda kabul edilen değerlere, ilkelere ve kurallardan oluşan referanslara yöneliktir. Deontoloji, bir mesleği yöneten, uygulamada rehberlik eden, kamu yönetimi ve halk arasındaki ilişkileri belirleyen ödevler ve kurallar bütünüdür. Deontoloji böylece eylemlere bir çerçeve çizer; değerleri referans alır ve meslek mensupları tarafından kabul edilen ilkelere ve toplumsal kurallara, önerilere, yönergelere bir dayanak ve ortak hareket etmede ortak bir görüş oluşturur. Deontoloji bu işlevi ile aynı mesleği paylaşan grupların ortak hareket etmesini sağlar (Martins, 2010: 11).

Deontoloji bir ödevde odaklanmayı gerektirir; kamu yönetiminde bir mesleğe yardım eden ödevlere, hukuka ve kodlara referans teşkil eder. Deontoloji hiyerarşiyeye dayalı, uygulamaya yönelik kurumsal bir disiplin sürecidir ve toplumsaldır. Etik hukuki olarak isteğe bağlı iken; deontoloji hukuki bakımdan zorunludur. Etik, bilinç durumuna yöneliktir, doğruyu ümit eder; deontoloji dışarıdan dayatılan kurallara göndermede bulunur ve hukukun bir parçasıdır. Deontoloji kurallarla formüle edilir ve kurala uymama durumunda, kuralı ihlal eden eylem, yaptırıma tabi tutulur (Chalvidan, 2009: 5).

Deontoloji çoğu zaman soyut ahlak kuralları ile uzlaşmayı araştırır ve seçilen mesleğin iyi yürütülmesi için belirlenen kurallar bütünüdür. Bu kurallar sadece ahlaki nitelikte değil; yargısal ve teknik özellikleri de taşır. Bu kurallar yetkili kural koyucular tarafından yönergeler çerçevesinde belirlenir.

Deontoloji meslek ödevidir ve ahlakın bilimi olan etiğe benzer. Bir örgütteki etik ve deontolojik yaklaşım paydaşlar arasında düzenleyici bir araçtır. Etik, ilkelerden; deontoloji daha somut kurallardan oluşur. Bu oto regülasyon proaktif bir yaklaşımdır; kamu yönetiminde vatandaş memnuniyetini artırır (Isaac, 2000: 4). Etikten farklı olarak deontoloji, kurallarla formüle edilmiştir ve söz konusu bu kurallar yaptırıma bağlıdır. Başka bir deyimle deontoloji kurumsal disipline yöneliktir. Etik iyiliği içeren bilinçli düşüncelere gönderme yapar. Deontoloji, kurallara gönderme yapar ki; bu da daha sonra hukuk disiplini olarak ortaya çıkar (Chalvidan, 2009: 5).

3.3. Etik

Ahlak ve deontoloji gibi etmenler; dış etkilerden meydana gelen, üstün konuma sahip; boyut olarak kişiye aşan mesleki, kültürel, sosyal ve kamu referanslı sosyo-kurumsal yapılar iken; etik referansı kişinin kendisi olan, eylem ve davranışlarına rehberlik eden, kişisel ahlakın izlerini taşıyan kurallar bütünüdür. Bu durumda etik düşünceinin açıklanmasında, kişisel değerler referans ölçüdür. Başka bir ifade ile etikte referans kişinin kendisi; ahlakta referans başkalarıdır (Martins, 2010: 13). Etik, başkaları ile birlikte iyi biçimde yaşama üzerine kişisel düşünce tasarımıdır. Doğru ile yanlışı birbirinden ayırır; ahlakın bilimidir ve eylemde akla yatkınlığı araştırmaya karşılık gelir. Bu nedenle etik kişiseldir denilebilir (Chalvidan, 2009: 6).

Etik bir durumu sorgulama; ahlak ise bir durumu tanımlamadır. Deontoloji ise uygulama ve yaptırımdır. Eylemde bilgelik, iyi durumda olma, özen gösterme anlamındadır ve isteğe bağlı bir ödev ve sürekli iyiye ulaşmaya yönelmiş bir çabadır. Yaşamın farklı alanlarında kişinin ve toplumun kimliğini sorgular (Chalvidan, 2009: 6). Başka bir ifade ile etik, iyi davranmak için ortaya bir değer koyar.

Kenneth Kernaghan kamu yönetimi etiğini, politik etik, kişisel etik ve örgütsel etik olmak üzere üç kategoriye ayırır. M. H. Whithan'a göre ise kamu hizmetlerindeki meslek etiği günümüzde artık önemli bir anlayış; yöntem haline dönuşmüştür. Yönetişimi başarmak, kamu hizmetlerini kaliteli sunmak, ekonomik büyümeyi ve verimliliği sağlamak ancak meslek etiği ile mümkündür. Etik bireye örgüt içerisinde sorumluluk seğimini ve bireyin aydınlatılmasını kolaylaştıran öneriler sunmaktadır (Chalvidan, 2009: 7). Ayrıca kamu hizmeti etiği demokrasinin gelişimine de katkı sağlamaktadır.

Kamu yönetiminde bir etik hiyerarşisinden bahsetmek de mümkündür. Hiyerarşinin ilk basamağında kamu görevlilerinin "*bireysel ahlak*" yapıları yer almaktadır. Bireysel etik, kamu görevlisinin kendi özne geçmişi tarafından biçimlendirilmektedir. Örneğin, aile etkisi, dini inancı, kültürel ve toplumsal değerler etkisi ve bireysel tecrübeler kamu görevlisinin etik düşüncelerini belirleyen parametrelerdir. Hiyerarşinin ikinci basamağında "*mesleki etik*" bulunmaktadır. Mesleki etik ise, kamu görevlisinin görevini yaparken, mesleğin gerektirdiği normlar çerçevesinde davranmasıdır. Üçüncü basamakta ise "*örgütsel etik*" bulunmaktadır. Örgütsel etik, kamu görevlilerinin eylemlerini örgütsel amacın gerçekteşmesi doğrultusunda belirlenmiş bulunan kurallara göre yapmasıdır. Hiyerarşinin son basamağını ise "*toplumsal etik*" oluşturmaktadır (Coşkun, 2010: 22).

Ontolojik olarak etik, kişinin kendisi ile ilgili; ahlak başkaları ile ilgilidir. Epistemolojik olarak etik düşünsel ve tanımlayıcı; ahlak uygulamaya yöneliktir. Fenomonolojik olarak ise mevcut duruma göre etik ve ahlak seğimi kişinin kendisine bağlıdır. Ahlaki davranma kişinin kendisine rağmen dayatılan kurallara uymaktır; birey bu konuda pasiftir. Etik davranmak kurallara göre davranışı benimsemek demektir; bu durumda kişi aktiftir. Bu davranış değer ve kurallar bakımından daha çok kişiseldir; kişi burada kurallara uyum veya uymama

konusunda kendisi karar vermektedir. Bu nedenle bu öznel davranış karşılığı etik sözcüğü kullanılır (Martins, 2010: 13). Bu bağlamda etik, isteğe bağlı emir, irade özgürlüğünden kaynaklanan sürekli özeni ifade eder. Etik sürekli kişisel sorgulamayı yönetir.

Sosyal çalışma ortamında etik yönetimi, teleolojik, aksiyolojik ve bireycilik boyutta, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamayı ve kaynakların ekonomik kullanımını açaşından etkili davranmayı içerir. Etik yönetimi her koşulda başkalarına zarar vermemeyi de ilke edinir.

Etik, karar vermek için bir referans; kişisel, mesleki, kolektif eylemleri değerlendirmek için bir ilkeler alanı olarak görülebilir. Ahlakın etikten farkı, genel, soyut ve derleme kurallardan oluşmasıdır. Etik somut, insanidir, aynı özden gelir ve duruma göre davranmayı sağlar. Bunun için etiğin teolojik yaklaşımı benimsediği ileri sürülür. Bu anlamda bir eylemin iyi, dürüst, saygı içerikli olup olmadığı eylemin sonucundan anlaşılır. Kant'ın deontolojik yaklaşımında olduğu gibi niyete bakılmaz (Martins, 2010: 17). Deontolojik gelenekte alınan kararlar fundamental ilkelere dayandırılmakta; teleolojik gelenekte ise alınan kararların ve yapılan işlerin sonuçlarına ya da nelere yol açtığı dikkate alınmaktadır (Öztürk, 2003: 205).

Ahlak ile ortak etimolojiye sahip olmasına karşın etik, somut durum içerisinde benimsenen kurallar çerçevesinde tanımlanan kişisel değer yargıları olarak tanımlanırken; ahlak, belirli bir dönemde belirli bir toplum tarafından kabul edilen izlenilmesi öngörülen kurallar bütünü ve bu kurallara uyum sağlama çabalarıdır. Ahlakta iyi, kötü sıfatları; etikte doğru yanlış sıfatları daha çok kullanılır. Etik, kişinin iç dünyasının uygunluğunu nitelendirmede kullanılan bir ölçüt; ahlak kişinin başkaları ile uyumunun veya başkalarının kendi aralarındaki uyumunu nitelendirmeye hizmet eden bir ölçüttür. Ahlak, kişisel boyutu aşan, dıştan gelen ödev türündeki buyruklardır; etik ise sadece özneye bağlıdır. Etik, tüm boyutlarda (*kişisel, ilişkisel, mesleki*) uygulanabilir; sadece bir alana hapsedmek uygun değildir (Martins, 2010: 17). Meslek mensupları bir araya gelerek birer tüzel kişilik oluşturdukları için bu alanda da meslek etikleri söz konusudur. Bir başka ifade ile nasıl ki gerçek kişiler için etik davranış söz konusu ise tüzel kişilikler için de etik düşünmeden/davranıştan söz edilebilir.

Kısacası ahlak ve etik her ikisi de insan davranış ile ilgilidir; fakat bunlardan ahlak kuralları önceden belirlenmiş kurallardır ve aynı sosyo-tarihsel bağlamda herkes tarafından paylaşılan değerlerdir. Etik kurallar ise tekildir ve eylemin öngörülen durumuna göre değer taşır.

Etik, “*Ne yapmalıyım?*” ya da “*Bu doğru olur mu?*” diye soran herkesle ilgilidir. Etik, ne yapılması gerektiğini düşündürürken, başkalarının haklarını ve çıkarlarını da dikkate alır (Haynes, 2002: 18). Bu anlamda örgüt etiği ise bireyin davranışlarını yöneten ilkeler, değerler ve inançlardır. Çalışma yaşamında etik ilkelere gereksinim Verdier tarafından (1999: 21) şöyle gerekçelendirilmektedir:

• Toplumsal düzeni sağlamak bakımından günümüzde geleneklerin etkisi oldukça azalmıştır. Gelenekleri de içeren ahlaki değerlerin azalması etik ilkelere olan gereksinimi artırmaktadır.

- Toplumlarda ideolojik sistemler çözümlünce yerine yeni davranış modeli olarak bireycilik geçmiştir. Bireycilik toplumculuğa göre bireyin ayrıcalıklı yaşamıdır; bu durum, etik ilkelere gereksinimi doğurmaktadır.
- Teknoloji alanındaki hızlı ve düzensiz gelişmeler çeşitli tehdit ve tehlikelere yol açmaktadır; bu durum etik ve ahlaki değerlere olan gereksinimi daha çok artırmaktadır.

3.4. Değerler

Değer sözcüğü iradenin veya eylemin deneyimine göre anlam kazanan temel bir bilgidir. Genel bir kabule göre değer; değerlendirilen bir nesnenin veya öznenin kalitesini göstermektedir. Genellikle bir görüş derecesi ile kullanılan değer (*kişi, eylem, performans, nesne, eser*) az veya çok önemli olabilir. Bu açıdan değeri nedeniyle, bir fikir, duygu, kurum veya nesne, herkes tarafından beğenilebilir, arzu edilebilir, tercih edilebilir, reddedilebilir, kınanabilir, cezalandırılabilir veya terk edilebilir. Kuşkusuz bu değer yargıları kişilerle ve sosyo-tarihsel içerikle ilgilidir (Martins, 2010: 23).

İlke bir anlayışa göre ahlaki davranışta, deontolojik kodlarda ve etik düşüncede önemli olan değerlerdir. Değerlerden hareketle kişilerde fikirler, duygular, eylemler, durumlar, olaylar ve başka kişiler hakkında değerli/değersiz, iyi/kötü, kullanılabilir/kullanılamaz, doğru/yanlış adil/adil olmayan, güzel/çirkin vb. biçimlerde değer yargıları oluşur. Değerler ölçütler gibi işlev görerek tercihleri, kanıları, inançları, görüşleri, davranış kalıplarını, eylemleri yönlendiren buyrukları taşır. Bu anlamda değerler duygusal bileşenlerden oluşun zihinsel unsurları içeren tercihler olarak da tanımlanabilir (Martins, 2010: 23).

İncelenen toplumlar (*ulus, bölge, meslek, etnik, politik, soy*) açısından baskın değerleri tanımlamak mümkündür. Bu değerler sosyal uyumluluğu ve birlikte yaşamayı güvence altına almaktadır. Aynı zamanda baskın değerler toplum açısından ahlak kurumunu da zenginleştirmekte ve beslemektedir. Günümüz alışma alanlarında değerler, kalite kavramı içerisinde de gösterilmektedir. Bu anlamda kalite kavramı bir ödev, eylemlerin amacı ve mesleki ahlakın temeli olarak düşünülebilir.

Politikacılar ile kamu yöneticilerinin değerlerinin birbirinden farklı olduğu söylenebilir (Overman ve Foss'dan akt: Öztürk, 2003: 204). Empati, dürüstlük, yeniliklere açıklık ve kamu çıkarı ya da genel yarar gibi değerler kamu yöneticileri arasında özel kesimdekilerden daha güçlüdür (Nalbandian ve Edvars'dan akt: Öztürk, 2003: 204). Sayılan bu değerlerin yanında kamu yöneticilerinin kamu düzenini sağlama yükümlölükleri de bir değer olarak kabul edilmelidir. Çünkü kamu düzeninin sağlanamadığı bir ortamda gerekli kamu yararının sağlanamayacağı açıktır.

Kamu yöneticilerinin aldığı stratejik kararlar, mesleki ve bireysel değerlerin bir bileşimidir. Bu değerlerin yanında yöneticilerin bir takım amaçları da bulunmaktadır. Bu amaçlar; güç elde etme, para, prestij, güvenlik, bireysel arzular ve genel olarak kamuya hizmet olarak belirtilebilir. Dolayısıyla

yöneticilerin kararlarında bireysel çıkarlar ve kamu hizmetinin gerekleri önemli rol oynar (Downs'dan akt: Öztürk, 2003: 211). Ancak önemle şunu belirtmek gerekir ki; ahlaksal olarak değerleri temel alan bir davranış, sonuç itibariyle kamunun yararına olacaktır. Bu anlamda kamu kesiminde çalışanlar için kamuya hizmet, bireye hizmetten daha onurlu bir görevdir (Öztürk, 2003: 213).

3.5. Çıkar Çatışması

L'Encyclopedie Canadienne'ye (2012: 1) göre çıkar çatışması, kamu görevlilerinin veya politikacıların resmi görevlerini etkileyen veya etkilemesi muhtemel; gerçek veya potansiyel bir çıkara sahip bulunma durumudur. Yasa dışı olmasa da çıkar çatışması görevlinin karar alımı bakımından bir kuşkuya ve güvensizliğe yol açmaktadır. Zaman zaman ortaya çıkan çıkar çatışmaları idareye yönelik olarak da güvensizliğe yol açar. Bu bağlamda çıkar çatışması, birçok paydaşın aynı iş veya işlem üzerinde çatışan çıkarlara sahip oldukları durumdur. Kamu kesiminde çıkar çatışması durumlarında, özel bir statüye sahip kamu görevlisi, görev ve sorumluluklarının icrası esnasında kurallara, geleneklere aykırı biçimde etki altındadır.

Çıkar çatışmasında, birincil çıkar (kamu çıkarı) ve ikincil çıkar (özel çıkar) olmak üzere iki temel unsur bulunmaktadır (Lo and Field'den akt: Usta, 2013: 17). Çıkar çatışmasının ortaya çıkabilmesi için bu iki çıkarın birbiriyle çatışması gerekmektedir. Bu bağlamda, çıkar çatışmasının kavramsal analizinin yapılabilmesi için öncelikle çıkar, bireysel çıkar ve kamu çıkarı kavramlarının, daha sonra ise çatışma kavramının ele alınması gerekmektedir (Usta, 2013: 17). Çıkar çatışması teknik olarak, resmi-mesleki görevden kaynaklanan birincil çıkarın, maddi kazanç sağlama gibi ikincil çıkar tarafından etkilenmesi durumu (Thompson, Omobowale, Bernard ve Field'den akt: Usta, 2013: 17) olarak ifade edilmektedir.

Çıkar çatışması, personelin kişisel çıkarı ile mantıklı olarak yürütmesi gereken görevi arasındaki çatışmadır (Fonds de la Recherche en Sante, 2006: 8). Çıkar çatışması, kurumun kamu hizmeti çerçevesinde işlevini yerine getirirken, kurumsal amaç üzerinde bir etkinin doğmasıdır (Institut Française des Administrateurs, 2010: 2). Çıkar çatışması, kamu hizmeti görevi ile bu görevi yerine getiren kişinin bireysel çıkarı arasındaki karşıtlık durumudur (Commission de Reflexion, 2011: 1). Başka bir ifade ile çıkar çatışması adeta güvene dayalı yükümlülüğün ihlalidir denilebilir.

Çıkar çatışması, kamu görevlisinin kişisel çıkarı ile kamu yükümlülüğü arasında çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin, bir kamusal hizmetin özel sektöre yaptırılması durumunda çıkar çatışması görülebilir. Kamu örgütleri ile ilgili sırları saklayan bazı kamu görevlilerinin sır olarak kalması gereken bilgileri üçüncü kişilerle paylaşması durumunda da çıkar çatışması söz konusudur (OCDE, 2005: 1). Bir başka ifade ile çatışma, kamu görevi ile görevlinin kişisel çıkarları arasındadır.

Çıkar çatışması, kişisel çıkarı olan görevlinin yükümlülüğü ile çelişki içerisinde bulunduğu bir durumdur. Kişisel çıkar kavramı doğrudan veya dolaylı finansal yararı içerebilir. Yarar, ailesel, politik, mesleki, dini veya cinsel olabilir (Pons et Pons, 2011: 24). Burada söz konusu olan kişisel çıkar kavramı çok geniştir; çünkü doğrudan veya dolaylı birçok çıkarı içerir (Ministere de la Justice, 2004: 1).

Çıkar çatışması, yolsuzluk kavramından farklı bir kavramdır. Yolsuzluk iki taraf arasında bir değiş-tokuşu içerir (Alatas'dan akt: Berkman, 2009: 18). Yolsuzluk, hakkın kötüye kullanımının kamu sektöründe gerçekleştirilmiş halidir. Gerçekte çıkar çatışması bir eylem değil bir durum olarak anlaşılmalı ve bir kamu görevlisi yolsuzluk yapmadan da kendisini bir çıkar çatışması içerisinde bulabilir (Reed'den akt: Gençkaya, 2009 b, 4). Bu bağlamda, çıkar çatışması mutlaka yolsuzluk ya da hileli bir davranış değildir. Bununla birlikte, çıkar çatışması "*kamu makamının özel menfaat için kötüye kullanılmasını*" oluşturur ve gayri adil davranış için bir potansiyel durumudur (Gençkaya, 2009 b, 4). Ancak çıkar çatışması durumu yolsuzluğa fırsat verebilir (Fonds de la Recherche en Sante, 2006: 8). Çıkar çatışmasında bir taraf yasal düzenlemelerde öngörülmeleyen bir etki aracı kullanarak diğer tarafın yani kamu görevlisinin konumundan kaynaklanan yetkisini isteği doğrultusunda saptırmaya çalışmaktadır. Bu etki ya da güç ile kamusal yetki takas edilmektedir. Bu etkinin aracı genellikle para, mal, hediye gibi maddesel niteliktedir (Berkman, 2009: 18). Bu etki sonucu kamu görevlisi de çıkarı sağlayanın isteği doğrultusunda işlem yapmaktadır. Diğer bir deyişle, kamu görevlisi yetkisini kişisel çıkarı için kullanmaktadır.

Toplumsal ya da siyasal sözü geçerliliğe sahip kişiler de bu güçlerini bir etki aracı olarak kullanarak kamu görevlisinden ayrıcalıklı bir kamu işlemi yapılması isteminde bulunabilirler. Bu durumda, kamu görevlisi yine maddesel çıkardan çok ileride kendisinin, örneğin iltimasa ihtiyacı olduğu zaman bu kişiden yardım isteyebilme fırsatına sahip olmak düşünceyi ile ayrıcalıklı işlem yapmaya yönelebilir. Başka bir deyişle, bu gibi durumlarda kamu görevlisi, kayırmasının karşılığında kendisine potansiyel bir iltimas elde etmektedir (Berkman, 2009: 19).

Sonuç olarak çıkar çatışması, özel ve kişisel bir çıkarı olan bir kişinin görevini yürütürken nesnelliliğinin etkilenebildiği bir durumdur. Kişisel yarar, kâr sağlamak, bir kaybın oluşmasını önlemek, bazı avantajlar sağlamak veya bir riskten kurtulmak biçiminde olabilir. Yararlar kişinin çalıştığı alandaki ticari ortaklarının veya yakınlarının yararı olabilir (Le Conseil Canadien Pour la Coopération Internationale, 2013 : 3).

4. ÇIKAR ÇATIşMASININ TÜRLERİ

Bir kamu örgütünde çalışan bir görevli kendisini, gerçek; görünen ve potansiyel çıkar çatışması durumları içerisinde bulabilir (Le Conseil Canadien Pour la Coopération Internationale, 2013: 3). Söz konusu bu durumların tanımlanması genellikle şöyle yapılmaktadır:

Gerçek çıkar çatışması: şayet görevli aşıktan bir yarara sahipse, somut gerçek bir çatışmadan söz edilebilir. Bu tür çıkar çatışması durumunda, görevlinin yükümlülüğünü, sorumluluğunu yerine getirirken, kişisel olarak etkilenmesi söz konusudur. Etki, aile sorumluluğu, dini inanç, mesleki bağlantılar, politik bağlar, kişisel eşyalar, sermaye yatırımları, borçlar, aile şirketleri, önemli bir yarar sağlamak veya bir kayıptan kurtulmak aracılığıyla olabilir (Ministere de la Justice, 2004: 1). Başka bir ifade ile kamu görevlisi görevini yerine getirirken özel çıkarlarının etkisinde kalacağı konumdadır. *Gerçek veya somut bir durumda*, yapılan işlevler özel çıkarların etkisinde kalmıştır. Örneğin, bir ihale komisyonundaki bir bürokratin kendi yakınına ihalenin verilmesi hususunda çaba sarf etmesi durumunda gerçek veya somut bir çıkar çatışması durumu söz konusudur.

Görünen çıkar çatışması: Çatışma gerçek olarak yoksa da ufukta görünüyor olabilir. Kişisel yarar hali hazırda mevcut değildir veya nedeni kesin olarak gözükmemektedir. Böylesi durumlarda kısa bir soruştırma kuşkuları ortadan kaldırılabılır. Bu durumda görevlinin davranışının sisteme uygun olup olmadığı sorgulanmalıdır. Uygunsuzluk görölmüşse görevli, bir çıkar çatışması durumu ile karşı karşıyadır. Böylesi durumlarda vaziyetin iyi yönetilmesi gerekir (Ministere de la Justice, 2004: 2). Kısacası bu tür çıkar çatışması durumlarında, kamu görevlisi görevini yerine getirirken özel çıkarlarının etkisinde kalacağı konumda görünür. Örneğin, ihale komisyonunda bulunan bir görevlinin kendi yakınının söz konusu bu ihaleye katılmak için başvurma durumu.

Potansiyel çıkar çatışması: Bu durumda görevli henüz daha kişisel çıkara sahip değildir. Dolayısıyla kişisel çıkar ile görevi arasında belirgin bir çatışma yoktur. şayet görevli işlevini değiştirirse kişisel çıkarı yükümlülüğünü etkilemez ve böylece çıkar çatışması potansiyel olarak kalır (Ministere de la Justice, 2004: 2). *Potansiyel veya öngörülebilir bir durumda* kamusal işlevlerin gelecekte özel çıkarların etkisi altında kalma olasılığının olması söz konusudur. Örneğin, hükümete yakın bir dernek veya vakfa iş adamlarından birisinin yüklü bir miktarda parasal yardım sağlaması durumu.

Kamu sektörü ahlaki bakımdan çok sayıda belirsizlikler ortaya koymaktadır. Çıkar çatışması bu belirsizliklerin başında gelmektedir. Mevcut bir çıkar çatışmasını çözümlmek için akla uygun hareket etmek, yasaları uygulamak, ilkelere uymak ve çıkar çatışması durumlarını gerçek, görünen, potansiyel olarak ayırmak; sorunu anlamak bakımdan gereklidir (Fonds de la Recherche en Sante, 2006: 7).

şekil 1: Çıkar Çatışması ile İlgili Alanlar

Çıkar çatışması bir risk alanı olarak kabul edilirse, bu risk alanının çevresinde başka alanlar da yer almaktadır. Şekil 1’de görüldüğü üzere çıkar çatışması alanının her iki yanında, iki farklı alan daha yer almaktadır. Başka bir ifade ile çıkar çatışması konumunda bulunan görevli bir ikilem yaşamaktadır. Çıkar çatışması alanından yolsuzluk alanına geçmek istemeyen; konumunu politik, toplumsal, dini, ekonomik ya da başka türlü bir nüfuzla kişisel çıkar sağlamak için kullanmaktan kaçınır veya bu kaçınmanın tam tersi de olabilir. Eylem ya da politika, kişisel çıkar veya gücü elinde tutmaya devam etmek için gerçekleştiriliyorsa, ahlaka aykırı hale gelir. Etik alandaki yararları en üst düzeye çıkarma düşüncesi, kişinin kendine yönelik değil; evrensel olarak uygulanabilir olmalıdır (Haynes, 2002: 75). Bu anlamda çıkar çatışmasının tespiti, bir durum saptamasıdır ve etik disiplinini ilgilendirir.

Bu alanlar arası geçişte etik ilkeler, değerlerin davranışlara yansımada rehberlik görevi görür. Etik ilkeler ne kadar özele inerlerse, davranışlara rehberlik açasından yararları o kadar artar. Bu anlamda Şekil 1’de görülen “*çıkara çatışması alanı*” aslında bir risk alanıdır. Bu anlamda genellikle şu tür durumlar risk alanlarını oluşturmaktadır (Ministere de la Justice, 2004: 4):

- Kamuda çalışan birisinin benzer bir aktiviteyi başka bir iş yerinde icra etmesi,
- Önemli bilgilere sahip olma ve bunları ifşa etme eğiliminin olması,
- Sözleşmeleri hazırlama, tartışma, yönetme ve uygulama yetkisine sahip bulunma,
- Stratejik kararların alınmasına katılım,
- Hediye ve diğer menfaatlerin kabul edilmesi,
- Örgütle ilgili tüzel kişiliklerin yönetim kurullarına katılma,
- Özel bir şirkette çalışmak için kamu örgütünden ayrılma.

Çıkar çatışması durumlarına ise şu örnekler verilebilir (“Toupictionnaire”: le Dictionnaire de Politique):

- Yakınlar arasındaki işlemler (Yakınlardan birinin yararına veya kendi çıkarı doğrultusunda karar almak; örneğin, yöneticisi veya hisse sahibi bulunduğu bir şirketle iş yapmak),
- Kurum sırlarının ifşa edilmesi (Kurum çalışanının kurum aleyhine birisiyle anlaşma imzalaması),
- Politik iltimas ve kayırmacılığa ortam hazırlanması,
- Karar vericinin, verilen kararla ilgili şahsın sunduğu hediye kabul etmesi,
- Görev karmaşası: İki sorumluluğun aynı şahısta birleşmesi (Bir kişinin fiziksel ve ahlaki olarak birkaç kurumda birçoak işler görmesi mümkün değildir),

- Çekişmeli bir konudaki bir raporla ilgili olarak bir yakınının bilirkişi olarak atanması.

5. ÇIKAR ÇATIşMASININ ÖNLENMESİ

Çeşitli ülkelerde yapılan birçok araştırma ve basından yansıyan haberler kamunun idareye karşı güveninin azaldığını göstermektedir. Sayılan bu ve benzeri durumlarda kamu örgütlerinin ve çalışanlarının gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Çünkü çıkar çatışmasını önleme konusunda gerçek veya tüzel kişilerin etik ve ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır.

Çıkar çatışmasına yönelik politikalarda “*ilke temelli*” ve “*kural temelli*” olmak üzere iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Dürüslüğe dayalı etik yönetimin şekillendirdiği sistemlerde, ilke temelli çıkar çatışması politikası uygulanmaktadır. Uymaya dayalı etik yönetim ise; kural temelli çıkar çatışması politikası ile örtüşmektedir (Usta, 2013: 2). Eskiden kamu örgütleri ile vatandaş arasındaki ilişki bir otoriteye dayanıyordu; günümüzde ise bu ilişki hizmet talebine dayanmaktadır. Bu nedenle hiç şüphesiz ki çıkar çatışmalarını önlemek bakımından tüm kamu örgütlerinde etik düşünceye sahip bulunmak gerekmektedir. Günümüzde kamu yöneticileri çeşitli alanlarda hukuka bağlı olmadan da kamu kaynaklarının yönetimi konusunda karar almak yetkisine sahiptir. Aynı zamanda bu yöneticiler kamu politikalarının hazırlanmasında otorite sahibidir. Bu yetkilerin keyfi kullanımını önlemek için etik normlar temel dengeleri sağlayabilir. M. H. Whithon meslek etiğinin, çıkar ilişkilerinde dengenin sağlanması, yönetimin iyileştirilmesine, kamu yükümlülüklerinde ve ekonomik kalkınmada etkililiğin artırılmasına katkı sağladığını ileri sürmektedir (Chalvidan, 2009: 7).

Nitelendirmek gerekirse bir yönetim tam olarak ya dürüst/doğrudur; ya da değildir. Sadece biraz dürüslük veya doğruluktan söz edemeyiz. Eski bir Fransız atasözü şöyle söylemektedir: “*Qui vole un œuf, vole un bœuf*” Bu atasözü Türkçeye, “*Kim bir yumurta çalarsa, bir öküz de çalabilir*” biçiminde çevrilebilir. Bir yönetim birimi dürüslüğünü birazcık kaybederse daha büyük yolsuzluklara da bulaşabilir. Bu nedenle yönetim süreçlerinde çıkar çatışması durumlarına fırsat tanımamak gerekir. Bir yönetim birimi dürüslüğünü kaybettiği takdirde vatandaşın o yönetime karşı güveni azalmaktadır. Yeterli güven olmayınca da suç işleme oranı toplumda artmakta; dolayısıyla da bir yönetim biçimi olan demokrasi yeterince geliştirilememektedir. Bu durum kamu yönetimleri açasından korkunç bir durum olarak görülebilir.

Her çıkar çatışması durumunda; kişiler, bir işlem, işlemin yapıldığı örgüt ve örgütün içinde yer aldığı bir çevre bulunmaktadır. Kişilerin değerleri ve tutumları, kamusal işlemin niteliği, işlemin içerdiği risk, işlemle ilgili kişiler, örgütün işlevlerinin önemi, örgütte yetkinin dağılışı, karar biçimi ve uzmanlaşma derecesi, örgütün görüntüsü ve düzgüleri, çevrenin değişim hızı, çıkar çatışmasının yönetiminde önem taşımaktadır. Önlemenin mümkün olmadığı durumlarda çıkar çatışması durumlarını iyi yönetmek gerekmektedir. Aksi takdirde önlenemeyen kötü sonuçlar ortaya çıkabilir.

Kurum düzeyinde yaşanan ahlaki problemleri, kiři düzeyinde olanlar ve grup düzeyinde olanlar biçiminde bir ayırım yapmak mümkündür. Yozlařma, rüşvet, paylaşılan değerlerdeki azalmalar, kamu idarelerinde görev tanımlarının yapılmaması, kamu görevlilerindeki ahlaki düzey düşüklüğü, maař azlığı, çalışma koşullarının iyi olmayışı, kamusal hizmet konusunda davranış normları ve değerler konusundaki eğitim eksikliği, etik konusunda yöneticilerin yeterli destek sağlamamaları, kamu ve özel sektör arasındaki ilişkilerin artması, özel-kamu paydaşlığının desteklenmesi gibi olgular çıkar çatışmasına yol ačan nedenler olarak sayılabilir. Teorik olarak bunların geri bağlantıları ise ekonomik, psikolojik, sosyo-psikolojik (*özellikle grup dinamiği*), sosyolojik nedenlerle ilişkilendirilebilir (Matankari, 2008: 1).

Çıkar çatışması yasal düzenlemelerden çok etik ilkeleri ve ahlaki değerleri ilgilendirmektedir. Bu nedenle bu mecrada düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu anlamda şu düzenlemelerin yapılması yarar sağlayacaktır (“Toupiçtionnaire”: le Dictionnaire de Politique):

- Kurumla ilgili bir deontolojik şart tablosunun hazırlanması ve deontolojik kodların uygulamaya konulması,
- Devlet yönetiminde güçler ayırımı ilkesinin benimsenmesi ve uygulanması,
- Kamusal işlemlerle ticari aktivitelerin ayrı birimlerce yapılması,
- Bireysel çıkarların, akrabalık veya tüm benzeri ilişkilerin deklare edilmesi,
- Mevcut durumda çıkar çatışması riski varsa verilen görevin zorunlu olarak reddedilmesi,
- Görevlerle ilgili ayrıntılı yönetmeliklerin çıkarılması.

Bunların dışında hediye alımlarının yasaklanması, mal varlıklarının izlemeye alınması, harcamaların izlenmesi de yarar sağlar. OCDE (2005: 4) tarafından da kamu kurumlarında güveni artırmak için, kamu görevlilerinin çıkar çatışması durumlarında uyması için şu dört temel ilke önerilmektedir:

- Kamu yararına hizmet anlayışının benimsetilmesi,
- Kamu örgütlerinde şeffaflığın desteklenmesi,
- Kurumlarda bireysel sorumluluğun teşvik edilmesi,
- Örgütsel etik kültürün yaratılması.

Bu sayılanlara ek olarak çıkar çatışmasının önlenmesi bakımından şu genel ilkeler dikkate alınır: Kamu görevlisi görevinde ve kararlarında kesinlikle kişisel kazanca yönelmemelidir. Dini, mesleki, politik, etnik, ailesel vb. tercihler görevlinin resmi kararlarında dürüstlüğünü etkilememelidir. Kamu görevlisi konumunu kötüye kullanmaktan kaçınmalı, resmi görevini icra ederken elde

ettiği bilgileri ifşa etmemelidir. Özel finansörlerle yapılacak sözleşmelerde kamu yararını dikkate almalı ve konumunu kötüye kullanmamalıdır (OCDE; 2005: 4).

Çıkar çatışmasının söz konusu olduğu durumlarda yolsuzluk yapılması olasılığı da yüksektir; ancak bu olasılık yolsuzluk yapıldığı anlamına gelmemektedir. Çıkar çatışması durumu tespitindeki amaç, yolsuzluğun önlenmesidir. Bu önleme çabası doğrudan ahlaki ve etik değerleri ilgilendirmektedir.

Herhangi bir kamu örgütünde personel dürüstlükten uzaklaştığında doğal olarak bir bütün halinde örgüt de dürüstlükten uzaklaşmaktadır. Bu anlamda önemli ilkeleri uhdesinde bulunduran etik, tüm insanlara rehberlik ettiği ölçüde, kamu çalışanlarına da rehberlik edebilir. İyi veya kötü yönetim yargısı, kamusal işlemlerin durumu, etik disiplininin sorgulama alanına girmektedir. Resmi işlemlerin icrasında etik, öngörülen ölçüler ışığında davranışı irdeler ve duruma göre pozitif veya negatif değerleri benimsetir (Ayee, 1998: 3).

Çıkar çatışmasına karşı önlemler alınması yaşamsaldır. Ancak, çıkar çatışmasının tümüyle yok edilmesi, diğer bir deyişle, çıkar çatışması olasılığının sıfıra indirgenmesi de olanaksızdır. Bu nedenle çıkar çatışmasının iyi yönetilmesi gerekmektedir. Çatışma yönetiminde koşul olarak şeffaflık düşünülebilir.

Kamu yönetiminde etik standartlar, kamu görevlilerinin karşılaştıkları çıkar çatışması durumlarında kamu menfaatinin sağlanmasını güvence altına alma işlevi görür. Bazı ülkelerde kamuda etik konusunda yapılan düzenlemeler, özellikle çıkar çatışmalarını engelleme amacına yönelmiştir. Çıkar çatışması odaklı bir etik sisteminin kamuda etik standartların yerleşmesini sağlamasının güç olduğu ve kamuda etiğin çıkar çatışmasını engellemenin ötesinde çok daha kapsamlı bir amacının olduğu da açıktır (Thompson'dan akt: Yüksel, 2005: 28).

Ahlaki davranış ile mesleki uygulamalar birbirinden ayrılamaz. Ahlaki davranışla normlar genellikle örtüşür; aksi takdirde ahlak dışı davranışların neden olduğu, halkın memnuniyetsizliği gündeme gelir. Kamu görevlisinin davranışı kamu yararını sağlamaya yönelik olmalıdır. Bir başka ifade ile resmi davranış her zaman için iyi, doğru ve pozitif olmalıdır (Ayee, 1998: 3).

Kamu görevlisi görevi ile ilgili olarak bazı önemli konularda şahsi sorumluluğu sahiptir. Örneğin; potansiyel ya da gerçek çıkar çatışması konusunda uyanık olmak; çıkar çatışması durumundan kaçınmak için gerekli adımları atmak; çıkar çatışması durumunun farkına varır varmaz bunu üstlerine bildirmek, konuyu tartışmak; böyle bir durumdan geri çekilmek ya da çıkar çatışmasından kaynaklanan herhangi bir menfaatten kendisini tecrit etmek için verilecek nihai karara razı olmak, görevlinin önemli sorumlulukları arasındadır. Böylesi durumlarda, kamu görevlileri herhangi bir çıkar çatışmasına sahip olmadıklarını ayrıca beyan etmelidirler (Gençkaya, 2009 a).

Muhtemel çıkar çatışması durumlarını engellemek amacı ile bir kamu görevlisinin resmi görevi dışındaki eř zamanlı makamlar, görevler ve menfaatleri ile ilgili yasaklar asli önem taşır. Bu yasaklar, özet şeklinde kısa bir önlemler listesinden oluşur (Reed'den akt, Gençkaya, 2009 b, 13). Farklı alanlardaki eř

zamanlı görevler, özel sektörde üstlenilen bir görev ya da sözleşmeden doğan bir ilişki (Örneğin, danışmanlık), devletin sahip olduğu ya da devlet ile iş yapan özel tüzel kişiliklere ait hisselerle sahip olmak (tam ya da belli bir yüzdenin üzerinde), resmi görevinin bulunduğu devlet ya da devlet kurumu ile sözleşme imzalamak, resmi görev kurumunun iş yaptığı ya da üzerinde düzenleyici bir güç uyguladığı bir özel tüzel kişilikte çalışmak üzere resmi görevinden geçici olarak ayrılmak, bu konuda bilinen örneklerdir.

Mal beyanı ile çıkar beyanı farklıdır. Çıkar somut bir menfaat içermezken mal sahipliği ya da doğrudan bir menfaati ifade eder. Mal ve gelir beyanı düzenli olarak yapılırken menfaat beyanı durumsal olarak yapılır. Özel çıkarların kamu görevlisinin görevini yerine getirirken tarafsızlığını etkilemesi nedeni ile özel çıkarların beyanı birçok ülkede zorunluluk olarak düzenlenmiştir (Liu ve Kwan'dan akt: Gençkaya b, 2009: 13).

Bazen bir kamu görevlisi karar alma süreçlerinden mahrum edilebilir. *Karar alma sürecinden mahrum edilme*, çıkar beyanının temel sonucu kamu görevlisinin karar alma sürecinin dışında tutulmasıdır. Bununla birlikte, bu iki yolla mümkündür: Çıkar beyanını takiben ya amiri kamu görevlisini karara katılmaktan mahrum eder (*dışlama*) ya da kamu görevlisinin kendisi sürece katılmaz (*kendini dışlama, çekilme*). Önemli olan husus, kamu görevlisinin uygun amire beyanı yapması ve bu amirin uygun kararı vermesidir (Gençkaya, 2009 b: 14).

Kurumun veya bireyin onuru için genel bir biçimde çıkar çatışmasının asgari bir düzeye indirilmesi herkesin yararınadır. Çıkar çatışması kamu örgütlerinin aldığı kararlara ilişkin vatandaşın güvenini azalttığından dolayı; yöneticiler bu algı durumlarına dikkat etmek durumundadır. Özel çıkar ile kamusal misyon arasındaki çatışmayı kamu görevlisi iyi tanımlamalı, iyi yönetmeli ve buna yönelik etkili çözüm üretmelidir. Şayet iyi yönetilemezse, çıkar çatışması kamu yönetiminde haksız uygulamalara ve yolsuzluklara yol açabilir; dolayısıyla kamuya olan güven azalır.

Çıkar çatışması yönetiminde öncelikle risk alanları tanımlandıktan sonra tüm durumlar için öngörülen kesin kurallar tanımlanır ve çıkar çatışmasına yol açacak süreçler belirlenir. Görevliden beklenen davranışlar yazılır; mesleklerle ilgili deontolojik kodlar hazırlanır. Bu süreçte görevlinin olası çıkarlarını üst yönetime deklare etmesi de yararlı olacaktır. Çıkar bildirgesini görevlinin özellikle bizzat açıklaması ilgili çıkarların hızlı biçimde ortaya konulmasını sağlar. Çıkar bildirgesi düzenli olarak hazırlanması gereken bir belgedir; hazırlanmaması yaptırıma bağlanmalıdır (Ministère de la Justice, 2004: 4). Ahlaki davranışı kazandırmak amacı ile kamu sektöründe deontolojik kodlar hazırlamak önemlidir. Etik karakteristikleri içeren bu kodlar bir örgütte etkililiği, verimliliği artırır. Etik kodların düzenlenmesi ve sürdürülmesi izleyen şu koşullara bağlıdır (Aye, 1998: 9):

- Etik yazılım kamu sektörünün önemli bir kesimi tarafından benimsenmelidir.
- Kamu sektöründeki ahlaki çizgiden her ayrılma, düzenli ve adilane bir biçimde incelenmelidir.

- Etik yazılımin toplumda benimsenebilmesi için politik çevreler ve liderlik düzeyindeki görevliler yükümlülük almalıdır.

Çıkar çatışması alanları Şekil 1’de görüldüğü üzere gri alanlardır. Şayet bu alanlar iyi yönetilemezse kamu görevlileri bu yetkilerini kötüye kullanabilirler. Çıkar çatışmasının kötü yönetilmesi durumunda genel olarak yolsuzluğa yol açacağı kabul edilmektedir. Çıkar çatışması böylesi durumlarda ayrıca haksız rekabete yol açmakta, kamu kaynaklarının israfına, verimsizliğe ve doğal olarak yaşanan bu olumsuzlukların medyateze edilmesine ve halkın yönetime güvensizliğine yol açmaktadır (OCDE, 2005: 1). Bu nedenle çıkar çatışması yönetimi politikalarıyla, görevlinin kişisel çıkarı ile kamu çıkarı arasında (kamusal kararlarda dürüstlüğü korumak) denge kurulmalıdır. Ancak, görevlinin tüm çıkarlarını yasaklamak söz konusu değildir.

Görünür veya potansiyel çıkar çatışmasını dikkate almak, çıkar çatışmalarını ortadan kaldırmayı sağlamaz; sadece ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarının iyi yönetilmesine katkı sağlar. Çıkar çatışması, başlangıçta bir risk oluşturur; ancak burada görevlinin kişisel çıkara karşı kamusal çıkarı tercih etmesi gerekir. Bu tercih örgütün ve devletin yararına olacaktır. Sonuçta ise vatandaşın devlete olan güveni artacaktır. Çıkar çatışması durumunun etkili yönetimi çerçevesinde güven ortamını sürdürmek için görevlinin kişisel çıkardan kaçınması veya görevden çekilmesi de söz konusu olabilir (Ministere de la Justice, 2004: 3).

Bir başka önlem biçimi olarak çıkar çatışması yönetimi, bir bütünlük içerisinde, örgütün yararına üçüncü bir kişiye de transfer edilebilir. Potansiyel risk varsa görevli derhal kurumunu bilgilendirir. Kişisel bir çıkarı olan bu görevli görevini genellikle bir başkasına devreder.

Çatışma yönetimi, işleri düzenlemeyi, yasalara saygıyı, örgütte deontolojik iç düzenlemeyi ve çıkar çatışması türünün (gerçek, görünen ve potansiyel) tespitini içermektedir. Ancak sadece çıkar çatışması durumunu tanımlamak yeterli değildir. Bu süreçte kamu görevlisi ve onun konumu açısından şu iki soruya yanıt vermek gerekir (Ministere de la Justice, 2004: 3):

- Görevli hangi işlerden sorumludur?
- Görevli kişisel bir çıkara sahip midir?

Görüldüğü üzere çıkar çatışması yönetimi çerçevesinde etkili eylemlerin uygulamaya konulması karmaşık bir süreç olarak görünmektedir. Bu anlamda örgüt çalışanlarında etik altyapısı oluşturulmalıdır. Etik altyapısının oluşturulması için; çalışan davranışları kamu hizmetine uygun hale getirilmeli; kamu hizmetine güvenilirlik, yasal temelde tarafsızlık ve adalet, kamusal kaynakların ekonomik kullanımı, karar süreçlerinde ve denetimlerde şeffaflık sağlanmalı; çalışanlara normlar ve değerler benimsetilmeli ve sonuç olarak da bu değerlere saygı izlenmelidir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada genel olarak kamu örgütlerinde çıkar çatışması durumları etik düşünce ve ahlaki davranış açısından değerlendirilmiştir. Kamu örgütlerinde çok sık karşılaşılan çıkar çatışması, vatandaşın kamu görevlilerine ve dolayısıyla devlete olan güvenini zayıflatmaktadır. Bu nedenle kamu örgütlerinde yaşanan bir olgu olarak çıkar çatışmasının iyi yönetilmesi gerekmektedir. Kamu örgütlerinde görevsel eylemler çerçevesinde çıkar çatışmalarını önlemek, vatandaşın devletine olan güvenini artırmak, felsefi, politik ve ahlaki gerekliliktir. Çünkü kamu örgütü ve çalışanları, vatandaşa karşı ahlaklılık, saygı ve dürüstlük göstermek zorundadır.

Kamu örgütlerinde çalışanların, vatandaşa hizmet anlayışını, toplumsal refah konusunda ahlaki değerleri taşımaları kamu hizmetlerini üretmek bakımından önemli birer etmenddir. Oysa son dönemlerde kamu yönetimi reformları çerçevesinde yaşanan değişimlerin bu değerleri azalttığı önemli araştırmalarda ileri sürülmektedir. Kamu yönetiminin modernizasyonu, yönetim felsefesinin değişimi, değerlerin azalması, çalışan davranışlarının değişimine de yol açar. Bu anlamda ekonomik, politik gelişmelerle birlikte, etik ilkeleri de benimsemek, demokrasiyi geliştirmek açısından da önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı çıkar çatışmasının neden olduğu olumsuzlukları ortaya koymak idi. Bu anlamda çalışmada çıkar çatışmasının doğası tanımlanmış ve ahlaki temelleri ile yöneldiği değerler ortaya konulmuştur. Çalışmanın hipotezi ise *son yıllarda kamu örgütlerinde yaşanan değişimlerin (özelleştirme, yerelleştirme, serbestleştirme vb.) çıkar çatışması durumlarını artırdığı iddiası* idi. Teorik ve ampirik olarak ulaşılan bilgiler bu iddiayı doğrular niteliktedir. Çünkü son yıllarda kamu yönetimi reformları çerçevesinde uygulamaya konulan özelleştirme, serbestleştirme ve yerelleştirme gibi yeni düzenlemeler kamusal etik ve ahlaki değerleri zedelemiştir. Bu nedenle yeni sayılan bu uygulamaların gerçekteştirilmesinde söz konusu kaygıların giderilmesi gerekmektedir.

Kamu örgütlerinde görülen çıkar çatışmalarını önlemek bakımından çeşitli yöntemlerden yararlanılabilir. Bu yöntemlerin başında etik ve ahlaki değerleri benimsetmek gelmektedir. Son birkaç on yıldır, toplumsal değerlere ilişkin olarak özellikle gelişmiş toplumlarda etik konusu geniş bir biçimde kabul görmeye başlamıştır. Ayrıca etik konusu değişik platformlarda sorumluluk bilinci, saydamlık ve vatandaşa hizmet konuları ile de ilişkilendirilmektedir.

Çıkar çatışmalarının yönetiminde yararlanılabilecek bir disiplin olan ahlak, görevlinin hizmetleri üretirken ahlak kuralları çerçevesinde kendisini denetlemesi ve belirli ölçülerde davranması anlamına gelmektedir. Etik ise bu ahlaki davranışların temelini ve yöneldiği değerleri irdeleyen bir bilim dalıdır. Deontoloji ise mesleki kodlardan oluşmaktadır. Kısacası etik bireye, ahlak topluma ve deontoloji ise mesleki kodlara yöneliktir.

Artık günümüzde hukukun, geleneklerin etkisi azalmıştır. Bu nedenle kamu örgütlerinde deontolojik kodların oluşturulması kaçınılmazdır. Etik ilkeler, ahlaki kurallar ve deontolojik kodlar, kamu görevlisinin görev davranışlarına rehberlik edecektir. Böylece kamu örgütlerinde etkililik, verimlilik dolayısıyla

performans artacaktır. Her Şeyden 3nemlisi vatandaşın kamu g3revlisine, devlete olan g3veni sağlanacaktır.

Sonuç olarak denilebilir ki başkaları ile birlikte toplum içerisinde refah içerisinde yaşamak, 3nl3 d3ř3n3r Aristo'nun deyimini ile etik d3ř3nceye ve Kant'ın ileri s3rd3ę3 gibi ahlaki y3k3ml3l3klerin yerine getirilmesi koşuluna bağlıdır. ıkar atışması durumlarını iyi y3netmek açısından bu d3ř3nce ve y3k3ml3l3klerin 3ncelikle kamu çalışanlarınca benimsenmesi t3m toplumun yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

- AYEE, Joseph R. A. (1998), *La Fonction Publique en Afrique: Ethique*, United Nations- CAFRAD Rabat.
- BERKMAN, A. 3mit (2009), *Yolsuzluk ve R3şvet*, T3rkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstit3s3, Ankara.
- CHALVIDAN, Pierre (2009), "Ethique et Service Public", *Les Dossiers Documentaires des Conf3rences*, D3l3gation Premi3re Couronne Centre de Ressources Documentaires.
- Commission de Reflexion pour la Prevention des Conflits d'Interets dans la Publique (2011), *Pour une Nouvelle Deontologie de la Vie Publique*, Remis au President de la Republique, www.conflits-interets.fr
- COŞKUN, Hayrettin (2010), "Kamu Etiği ve G3mr3k Personeli Meslek Etik İlkeleri 3zerine", *G3mr3k B3lteni*, Sayı 2, Nisan- Haziran, s.19-24.
- Fonds de la Recherche en Sante (2006), *Gerer les Conflit d'Interets dans le Secteur Public*, Quebec.
- GENÇKAYA, 3mer Faruk (2009 a), *Kamu Y3netiminde ıkar atışması*, Kamuda ve Toplumda Etik Algılaması Toplantısı, Ankara.
- GENÇKAYA, 3mer Faruk (2009 b), *ıkar atışması*, Akademik Araştırma alışması, Ankara.
- HAYNES, Felicity (2002), *Eğitimde Etik*, (ev. Semra Kunt Akbaş), Ayrıntı, Ankara.
- Institut Française des Administrateurs (2010), "Note de Synthese de la Commission Deontologie de L'İFA", *Administrateur & Conflits d'Interets*, IFA.
- ISAAC, Henri (2000), "Ethique ou Deontologie: Quelles Difference pour Quelles Cosequences Manageriales?", *IX. Conference Internationale du Managemente Strategique*, Montpellier.
- L'Encyclopedie Canadienne (2012), "Conflit d'Interets", <http://www.thecanadianencyclopedia.com/articles/fr/conflit-dinterets>.
- Le Conseil Canadien Pour la Coop3ration Internationale (2013), *Exemple de Lignes Directrices sur les Conflits d'Int3r3ts*, Version Annot3e.

- LEROY, Gerard (2012), *Faut-il Distinguer Entre Ethique et Morale*, [http://www. Questionsepartage. Com/ print /35](http://www.Questionsepartage.Com/print/35).
- MATANKARI, S.D. Oon (2008), “Gestion des Conflits dans la Fonction Publique Nigeriane: un Element Determinant de la Reform”, *CAFRAD, Forum Africain sur la Prevention et la Gestion des Conflits Sociaux dans L’Administration Publique Cameroun*, 22-24 Septembre, Yaounde.
- MAGNIER, Véronique (2011), “Mouvements et Inerties en Matière de Conflits d’Intérêts dans le Cadre du Droit des Sociétés”, *La Semaine Juridique- Edition General- Supplément au No: 52-26 Décembre 2011*.
- MARTINS, Paulo Lopes (2010), *Ethique, Morale et Valeurs*, Institut d’enseignement Supérieur de Travail Social.
- Ministere de la Justice (2004), “Le Conflit d’Interet dans le Domain Public”, *Service Central de Prevention de la Corruption*, [www. Justice. Gouv. fr/art.../scpc2004-1.pdf](http://www.Justice.Gouv.fr/art.../scpc2004-1.pdf).
- OCDE (2005),” Les Lignes Directrices de l’OCDE Pour la Gestion des Conflits d’Interets dans le Services Public”, *Syntheses*.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal (2003), “Etik ve Kamu Yönetimi”, *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, (Edt: Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, Namık Kemal Öztürk, Bayram Coşkun), Seçkin Yayıncılık, Ankara, s:203-230.
- PONS, Noel et Pons, Yoanna (2011), “Le Conflit d’Interets le Symbole de la Derive de L’Ethique”, *Audit&Controle Internes*, no:204, Avril.
- SAUVE, Jean Marc (2011), “Pour une Nouvelle Déontologie de la Vie Publique”, *La Semaine Juridique- Edition General- Supplément au No: 52-26 Décembre 2011*.
- ŞİMŞEK, Birgül (2001), “İşletmelerde Çıkar Çatışmasından Kaynaklanan Etik Sorunlar”, *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, No 98.
- “Toupictionnaire”: le Dictionnaire de Politique, [http://www.toupie.org/Dictionnaire/ Conflit_ interets. htm](http://www.toupie.org/Dictionnaire/Conflit_interets.htm).
- USTA, Sefa (2013), *Kamu Yönetiminde Çıkar çatışması*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- UCP2F, Alliance Internationale de Journalistes, Enquete UCP2F et AIJ Conflits d’interets et Information.
- YÜKSEL, Cüneyt (2005), “Kamu Yönetiminde Etik ve Çıkar Çatışması”, *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, Sakarya, 18-19 Kasım, s. 27-41.
- VERDIER, Pierre (1999), “Morale, Ethique, Deontologie et Droit”, *Les Cahiers de L’Aktif*, no: 276/277.

EK:

Çalışmanın bu kısmında görevlilere yönelik olarak herhangi bir kurumda uygulanabilecek görüşme soruları yer almaktadır*. Bu görüşme soruları iki amaca hizmet etmektedir: Birincisi “*çıkır çatışması*” kavramından çalışanların ne anladığına ilişkindir. Bu konuda eksiklikler varsa hizmet içi eğitimle bu eksiklikler giderilebilir. İkicisi ise kurumlarda ne tür çıkır çatışmalarının yaşandığına ilişkindir ki; bu konuda da çalışanlar ile birlikte yöneticilerin gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

S.1. Size göre çıkır çatışması nedir?

- Can sıkıcı bir durumdur.
 Basit bir suçtur.
 Bir görevi icra etmeden önce ortaya çıkan ayıplanamayacak kaçınılmaz bir durumdur.

-Bu sorunun yanıtı üçüncü şıktır.

S.2. Genel olarak çalıştığınız birimde çalışanlara özgü çıkır çatışması durumları söz konusu mu? Cevabınız “evet” ise hangi durumlarda/konularda çıkır çatışması söz konusudur?

-Bu soru ile kurumdaki çıkır çatışması durumlarının olup olmadığı öğrenilmek istenilmektedir.

S.3. Mesleğinizi icra eden birisinin çıkır çatışması durumlarına düşebileceğini düşünüyor musunuz? Cevabınız “evet” ise bu mesleği yapanların ne tür çıkarları söz konusu olabilir?

-Bu soru ile icra edilen meslekle ilişkilili olan çıkır çatışması durumları öğrenilmek istenilmektedir.

S.4. Aşağıda ifade edilen örnekler sizce bir çıkır çatışması durumlarına yol açar mı?

Vatandaşla olan yakınlık ilişkisi (*senli-benli olmak, kadın-erkek arkadaşlığı*)

- Evet Hayır

Özel yaşamda vatandaşla sürdürülen ilişkiler (*birlikte yaşam, ailevi ilişkiler*)

- Evet Hayır

Vatandaştan alınan bir hediye

- Evet Hayır

* Bu görüşme soruları; “Observatoire de la presse en region ucp2f enquete” sorularından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Mesleki bir grup gezisine katılmak

Evet Hayır

Mesleki olmayan bir tartışmaya veya bir toplantıya katılmak

Evet Hayır

Mesleki bir programa, röportaja katılmak

Evet Hayır

-Bu sorudaki üçüncü ve beşinci soruların çıkar çatışması riski taşımadığı söylenebilir.

S.5. Çalıştığınız kurumda çıkar çatışması durumlarına ilişkin olarak herhangi bir düzenleme (yasa, tüzük, yönetmelik) var mı?

Var Yok Bilmiyorum

-Bu soru ile çıkar çatışması durumu ile ilgili olarak kurumdaki mevzuat sorgulanmaktadır.

S.6. Biriminizin geçmişinde bir çıkar çatışması olgusunun yaşandığına ilişkin herhangi bir duyum aldınız mı? Cevabınız “evet” ise bu bilgiyi hangi kaynak aracılığıyla edindiniz?

Medya aracılığıyla

Kurum içerisinde bir çıkar çatışması durumuna tanık olduğumdan

Hiyerarşik olarak üst yöneticilerden

İş arkadaşlarından

Başka bir kaynaktan, lütfen yazınız.....

-Bu soru İkinci Soruyu destekler niteliktedir.

S.7. Geçmişte size verilen bir görevden dolayı herhangi bir çıkar çatışması durumuna düştünüz mü?

Evet Hayır

-Bu soru da Üçüncü Soruyu destekler niteliktedir.

S.8. Şayet gelecekte bir çıkar çatışması durumuna düşerseniz öncelikle aşağıdakilerden hangisi ile bu durumu tartışmak istersiniz?

Hiyerarşik kademedden birisi ile konuyu tartışırım.

İş arkadaşlarımdan birisi ile konuyu tartışırım.

Aileden birisine danışır, kendim karar veririm

- () Kurum etik kuruluna danışır, önerileri doğrultusunda hareket ederim.
-Bu soruya alınacak yanıt, kişinin Şeffaflık ölçütüdür denilebilir.

S.9. Bir çıkar çatışması durumu ile ilgili olarak Şayet kimse ile konuyu tartışmak istemiyorsanız; nedeni sizce aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- () Tartışmanın arkasından istemediğim sonuçların olmaması için
() İşim ile ilgili olarak baskıların olmasından korktuğumdan dolayı
() Çalıştığım birim ile ilgili olarak çıkabilecek dedikodulardan çekindiğimden dolayı
-Bu soruya alınacak yanıt, çıkar çatışması durumlarındaki kişinin çekincelerini göstermektedir.

S.10. Kendinizi bir çıkar çatışması durumu içerisinde bulursanız, aşağıdaki seçeneklerden hangisini tercih edersiniz?

- () Bana verilen görevi başkasına devrederim.
() İsmimin kamuoyuna duyurulması ihtimali varsa verilen görevden çekilirim
() Kişisel çıkarımın veya kimsenin etkisinde kalmayarak görevimi sürdürürüm
-Bu soruya alınacak yanıt, kişinin doğruluk anlayışı ölçütüdür denilebilir.

S.11. Açıkça belli olan çıkar çatışması içerikli bir görevi kabul edermisiniz?

- () Evet dersiniz sonuçları neler olabilir? Yazınız.
() Hayır dersiniz sonuçları neler olabilir? Yazınız.
-Bu soru da Onuncu Soruyu pekiştirir niteliktedir.

S.12. Çıkar çatışmasının önlenmesi için sizce neler yapılmalıdır. Aşağıya yazınız.

- Bu açık uçlu soru ile çıkar çatışmasını önleyici tedbirler bakımından, çalışanların yaratıcı fikirleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

CAM TAVAN ALGISI İLE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ: YÜKSEKÖĞRENİM KURUMLARINDA GÖREV YAPAN KADIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEPTION OF GLASS CEILING AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP: A STUDY ON WOMAN EMPLOYEES IN THE HIGHER EDUCATION CONTEXT

Arş. Gör. Gökdeniz KALKIN

İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
gokdeniz.kalkin@inonu.edu.tr

Dr. Haluk ERDEM

Milli Savunma Bakanlığı
halukerdem1974@mynet.com

Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ

İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
mehmet.tikici@inonu.edu.tr

Öz

Son zamanlarda, çalışma dünyasında kadınların sayısının giderek artmasına ve aktif olarak görev almalarına rağmen, üst düzey yönetici konumunda bulunan kadınların sayısının istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir. Kadınların örgütlerde üst düzey konuma gelmelerini engelleyen nedenlerden en dikkat çeken, görünmeyen ama varlığını hissettiren “Cam Tavan”dır. Cam tavanla karşılaşan kadın çalışan, ya bu bariyeri geçemeyip kariyerine son vermekte ya da performans düşüklüğü, iş tatminsizliği, rol çatışması gibi olumsuzluklar yaşamaktadır. Yapılan bu çalışmada üniversitede çalışan kadınların (akademisyen, idari görevli) katılımıyla (n=134), cam tavan algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca katılımcıların demografik özellikleri ile araştırma değişkenleri arasındaki anlamlı farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler neticesinde (keşfedici ve doğrulamalı faktör analizi, korelasyon analizi, ANOVA ve t testi) cam tavan algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Ancak demografik faktörlerle, cam tavan algısı ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar literatürdeki çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Çalışanlar, Ayrımcılık, Cam Tavan ve Örgütsel Vatandaşlık

Abstract

In recent years, although the number of women in working life has gone up and although they have played active roles in working life, it has been found out that the number of women who are in the position of higher management has not reached the expected amount. It is “ Glass Ceiling”, which is invisible but attention drawing that prevents women from positioning themselves in the higher ranks in women organisations. The woman who is exposed to glass ceiling either gives up her career or experiences dissatisfaction, poor performance or role conflict at work. In this study, through the participation of women working at universities' academic and administrative departments (n=134), the relationship between perception of glass ceiling and organisational citizenship attitude has been examined. The significant differences between the demographic features of the participants and the research variables have also been evaluated. Thanks to the analysis (exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, correlation analysis, ANOVA, t test) it has been found out that there is no significant correlation between glass ceiling concept and organisational citizenship attitude. However, it has also been found out that there are significant differences among demographic factors, perception of glass ceiling and organisational citizenship attitude. The results have been discussed comparing them with the studies in literature

Keywords: Woman Employeess, Discrimination, Glass Ceiling, Organizational Citizenship

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrasında yaşanan teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişimler kadınlara ev içindeki annelik ve ev kadınlığı rollerinin dışında ekonomik faaliyetlere ücret karşılığı daha fazla katılma imkânı yaratmış (Koçak ve Hayran, 2011, s: 115) ve bunun sonucunda da doğal olarak kadın yöneticilerin oranı da giderek artış göstermiştir. Ancak dünya genelinde kadın yöneticilerin örgütün üst düzey yönetime gelmesinde ortaya çıkan birtakım engeller nedeniyle “üst düzey kadın yönetici oranı” belirgin bir şekilde erkek yönetici oranının çok gerisine düşürmüştür (Soysal, 2010: 90; Çalık ve Ereş, 2006: 67). Türkiye'deki durum incelendiğinde, kadınların sayısal yoğunluklarına orantılı olarak yönetimde yer almadıkları ortaya çıkmaktadır. (Kabasakal, 2004: 44).

Günümüzde, yönetsel alanda, kadın işgücü sayısının geçmişe oranla arttığı görülmekle birlikte, kadınlar hala düşük seviyeli işlerde istihdam edilmektedirler (Dalkıranoglu ve Çetinel, 2008: 279). Çalışma yaşamında kadınların örgütün üst düzey yönetime gelmesinde karşılaştıkları engellerin başında cinsiyet ayrımcılığı gelmektedir. Cinsiyet ayrımcılığını doğuran nedenlerin toplamı ise “cam tavan” kavramını ortaya çıkarmıştır (Seçer, 2009: 42).

Cam tavanla ilgili alan yazını incelendiğinde cam tavan algısının oluşumunda kadınların yetenek eksikliğinden çok, basmakalıp yargılar, rol çatışması, rehberine sahip olamama ve iletişim ağı eksikliği gibi kariyer engellerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Anafarta vd., 2008: 114-115). Bu engelleyici oluşumlara ek olarak; kadınların çalışma yaşamında kısa sayılacak bir süredir yönetici durumunda bulunmaları, işgücüne aralıklı olarak katılmaları,

geleneksel olarak kadınların çalıştıkları belli alanların bulunması, halkla ilişkiler, insan kaynakları yönetimi gibi yükselme olasılığının düşük olduğu alanlarda ve son olarak da üst yönetimin işe alma ve terfi politikalarında ayırım yapmaları gösterilmektedir (Örücü vd., 2007: 119).

Cam tavan engeli ya da sendromu kadın çalışanların örgütlerine yeterince olumlu katkıda bulunmalarını engelleyerek ya içten ayrılmalarına ya da kariyer ilerlemelerine yönelik çabalarından vazgeçmelerine neden olmaktadır (Dündar, 2010: 289-290). Motivasyonunun ve işe olan ilginin kaybedilmesiyle çalışanın örgüte olan bağlılığı da azalacaktır. Bu sonuçlardan birisi de işgörenlerin örgütlerine bağlılıklarının bir yansıması olan, örgütsel vatandaşlık duygusunun zayıflamasıdır (Bolat ve Bolat, 2008: 79; Begenirbaş ve Meydan, 2012: 161). Yapılan bu çalışmanın amacı; üniversitede çalışan kadın personellerin cam tavan algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek, demografik faktörlerin bu değişkenlerle arasındaki anlamlı farklılıkları incelenmektedir.

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Cam Tavan Sendromu

Kadınlar örgütsel basamaklarda bir üst seviyeye çıkacakmış gibi görünse de, aslında çeşitli nedenlerden dolayı çok azı bu pozisyonlarda yer alabilmektedir (Acker, 2009: 200). Bu nedenlerin toplamına "Cam Tavan" ya da "Cam Tavan Sendromu" adı verilmektedir (Örücü vd., 2007: 118). Kadın çalışanların özlük hakları açısından aynı yeteneğe sahip erkek meslektaşlarından daha fazla bir şekilde görünmeyen bariyerlerle karşılaşmasını ifade eden cam tavan olgusu (Hoobler, 2010: 481; Cho vd. 2014: 57) literatürde 1980'lerden itibaren daha yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır. Cam tavanlar kadınların hiyerarşik pozisyonlara ulaşmasının yanı sıra, gelir ve prestije ulaşmalarıyla da ilgilidir. Cam tavan, yönetim kadrolarında ortaya çıkabileceği gibi bir işyerinde daha düşük pozisyonlarda da ortaya çıkabilmektedir (Özkan ve Özkan, 2010: 94-95).

Örgütlerde kırılması oldukça zor bir engel olarak görülen cam tavan sendromunu günümüzde çok az kadın aşarak tepe yönetimine ulaşabilmektedir. Bu kavramın içerdiği üç temel engel dikkat çekmektedir (İraz, 2009: 278):

- a. Kadınların "yönetim mesleği için yeterince uygun olmadıklarına" ilişkin bir algının varlığı (Arıkan, 1999: 151). Bu algının, özgüven eksikliği, hırs eksikliği, bedellerini ödemeye hazır olmadığı için yükselmeyi tercih etmemesi, toplumun kadından beklediği rolleri sorgulamadan içselleştirmesi gibi faktörlere dayanmaktadır (Mercanlıoğlu, 2009: 42).
- b. Kadın çalışanların kendini referans alma, 'Kraliçe Arı' sendromu, çok boyutlu kıyaslama ve erkekler gibi düşünerek, onlardan biri olduğunu gösterme çabası gibi nedenlerle, kendi istekleriyle alt konumları tercih etme yoluna gidebilmeleri (Zeybek, 2010: 55).
- c. Kadınların kariyer olanaklarında eşit fırsatlar yakalamalarının örgüt kültürüne göre değişiklik göstermesi. Erkek odaklı örgüt kültürleri kadınlara

kariyer yolunda önemli bir engel teşkil etmektedir (Mızrahi ve Aracı, 2010: 150). Bu kültürlerde olduklarından daha az değer görmekte ve kendilerini kanıtlamalarına dahi fırsat verilmemektedir (Taşkın ve Çetin, 2012: 21). Bu kültürler kadınları tepe noktalara yükselmeleri için gerekli olan iletişim ağlarına ulaşımını engellerler (Longo ve Strahley, 2008: 88).

2.2. Örgütsel Vatandaşlık

Günümüzde modern örgütlerde, çalışanların kurumlarına olan sadakati ve bu doğrultuda sergilenen olumlu örgütsel davranış boyutları önemli bir rekabet avantajı olarak görülmektedir. Olumlu örgütsel davranışlara neden olan faktörlerden bir tanesi de örgütsel vatandaşlıktır. Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramının ilk kez kullanımı üzerinden yaklaşık çeyrek asır geçmiş olup, kavram, iş tatmini ile arasındaki ilişki incelenen ekstra-rol davranışlarını ifade etmek üzere kullanılmıştır (Taşçı ve Koç, 2007: 374). Örgütsel vatandaşlık davranışları, çalışanların birey, grup ve örgüt yararına yönelik sergilemiş oldukları toplum yanlısı yardımsever davranışlardır (Çekmecelioğlu, 2011: 32). Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi, örgütsel vatandaşlık davranışı örgüt psikolojisi alanında geliştirilen örgütsel bağlılık gibi ilgili diğer yapılardan farklı olduğu açıktır (Murphy vd., 2002: 288).

Organ (1988)'a göre örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel olarak ödöl sisteminde doğrudan ve tam olarak dikkate alınmayan, fakat bir bütün olarak organizasyonun fonksiyonlarını verimli bir biçimde yerine getirmesine yardımcı olan, gönüllüğe dayalı (isteğe bağlı) birey davranışdır (akt. Karaman ve Aylan, 2012: 38). Bu tanımda belirtilen isteğe bağlı ifadesinin, herhangi bir emre dayanmadan, iş tanımında belirtilen biçimsel rollerin dışında, bireyin kendi tercihi ve rızasıyla yaptığı davranışları nitелеmek için kullanıldığı belirtilmekte olup, örgütsel vatandaşlık davranışlarının örgütün biçimsel ödöl sistemine doğrudan bağlı olmadığı vurgulanmaktadır (Özyer vd., 2012: 182).

Örgütsel vatandaşlığın tanımından çok bu davranışı açıklamaya yönelik boyutlar önem kazanmaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranış boyutlarının açıklanmasında “beş boyutlu örgütsel vatandaşlık” sınıflandırması dikkat çekmektedir (Carmeli ve Çolakoğlu, 2005: 80) Bunlar; özgecilik (diğergamlık) , vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdemdir.

Özgecilik, örgüt içindeki çalışanlara doğrudan ve isteyerek yardım amaçlı yapılan gönüllü davranışları, *vicdanlılık ise* işyerinde örgüt tarafından hazırlanmış kuralların ötesine geçmeyi içermektedir (Castro vd., 2004: 30). *Centilmenlik*, çalışanların gerek kendi aralarında gerekse yöneticileri ile aralarında oluşan rahatsızlık, hoşnutsuzluklardan şikayet etmeyip olumlu tutumlara sahip olmasını (Karaslan vd., 2009: 140; Kim, 2006: 725) ifade ederken; *nezaket*, başkalarına kibar ve saygılı davranmayı (Liang, 2012: 253), *sivil erdem ise*, örgütün yaşamına aktif ve gönüllü olarak katılarak doğrudan faydalı olmayı içerir (Yeşiltaş ve Keleş, 2009: 22; Cameron and Nadler, 2013: 382).

Örgütsel vatandaşlık davranışları, bireyler arasında dayanışmayı sağlayarak birlikteliği artırır ve böylece örgütsel performans katkıda bulunur (Sökmen ve Boylu, 2011: 150). ÖVD'nin bir örgütte yayılması örgüt içinde daha güzel bir iş ortamı oluşturacak bu durum da işgören bağlılığı ve nihayet verimlilik ve düşük iş gücü devri ile sonuçlanacaktır (Karaman ve Aylan, 2012: 44). Örgütsel vatandaşlık davranışı, bireylerin örgüt içinde yardımlaşma eğilimlerini artırır, sorumluluk duygularını geliştirir, işgörenler arasındaki çatışmaları azaltarak ve performans düzeylerini etkileyecek pozitif tutum içinde olmalarını sağlar (Sökmen ve Boylu, 2011: 150; Gürbüz, 2006: 57).

3.METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Günümüzde toplumda genel olarak yaygın olan kanaate göre kadınların aile içindeki rolleri onların kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Erkekler için ise iş daha yüce bir anlam taşımaktadır. Bu nedenle iş yerindeki davranışlar arasında cinsiyete göre farklılıklar bulunmaktadır. (Belghiti-Mahut ve Briole, 2004). Ancak bununla birlikte bazı araştırmacılara göre ise örgütsel davranış boyutları hem erkek için hem de kadınlar için aynı prosedürü takip ederek şekillenir ve cinsiyete göre farklılık arz etmez (Loscocco, 1990). Yapılan literatür taramasında örgütsel vatandaşlık davranışları ile cam tavan algısı arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ancak çalışanların örgütlerinin bir parçası olarak kendilerini hissetmeleri için o örgüte bir bağlılık duymalarının önem arz ettiği düşünölmektedir. Meydan ve şeşen'in (2015:99) kamudaki alt ve orta düzey yöneticiler arasında yaptıkları araştırmada belirtilen bu görüşü destekler nitelikte örgütsel bağlılıkla örgütsel vatandaşlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Aven, Parker, ve McEvoy'un (1993) yaptıkları meta analize göre örgütsel bağlılığın oluşmasında cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Mathieu ve Zajac'ın, (1990) yaptıkları meta analizlerde ise örgütsel bağlılığın belirlenmesi ile cinsiyet farklılığı arasında zayıf bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmalara göre cinsiyet farklılığı algısının bir işgörenin örgütüne olan bağlılığı noktasında belirleyici olup olmadığı hususu açıklığa kavuşmamıştır. Ancak bir kurumda bulunan kadın çalışanların kendilerinin kariyerinin engellendiğine dair bir hisse kapılmaları, onlarda iş tatminsizliğine ve motivasyon düşöklüğüne neden olabilecektir. Meydana gelen bu motivasyon düşöklüğü onlarda örgütüne karşı bir soğukluk oluşmasına yol açabilecektir. Yukarıda belirtilen araştırmalar ve kavramsal çerçeveden edinilen bilgilerden hareketle bir çalışanın kendisini örgütünün bir parçası olarak hissederek örgütün vatandaşı olarak davranabilmesi ile o örgütte bulunun kadın çalışanlara yönelik cam tavan algısı arasında bir ilişki olabileceğini düşöndürmektedir. Bu kapsamda aşağıda belirtilen araştırma hipotezi önerilmiştir.

H₁: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların cam tavan algıları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışanlarda cam tavan algısı oluşmasında yetiştiği çevre, eğitim seviyesi ve kültürel özelliklerden kaynaklanan basmakalıp yargılar önemli bir yer tutmaktadır (Anafarta vd., 2008: 114-115). Yapılan çalışmalarda kadınların iş hayatlarında cam tavan algılarının oluşumunda; çoklu rol üstlenme, kişisel tercihler ve algılar, örgüt kültürü, örgüt politikaları, mentor eksikliği, informal iletişim ağlarına katılamama, mobbing'e yenilme, mesleki ayırım, cinsiyetle bağdaştırılan kalıplaşmış önyargıların etkili olduğu söylenebilir (Korkmaz, 2014: 10; Lewis ve Fagenson, 1995: 39-43; Negiz ve Yemen, 2011: 201). Literatürde kadın çalışanların cam tavan algılarına ait tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespitine yönelik yapılan analizlerde anlamlı farklılıklar bulunmamıştır (Mızrahi ve Aracı, 2010; Bingöl vd., 2011; Özyer ve Azizoğlu, 2014; Anafarta vd., 2008; İraz, 2009; Yıldız ve Çiçek, 2013; Ergeneli ve Akçamete, 2004). Yapılan bu çalışmada ise çalışanların yetiştiği çevrenin özelliklerine göre aldığı eğitim seviyesi, yaşı, kadro pozisyonu ve kurumdaki görevi ile cam tavan algısı arasında anlamlı bir farklılık olabileceği düşünülerek aşağıda belirtilen araştırma hipotezleri önerilmiştir.

H_{2(a)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların yaşları ile cam tavan algıları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{2(b)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların eğitim seviyeleri ile cam tavan algıları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{2(c)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların kadro pozisyonları (akademik veya idari) ile cam tavan algıları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{2(d)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların kurumdaki görevleri (yönetici veya işgören) ile cam tavan algıları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

Örgütsel vatandaşlık davranışlarının belirleyicileri olarak genellikle kişisel faktörler ve görev özellikleri, örgütsel ortam ve liderlik davranışları gibi örgütsel faktörler belirtilmektedir (Podsakoff vd., 2000). Ancak literatür incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçların birbirinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Örnek olarak katılımcıların yaşları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik yapılan araştırmalardan bazılarında negatif yönlü ilişkiler (Iun ve Huang, 2007), bazılarında pozitif yönlü ilişkiler (Chattopadhyay, 1999) tespit edilirken, bazılarında ise her hangi bir ilişki olmadığı (Li, Liang, ve Crant, 2010) görülmektedir. Bireysel faktörlerin yanında çalışanların örgüt içerisindeki konumlarının da örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemelerinde farklılıklara yol açabileceği düşünölmektedir. Bireylerin örgütten olan beklentileri, örgütün onlara sunduğu fırsatlar gibi etmenler eğitim seviyesi veya bulunulan pozisyona göre (yönetici veya işgören) değişebilmektedir. Bu kapsamda yukarıda belirtilen araştırmaların ışığında çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemeleri arasında anlamlı farklılıklar olabileceği düşünölmektedir aşağıda belirtilen araştırma hipotezi önerilmiştir.

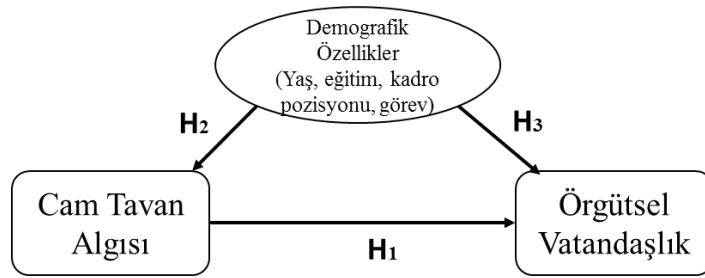
H_{3(a)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların yaşları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{3(b)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların eğitim seviyeleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{3(c)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların kadro pozisyonları (akademik veya idari) ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{3(d)}: Üniversitede görev yapan kadın çalışanların kurumdaki görevleri (yönetici veya işgören) ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

Şekil-1 Araştırma Modeli

4.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1.Ana Kütle ve Örneklem

Araştırmada belirtilen değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek maksadıyla; üniversitelerin bünyesinde bulunan fakülte, yüksekokul, enstitü, meslek yüksekokulu ve idari birimlerinde görev yapan kadın çalışanlar örneklem olarak seçilmiştir. Bu kapsamda tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 150 kişiye elektronik posta yöntemiyle anket uygulanmış; bunlardan hatalı doldurulanlar elenmiş ve 133 kişiden oluşan örneklemden elde edilen verilerin analizlere dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

Örneklemi oluşturan bireylerin kısaca demografik özellikleri belirtilecek olursa; katılımcıların %27'si 25-30 yaş, %23'ü 31-35 yaş, %21'i 36-40 yaş, %18'i 41-45 yaş, %9'u 46-50 yaş ve %2'si ise 50 yaşından fazladır. Eğitim seviyeleri değerlendirildiğinde; katılımcıların %6'sı lise, %37'si lisans, %20'si yüksek lisans, %36'sı ise doktora seviyesinde eğitime sahiptir. Katılımcıların %13'ü yönetici, %87'si ise iş gören konumundadır.

4.2.Araştırmanın Ölçekleri

Yapılan bu çalışmada iki farklı ölçek kullanılmıştır. Cam tavan algısını ölçmek maksadıyla Karaca (2007) ve Atan'ın (2011) çalışmalarında kullanılan ölçek ele alınmıştır. Söz konusu ölçeğin "kişisel algılamalar" ile "örgüt kültürü ve politikalar" olarak adlandırılan iki boyutuna ait toplam 15 sorudan oluşan bölümü bu çalışmada kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert (1.Kesinlikle Katılmıyorum, 5.Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde hazırlanmıştır.

Örgütsel vatandaşlık davranışlarını ölçmek için ise Basım ve Şeşen (2006) tarafından geliştirilen 19 maddelik ölçek kullanılmıştır. Söz konusu ölçek “diğergamlık”, “centilmenlik”, “sivil erdem”, “vicdanlılık” ve “nezaket” olmak üzere toplam beş boyutu ölçmektedir ve 5’li Likert (1.Kesinlikle Katılmıyorum- 5.Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde hazırlanmıştır.

4.3.İstatistiksel Analiz

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analiz edilmesinde SPSS 20.0 ile Amos 20.0 paket programları kullanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılığı için Cronbach Alpha katsayılarına bakılmış, yapısal geçerliliği için ise önce keşfedici daha sonra ise doğrulamalı faktör analizleri uygulanmıştır. Korelasyon analizleri ile ilişkiler, ANOVA ve t testleri ile anlamlı farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

5. BULGULAR VE HİPOTEZ TESTLERİ

5.1. Keşfedici Faktör Analizi

Çalışmada kullanılan iki ölçek için toplanan verilerinin yapısal geçerliliği araştırmak amacıyla Keşfedici Faktör Analizi (KFA) uygulanmıştır. Örneklemler analiz öncesinde KMO ve Barlett Testlerine tabi tutulmuş ve faktör analizine uygun olduğu (KMO>0,60; p<0,001) tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2006: 126). Cam tavan algısı ölçeğine ilişkin yapılan faktör analizinde 6, 7, 9, 14 ve 16. sorular birden fazla faktörü ölçtüğu için ölçekten çıkarılmıştır. Sonuçta verilerin iki faktöre (kişisel algılamalar, örgüt kültürü ve politikalar) dağıldığı, faktör yüklerinin 0.46 ile 0.88 arasında değiştiği görölmüştür. Elde edilen faktörlerle toplam varyansın %50,80’inin açıklandığı görölmüş ve ölçeğin yapısal geçerliliğini desteklediği görölmüştür.

Örgütsel vatandaşlık ölçeğinin faktör analizlerinin yapılması neticesinde 1, 3, 5, 6, 11, 15 ve 18. sorular birden fazla faktörü ölçtüğu için ölçekten çıkarılmıştır. Sonuçta verilerin kavramsal çerçevede belirtildiği şekilde beş faktör yerine dört faktör (vicdan ve sivil erdem, nezaket, centilmenlik, diğergamlık) altında toplandığı görölmüştür. Faktör yüklerinin 0.57 ile 0.83 arasında değiştiği görölmüştür. Elde edilen faktörlerle toplam varyansın %57,50’sinin açıklandığı görölmüş ve ölçeğin yapısal geçerliliğini desteklediği görölmüştür.

5.2. Doğrulamalı Faktör Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin daha önceki çalışmalarda kurgulanan faktör yapısı ile uyumlu olup olmadığının ortaya konulması için Amos 20.0 programı kullanılarak Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış ve bu analizin de en yüksek olabilirlik (maximum likelihood) kestirim yöntemi kullanılmıştır. DFA’nın modellenmesinde aynı boyutu (faktörü) ölçmek için yapılandırılmış olan hata terimleri arasında modifikasyon yapılmıştır. Bu durum

teorik olarak desteklendiği için modelin yapısal geçerliliğine zarar vermeyeceği değerlendirilmiştir (Meydan ve şeşen, 2011). Ölçekler ile ilgili kullanılan örnekleme ait Doğrulatoryı Faktör Analizi (DFA) sonuçları Tablo-1’de ve DFA faktör yapısı şekil-2’de sunulmuştur.

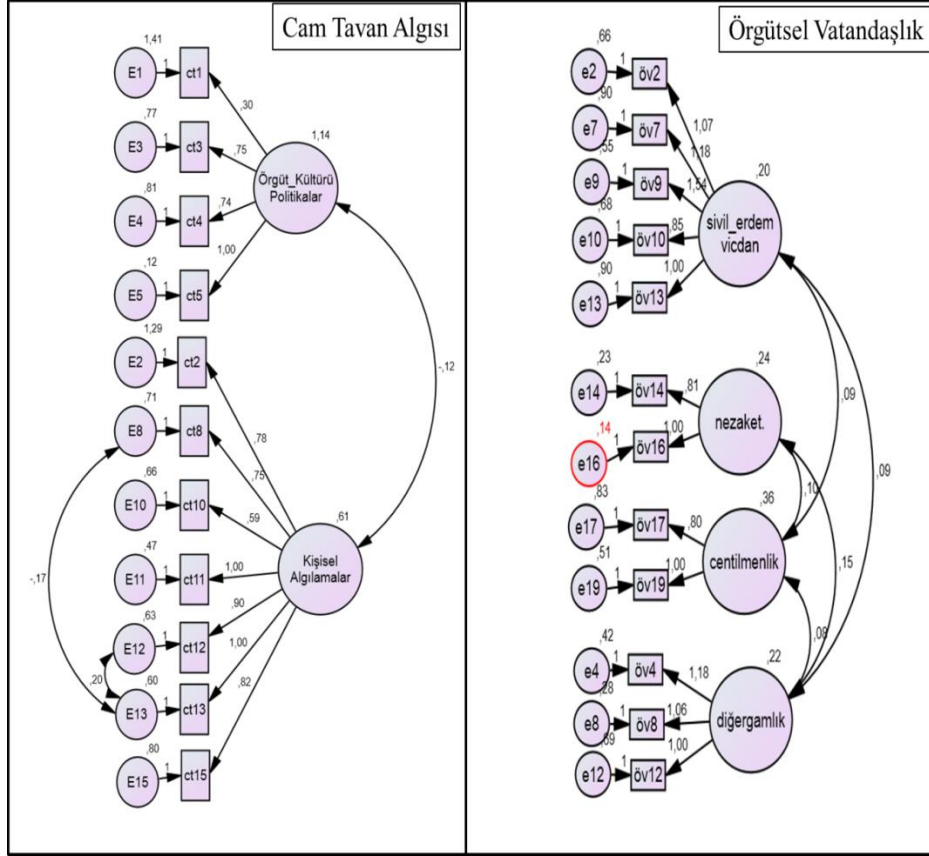
Tablo 1: Doğrulatoryı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

Parametreler	Kısalt.	Mükemmel Uyum Eşik Değ.	Kabul Edilebilir Uyum Aralığı	Cam Tavan Algısı	Örgütsel Vatandaşlık	
Uyum İndeksleri	Goodness of Fit Index	GFI	$\geq 0,95^a$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95^a$	0,925	0,926
	Adjusted Goodness of Fit Index	AGFI	$\geq 0,90^b$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90^a$	0,882	0,884
	Comparative Goodness of Fit Index	CFI	$\geq 0,97^a$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97^a$	0,959	0,911
	Normal Fit Index	NFI	$\geq 0,95^a$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95^a$	0,872	0,771
	Non-normal Fit Index	NNFI	$\geq 0,90^b$	$0,90 \leq NNFI \leq 1,00^b$	0,960	0,917
	Root-Square-Mean Error of Approximation	RMS EA	$\leq 0,05^c$	$0,05 \leq RMS EA \leq 0,10^a$	0,054	0,058
	Minimum Discrepancy	CMI N/SD	$\leq 2^d$	$2 \leq CMIN/S D \leq 3^a$	1,391	1,439
χ^2 Testi	Örnekleme Boyutu	N	$\leq 0,05$	133	133	
	Serbestlik Derecesi	SD		42	49	
	χ^2 Değeri	χ^2		58,428	70,507	
	Anlamlılığın Kesin Düzeyi	p		$p_1=0,047$	$p_2=0,024$	

(^a):Schermelleh, Moosbrugger ve Müller (2003); (^b): Hu ve Bentler (1995: 77); (^c): Steiger (1990); (^d): Marsh ve Hocevar (1985); Ullman, (2001: 654).

Tablo 1’deki bulgular incelendiğinde; Cam tavan algısı ölçeği ve örgütsel vatandaşlık ölçeğinin normal uyum indekslerinin (NFI) ve örgütsel vatandaşlık ölçeğinin karşılaştırılmalı uyum indeksinin (CFI) kabul edilebilir sınırların altında olduğu görölmektedir. Bearden vd. (1982) ile Meydan ve şeşen’e (2011) göre bu indeksler küçük örneklemlerde kararlı sonuçlar vermeyebilmektedir ve iyi uyum gösteren bir modelin reddedilmesine sebep olabilmektedir. Ancak diğer indekslerin kabul edilebilir aralıklarda olması nedeniyle bu hususun göz ardı edilebileceği düşünölmektedir. Sonuç olarak, modellerin %95 güvenilirlik düzeyinde anlamlı olduğu ve uyum indekslerinden elde edilen değerler neticesinde, örneklemlere uygulanan ölçekler ile ilgili belirlenen yapıların, özđün ve kabul edilebilir bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

şekil 2: Ölçeklerin DFA Yapısı

5.3. İç Tutarlılık Analizi

Ölçeklerin güvenilirliğinin (içsel tutarlılığının) değerlendirilmesinde en yaygın kullanılan metotlardan birisi Cronbach'ın Alfa testidir ve bu katsayının 0.70'den büyük olup olmadığının kontrol edilmesi gerekir (Bülbül ve Demirel, 2008). Bu kapsamda Cronbach'ın Alpha katsayılarına bakıldığında her iki ölçeğin de iç tutarlılıkları hesaplanmış ve bu değerlerin tamamının (cam tavan algısı $\alpha=0,799$; örgütsel vatandaşlık $\alpha= 0,716$) $\alpha > 0,70$ olduğundan ölçeklerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

5.4. Değişkenler Arası İlişki ve Farklılıklar Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde değişkenler arasındaki ilişkiler değerlendirilerek araştırma hipotezlerinin doğrulanıp doğrulanmadığına bakılacaktır. Değişkenlerin birbiriyle olan ilişkileri tespit edebilmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi yapılabilmesi için verilerin normal dağılıma sahip olup olması gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan Kolmogorov-Smirnov testi ile sınanmış ve bu testte tüm değişkenler için

$p > \alpha = 0,05$ olduğundan %95 güvenirlik düzeyinde tüm değişkenlerin dağılımlarının normal olduğu tespit edilmiştir ve parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir. Normallik test sonuçlarının zeti Tablo-2’de, korelasyon analizinin zeti Tablo-3’ sunulmuştur.

Tablo 2: Normallik Testi (Kolmogorov-Smirnov)

	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	Sd	p
Örgütsel vatandaşlık	0,065	133	0,200*
Cam tavan algısı	0,069	133	0,200*
* $p > \alpha = 0,05$			

Tablo 3: Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort.	S.S.	Korelasyon Matrisi	
			1	2
1.Örgütsel vatandaşlık	3,93	0,451	-	
2.Cam tavan algısı	3,04	0,551	-0,09	-
n=133				

Tablo 3’deki bulgular incelendiğinde çalışanların cam tavan algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı grlmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde ise araştırma değişkenleri ile katılımcıların demografik özellikleri arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı belirlenmiştir. Bu kapsamda ANOVA testleri, t testleri ve Post-Hoc (Tukey, Scheffe) testleri yapılmıştır. Katılımcıların yaşları ile değişkenler arasında yapılan ANOVA test sonuçlarına göre; cam tavan algısı ($p=0,686$) ve örgütsel vatandaşlık davranışları ($p=0,196$) ile yaş arasında anlamlı bir farklılık olmadığı grlmştir. Analiz sonuçlarının ayrıntısı Tablo-4’dedir.

Tablo 4: Yaş ile Cam Tavan Algısı ve rgtsel Vatandaşlık Arasındaki ANOVA Analizi

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Cam tavan algısı	Gruplar arası	1,621	5	0,324	0,619	0,686
	Gruplar içi	66,566	127	0,524		
	Toplam	68,187	132			
Örgütsel vatandaşlık	Gruplar arası	401,897	5	80,379	1,496	0,196
	Gruplar içi	6824,177	127	53,734		
	Toplam	7226,074	132			

Eğitim durumu ile değişkenler arasındaki yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; cam tavan algısı ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ($p=0,342$) görülürken, lise mezunlarının örgütsel vatandaşlık davranış eğilimlerinin lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarına göre anlamlı bir şekilde daha az olduğu ($p=0,019$) görülmüştür. Eğitim seviyesi arttıkkça çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışları sergileme eğilimlerinin de arttığı bu kapsamda söylenebilir. Analiz sonuçlarının ayrıntısı Tablo-5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Eğitim Durumu ile Cam Tavan Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki ANOVA Analizi

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Cam tavan algısı	Gruplar arası	1,737	3	0,579	1,124	0,342
	Gruplar içi	66,450	129	0,515		
	Toplam	68,187	132			
Örgütsel vatandaşlık	Gruplar arası	533,106	3	177,702	3,425	0,019*
	Gruplar içi	6692,968	129	51,883		
	Toplam	7226,074	132			

* $p<\alpha=0,05$

Çalışanların kadro pozisyonları (akademik veya idari) ile değişkenler arasındaki anlamlı farklılıkları tespit edebilmek için t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçlarına göre çalışanların kadro pozisyonları ile cam tavan algısı ($p=0,634$) ve örgütsel vatandaşlık davranışları ($p=0,588$) arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. T testi sonuçlarının ayrıntısı Tablo-6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Kadro Pozisyonu (akademik-idari) ile Cam Tavan Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki t Testi

		Varyansların Eşitliği Levene Testi		T testi						
		F	p	t	Sd	p.	Ort. fark	Ort. Standart	95% Güven Aralığı	
									Düşük	Yüksek
Cam tavan algısı	Varyansların eşit olduğu varsayımı	0,151	0,698	0,634	131	0,527	,08024	0,12651	-,17004	0,33051
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			0,643	124,1	0,521	,08024	0,12477	-,16672	0,32719
Org. vatandaşlık	Varyansların eşit olduğu varsayımı	0,294	0,588	0,795	131	0,428	1,03478	1,30124	-1,5393	3,60894
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			0,770	103,3	0,443	1,03478	1,34408	-1,6307	3,70035

Katılımcıların buldukları eğitim kurumlarında yönetici veya iş gören pozisyonunda olmaları ile değişkenler arasındaki anlamlı farklılıkları tespit etmek amacıyla t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçlarına göre; cam tavan algısı ile yönetici veya işgören durumunda olmak arasında anlamlı bir farklılık

olmadığı (p=0,844) görülmüştür. Ancak yönetici durumunda olanların işğören durumunda olanlara göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının anlamlı bir şekilde (p=0,007) daha fazla olduğu görülmektedir. Yöneticilerin kuruma ve kurum değerlerine olan bağlılık seviyelerinin fazla olmasına bağlı olarak örgütsel vatandaşlık davranışlarının da diğer çalışanlara göre daha yüksek seviyede olabileceği düşünölmektedir. T testi sonuçları'nın ayrıntısı Tablo-7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Kurumdaki Görev (yönetici-işğören) ile Cam Tavan Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki t Testi

		Varyansların Eşitliği Levene Testi		T testi						
		F	p	t	Sd	p. (2-tailed)	Ort. fark	Ort. Standart	95% Güven Aralığı	
Cam tavan algısı	Varyansların eşit olduğu varsayımı	0,044	0,835	0,198	130	0,844	0,03619	0,18312	-,3261	0,3984
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			0,208	23,61	0,837	0,03619	0,17402	-,3232	0,39565
Örg. vatandaşlık	Varyansların eşit olduğu varsayımı	5,232	0,024	-2,72	130	0,007*	1,03478	1,81329	-8,5327	-1,3579
	Varyansların eşit olmadığı varsayımı			-4,26	40,52	0,000*	1,03478	1,16012	-7,2890	-2,6015

* p<α=0,05

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Geçmişten günümüze, yaşamın her döneminde ve toplumun her kesiminde, kadınlar ve erkekler birlikte çalışmışlar, ancak yaptıkları katkılar aynı ölçüde değerlendirilmemiş ve kadınlar ikinci planda kalmışlardır. Daha düşük statüde işlerde çalışmaları nispeten daha doğal karşılanırken, yöneticilik gibi yüksek güç, prestij ve statü sağlayan mesleklere girişleri ve bu mesleklerde yükselmeleri oldukça zor olmuştur (elikten, 2004: 92). Özellikle üst mevkilere gelmekte yaşadıkları ayrımcılık, görünmez bir bariyer olan cam tavan olarak karşılarına çıkmaktadır.

Yapılan bu çalışmada yükseköğrenim kurumlarında görev yapan kadın çalışanların cam tavan algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışanların yaş, eğitim seviyesi, kadro pozisyonu ve görev yeri gibi demografik özelliklerinin değişkenlerle arasındaki anlamlı farklılıklar da bu süreçte belirlenmeye çalışılmıştır. Ülkemiz sosyo-kültürel yapısı itibarıyla erkek egemen bir yapıya sahiptir. Yapılan araştırmalarda yükseköğrenim ve üstü eğitim seviyesine sahip erkeklerin yıllık brüt kazanç farkı kadınlar aleyhine %16,1 iken profesyonel meslek gruplarında ise bu oran yine

kadınlar aleyhine %19,4 seviyelerindedir (TÜİK, 2015). Ancak bu araştırma yapılırken diğerk sektörlere oranla nispeten daha fazla sayıda kadının istihdam edildiği eğitim sektörü seçilmiştir.

Yapılan analizler neticesinde kadın çalışanlar ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonucun, örgütsel davranış boyutlarının şekillenmesinde cinsiyet farklılığı algısının önemli olmadığını savunan Loscocco (1990) ve Aven, Parker, ve McEvoy'un (1993) çalışmalarındaki görüşleri destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak bu sonuçların farklı sektörlerde yapılacak araştırmalarla desteklenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Demografik faktörlerle araştırma değişkenleri arasında yapılan analiz sonuçlarına göre; cam tavan algısı ile yaş, eğitim seviyesi, kadro pozisyonu ve görevleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç yazındaki çalışmalarla (Mızrahi ve Aracı, 2010; Bingöl vd., 2011; Özyer ve Azizoğlu, 2014; Anafarta vd., 2008; İraz, 2009; Yıldız ve Çiçek, 2013; Ergeneli ve Akçamete, 2004) paralellik arz etmektedir. Bunlara ilave olarak demografik özellikler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bulgular tespit edilmiştir. Lise mezunlarının örgütsel vatandaşlık davranış eğilimlerinin lisans, yüksek lisans ve doktora mezunlarına göre anlamlı bir şekilde daha az olduğu görülmüştür. Bu bulgular ışığında eğitim seviyesi arttıkça çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışları sergileme eğilimlerinin de arttığı bu kapsamda söylenebilir. Ayrıca yönetici durumunda olanların işgören durumunda olanlara göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının anlamlı bir şekilde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar Chattopadhyay'ın (1999) araştırmasında ortaya çıkan sonuçları destekler niteliktedir. Bunlara ilave olarak yaş ve kadro pozisyonu ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonucun da literatürdeki Li, Liang, ve Crant'ın (2010) araştırmasında elde edilen sonuçla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Günümüzde kurumsal yönetim anlayışı perspektifi ile rekabeti esas alan örgütlerde örgütsel vatandaşlık davranışını artırmak için kadın çalışanların cam tavan bariyerini kaldırmalı ya da aşmasına yardımcı olmaya çalışılmalıdır. Örgütte kariyer planları geliştirilmeli, erkek egemen örgüt kültürü ve politikaları değiştirmeli, pozitif ayrımcılık çabalarını artırma, mentor destekli yardım, iletişim ağlarına katılımını sağlama gibi kariyer engellerini en aza indiren çalışmalarda ve uygulamalarda bulunulmalıdır.

Yapılan bu çalışmanın eğitim sektöründe yapılması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Farklı sektörlerde daha geniş örneklerle yapılabilecek araştırmalarla elde edilen sonuçlar değerlendirilirken bu hususların dikkate alınması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acker, J. (2009). From glass ceiling to inequality regimes. *Sociologie du Travail*, 51(2), 199-217.
- Anafarta, N., Sarvan, F. & Yapıcı N. (2008). Konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerin cam tavan algısı: Antalya ilinde bir araştırma, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 15, 111-137.
- Arıkan, S. (1999). Yönetmel kademelerde kadın yöneticilerin karşılaştıkları güçlükler. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(4), 147-154.
- Aslan, ř. (2008). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel bağlılık ve mesleğe bağlılık arasındaki ilişkilerin araştırılması. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(2), 163-78.
- Atan, E. (2011). *İlköğretim okullarında görev yapan kadın okul yöneticilerinin 'cam tavan'a ilişkin algularının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aven, F.F., Parker, B. & McEvoy, G.M., (1993). Gender and attitudinal commitment to Organizations: A metaanalysis. *Journal of Business Research*, 26, 63-73.
- Basım, N., şeşen, H. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği uyarlama ve karşılaştırma çalışması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61-4, 83-101.
- Bearden, W. O., Sharma, S., & Teel, J. E. (1982). Sample size effects on chi square and other statistics used in evaluating causal models. *Journal of Marketing Research*, 19(Nov.), 425-430.
- Begenirbaş, M., Meydan, C. H. (2012). Duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkisi: öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3),159-181.
- Belghiti-Mahut S., Briole A. (2004). L'implication organisationnelle et les femmes cadres : une interrogation autour de la validation de l'échelle de Allen et Meyer (1996), *Psychologie du Travail et des Organisations*, 10(2), 145-164.
- Bingöl, D., Aydoğan, E., şenel, G. & Erden, P. (2012). Cam tavan sendromu ve kadınların hiyerarşik yükselmelerindeki engeller: TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ankara Merkez Teşkilatı örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(1), 115-132.
- Bolat, O. İ., Bolat, T. (2008). Otel işletmelerinde örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 75-94.
- Bülbül, H., Demirer, Ö. (2008). Hizmet kalitesi ölçüm modelleri SERVQUAL ve SERPERF'in karşılaştırmalı analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 181-198.

- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Cameron, S. M., Nadler, J. T. (2013). Gender roles and organizational citizenship behaviors: effects on managerial evaluations. *Gender in Management: An International Journal*, 28(7), 380-399.
- Carmeli, A., Colakoglu, S. N. (2005). The relationship between affective commitment and organizational citizenship behaviors: the moderating role of emotional intelligence. *Research on Emotion in Organizations*, 1, 77-93.
- Castro, C. B., Armario, E. M., Ruiz, D. M. (2004). The influence of employee organizational citizenship behavior on customer loyalty. *International Journal of Service Industry Management*, 15(1), 27-53.
- Chattopadhyay, P. (1999). Beyond direct and symmetrical effects: The influence of demographic dissimilarity on organizational citizenship behavior. *Academy of Management Journal*, 42(3), 273-287.
- Cho, J., Lee T. & Jung, H. (2014). Glass ceiling in a stratified labor market: evidence from Korea. *Journal of The Japanese and International Economies*, 32, 56- 70.
- Çalık, T. & Ereş, F. (2006). *Kariyer yönetimi tanımlar, kavramlar, ilkeler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çekmecelioğlu, Gündüz H. (2011). Algılanan örgüt ikliminin iş tatmini, duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Dergisi- Yönetim*, 22(6), 29-47.
- Çelikten, M. (2004). Okul müdürü koltuğundaki kadınlar: Kayseri ili örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 91-118.
- Dalkıranoglu, T. & Çetinel, F. G. (2008). Konaklama işletmelerinde kadın ve erkek yöneticilerin cinsiyet ayrımcılığına karşı tutumlarının karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 277-298.
- Dündar, G. (2010). Kariyer geliştirme, *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Ergeneli, A. & Akçamete, C. (2004). Bankacılıkta cam tavan: kadın ve erkeklerin kadın çalışanlar ve kadınların üst yönetime yükseltilmelerine yönelik tutumları. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 85-109.
- Geçkil, T. (2013). *Demokrasi ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki: trbl bölgesindeki üniversite hastanelerinde bir uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

- Gül, H. & Oktay, E. (2009). Türkiye ve Dünya’da kadınların çalışma hayatında yaşadıkları cam tavan algıları üzerine kavramsal bir çalışma, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 421-436.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağıllık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *AİBÜ Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(2), 48-75.
- Hoobler, J. M., Hu, J. & Wilson, M. (2010). Do workers who experience conflict between the work and family domains hit a ‘glass ceiling?’: A meta-analytic examination. *Journal of Vocational Behaviour*, 77(3), 481-494.
- Hu, L., Bentler, P.M. (1995). Evaluating model fit. In R. H. Hoyle (Ed.), *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications*, Sage, Thousand Oaks, CA, 76-99.
- Iun, J., Huang, X. (2007). How to motivate your older workers to excel? The impact of commitment on older employees’ performance in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 26(4), 793–806.
- İraz, R. (2009). Çalışma yaşamında kadın ve erkek yöneticilerin cam tavan sendromuna ilişkin tutumlarının karşılaştırılması. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Kabasakal, H. Türkiye’de üst düzey kadın yöneticiler. http://www.mgmt.boun.edu.tr/images/stories/dokumanlar/leaders/Issue_02/02-017.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2015.
- Karaaslan, A., Özler, Ergun D. & Kulaklıoğlu, A. S. (2009). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 135-160.
- Karaca, A. (2007). Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, A., Aylan, S. (2012). Örgütsel vatandaşlık. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 35-48.
- Kim, S. (2006). Public service motivation and organizational citizenship behavior in korea. *International Journal of Manpower*, 27(8), 722-740.
- Koçak, O., Hayran, N. (2011). Çalışma hayatında kadına yönelik taciz (mobbing): kocaali-körfez ilçesi örneği. *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, Saraybosna-Bosna Hersek.
- Korkmaz, H. (2014).Yönetim kademelerinde kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve cam tavan sendromu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 1-14.

- Lewis, A. E., Fagenson, E. A. (1995). Strategies for developing women managers: how well do they fulfil their objectives?, *Journal of Management Development*, 14(2), 39-53.
- Li, N., Liang, J. & Crant, J. M. (2010). The role of proactive personality in job satisfaction and organizational citizenship behavior: A relational perspective. *Journal of Applied Psychology*, 95(2), 395–402.
- Liang, Y. W. (2012). The relations among work values, burnout and organizational citizenship behaviors: A study from hotel front-line service employees in taiwan. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(2), 251-268.
- Longo, P., Straehley, C. J. (2008). Whack! i've hit the glass ceiling! women's efforts to gain status in surgery. *Gender Medicine*, 5(1), 88-100.
- Loscocco, K.A., (1990). Reactions to blue-collar work: A comparison of women and men. *Work and Occupations*, 17, 152–177.
- Marsh, H. W., Hocevar, D. (1985). Application of confirmatory factor analysis to the study of self-concept: First- and higher-order factor models and their invariance across groups, *Psychological Bulletin*, 97, 562–582.
- Mathieu, J. E., Zajac, D. M., 1990. A review and meta-analysis of the antecedents, correlate and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin*, 108, 171–194.
- Mercanlıoğlu, Ç. (2009). Cinsiyete dayalı eşitsizlik; kadın yöneticilerin iş ve özel hayatlarını dengeleme zorlukları ve bedelleri. *Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Meydan C. H., Basım N. (2015). Örgütsel vatandaşlık davranışında kontrol odağı, örgütsel adalet algısı ve örgütsel bağlılığın etkisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 99-116.
- Meydan, C. H., Şeşen H. (2011). Yapısal eşitlik modellemesi amos uygulamaları, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mızrahi, R., Aracı H. (2010). Kadın yöneticiler ve cam tavan sendromu üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 149-156.
- Murphy, G., Athanasou, J. & King, N. (2002). Job satisfaction and organizational citizenship behaviour, *Journal of Managerial Psychology*, 17(4), 287-297.
- Negiz, N., Yemen, A. (2011). Kamu örgütlerinde kadın yöneticiler: yönetici ve çalışan açısından yönetimde kadın sorunsalı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 195-214.
- Organ, D. W. (1990). The motivational basis of organizational citizenship behavior. *Research in Organizational Behavior*, 12, 43-72.

- Özkan, Sayar G., Özkan, B. (2010). Kadın çalışanlara yönelik ücret ayrımcılığı ve kadın ücretlerinin belirleyicilerine yönelik bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 91-104.
- Örücü, E., Kılıç, R. & Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 117-135.
- Özyer, K., Azizoğlu (2010). İş hayatında kadınların önündeki cam tavan engelleri ile algılanan örgütsel adalet arasındaki ilişki. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 95-106.
- Özyer, K., Orhan, U. & Orhan, Dönmez D. (2012). Demografik özelliklerin örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutları ile ilişkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(1), 181-204.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Paine, J. B. & Bachrach. D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563.
- Schermelleh, E., Karin, M., & Helfried M. H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Seçer, B. (2009). Kadınların sendikalara yönelik tutumları ile cinsiyet ayrımcılığı algılarının sendika üyesi olma isteğine etkisi. *Çalışma ve Toplum*, 4(23), 27-60.
- Soysal, A. (2010). Kadın girişimcilerin özellikleri, karşılaştıkları sorunlar ve iş kuracak kadınlara öneriler: Kahramanmaraş ilinde bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 71-96.
- Sökmen, A., Boylu Y. (2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı cinsiyete göre farklılık gösterir mi? Otel işletmeleri açısından bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 147-163.
- Steiger, J. H. (1990). Structural model evaluation and modification: An interval estimation approach, *Multivariate Behavioral Research*, 25, 173-180.
- Taşçı, D., Koç, U. (2007). Örgütsel vatandaşlık davranışı-örgütsel öğrenme değerleri ilişkisi: akademisyenler üzerinde görgül bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 373-382.
- Taşkın, E., Çetin A. (2012). Kadın yöneticilerin cam tavan algısının cam tavanı aşma stratejilerine etkisi: bursa örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 19-34.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2015). Yıllık istatistiksel rapor özetleri, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim: 22. 05 2015.

- Ullman, J. B. (2001). Structural equation modeling, In: B. G. Tabachnick ve L. S. Fidel (Ed.), *Using Multivariate Statistics*, (4th ed; pp: 653-771), Needham Heights, MA: Allyn&Bacon.
- Yeşiltaş, M., Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin eğitim düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(2), 17-40.
- Yıldız, S., Çiçek, M. (2013). Cam tavan sendromu kariyer yolunda bir engel midir? Akademisyenler üzerinde bir araştırma. *1. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Zeybek, E. (2010). *Kariyer engelleri ve cam tavan: Ankara'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

AVRUPA REFORMUNUN TİCARİ TEMELLERİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

THE MERCHANTILE GROUNDS AND THE ECONOMIC OUTCOMES OF THE EUROPEAN REFORMATION

Doç. Dr. Kürşat Haldun AKALIN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,
İİBF, İktisat Bölümü,
haldunakalin@osmaniye.edu.tr

Öz

Avrupa ekonomisinin biçimlenmesi, araştırmacının; ciro edilebilen senetleriyle, elden ele değiştirilen alacak senetleriyle, kâğıt parasıyla yani yeni zihniyet tutumların ve yeni gereksinimlerin varlığını kanıtlayan banka parasıyla; kapitalist çağın en azından on beşinci asırdan itibaren başlamış olabileceği görüşünü ileri sürmesine neden olur. Kapitalist şahsiyetin ve etkinliklerin de önemi çok büyüktür. Tüccar olarak kapitalist her istediğini yapan hür bir insandır. Her istediğini yapan hür bir adam olmasıyla bir tüccar olarak kapitalist, sınırlandırılmış eylemleri ve uzmanlaşmış maharetleriyle zanaatkârın tersidir. On beşinci asrın işadamyısa, paranın yöneticisi ve teşebbüsün başı olmasının çok ötesindedir. Tüm çeşitleriyle borç işlemleriyle, tüm denizcilik işlerinin sigortasıyla, kamu veya özel borç ortaklığıyla, gemilerin ve çok çeşitli şirketlerin mülkiyetiyle; yatırım imkânları çok artmıştır. Ayrıca Avrupa'daki tüm büyük kentler, devredilebilir senetlerin gerçek değişimini oluşturmuş, meşrulaştırmış ve kurumsallaştırmıştır. Büyük tüccarlar, bundan dolayı, teşebbüsün yönetimine katılmadığı halde kendi parasını her iş teşebbüsüne yatırmış ve karın dağılımında kendi payını beklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Reform, Kapitalizm, Bireycilik, Çıkarcılık, Yararcılık

Abstract

The shape of the European economy was caused inquirer to maintain the opinion that the capitalist era had begun by at least the fifteenth century with negotiable bills, receivable bills of exchange, paper money namely with bank notes testify to new attitudes of mind and new needs. Even more significant is the role of the capitalist personality and activities. The capitalist as a merchant is a free man to act as he will, in contrast to the narrowed actions and specialized skills with artisan. The fifteenth century businessman is above all the manager of money and the head of enterprises. Opportunities for investment very increased by loan operations of all kinds, marine insurances, shares in

the public or private debts, ownership of ships and of very different companies. Also all of the large towns in Europe had organized, legalized and institutionalized a real exchange of transferable bonds. The great merchants, therefore, had invested his money every business attempt, not necessarily taking part in the administration of his business and had waited for his share distribution of profit.

Key Words : *Reformation, Capitalism, Individualism, Egoism, Utilitarianism*

1. GİRİŞ

Daha çok kazanarak, daha iyi bir yaşam sürmek, kendi nesline daha yüksek yaşama standartlarını armağan etmek; çalışan kişinin davranışlarına yön veren ve içindeki gayretine azim katan güdülerdir. Toplumsal fayda yaratmak, insanlığa hizmet etmek gibi saygı duyulan daha pek çok güdüler ancak kazanç maksadıyla birlikte bireye benimsettirilmesi halinde, çalışmalara ivme katmasına karşın; bireysel çıkar güdüsünü yok ederek yerine geçmesi durumunda istenilen bireysel sonuçlara ulaştırmamaktadır. Kendisini insanlar uğruna feda eden ve ömrünü Tanrı'ya adayan insanlar, aynı zamanda da kişisel kazançlarını devam ettirerek daha iyi bir yaşam sürme gayesini de taşımaktadırlar. Orta Çağın ilahiyatçılarının öne sürdüğü Őekliyle, zenginleşerek daha rahat yaşama fırsatlarına sahip olan kişinin, mutlaka günah bataklığına saplanacağı önyargısı; beraberinde, dünyadan vazgeçmiş olmanın kanıtı olarak görülen fakirliğin ve pejmürdeliğin, Tanrı'ya uzanan takva yolunun ön koşulu olarak benimsenmesine neden olmuştur. Belki de sırf bu nedenden dolayı, yasalar tarafından yasaklanan suçları işlememe koşulunu beraberinde getiren; kıtlık, afet, deprem vs. Őeklindeki Tanrı'nın gazabından tüm ulusları korumak maksadıyla, suçlulara kısasa kısas ölçü olan, infaz hükümlerini katı bir anlayışla hakkın gözü önünde uygulatan eski İsrail dinine bir tepki olarak ortaya çıkan İsa'nın diniyle; bu çıkarıcı ve günaha eğilimli insan doğasının, içten yönelişle değiştirilmesi arzusu taşınmıştır. Artık Eski Ahit'teki "çalmayacaksın, zina etmeyeceksin, öldürmeyeceksin" vs. Őeklindeki olumsuzluk bildiren emirlerin yerini; malını mülkünü fakirlere dağıt, dışmanını dahi sev, geri ödenmesini ummaksızın borç ver vs. gibi olumlu emirler almıştır. Bu nedenle, "zina etmeyeceksin" denilmiştir bir kadına o niyetle bakan bu suç u işlemiş sayılır, "öldürmeyeceksin" denilmiştir bir insana nefret duyan bu suç u işlemiş kadar günaha girer vs. gibi İncillerde ifadelere rastlanılmaktadır.

Oysa yaşanılan gerçeğin böyle düşsel sözlere hiç uymadığı, hristiyanlığın kurumsallaşması sürecine geçildiğinde çok iyi anlaşılmıştır. İçten ve gizli yönelişin herkes tarafından gerçekleştirilemeyeceği, dinin ve ibadetin olduğu kadar insan davranışlarının da en katı bir disiplin içinde denetlenmesinin gerektiği. Avrupa'da Orta Çağa uzanan yolu haklı kılmaktadır. Dinsel baskının yoğunlaştığı bu dönem içinde dahi, adil fiyat ve faiz yasağı tam olarak uygulanamamıştır. On altıncı asra gelindiğinde yükselen kent yaşamı, orta sınıfa özgü yeni bir hayat tarzını ve biçimlendirdiği davranış güdülerini insanlara kabul ettirmiştir. Kısaca özetlenecek olunursa, on altıncı asra miras kalan zihniyete rağmen, toprak kiralalarında, ürün fiyatlarında, çalışanların ücretlerinde şaşırtıcı ölçüde yükselmeler görülmüş; bu hızlı ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak

da ticaret ve mali örgütlenmede çarpıcı değişmeler olmuştur. Ekonomik canlanmanın en önemli sonuçlarından birisi de, felsefi düşüncede kendisini hissettirmiştir. Son derece tutucu bir özellik göstermesine rağmen, bu hızlı gelişme karşısında pek bir sorunla karşılaşmış da değildir. Radikal toplumsal yapılanma, daha düşük düzeyde ortaya çıkmıştır. Orta Çağlarda kabul edilmiş dinsel dogma ve yargılara aykırı hareketlerin kendisini haklı kılmak için beraberinde getirdiği; kilise örgüt hiyerarşisi içindeki savurganlığa ve lüks yaşama gösterilen düşkünlüğe, üretmeksizin tüketmeye alışmış bu ruhban dünyasının daldığı tüketim eğilimlere duyulan öfke ve tepkiler, eleştirilerin dayandığı sosyal arzularla tam bir uyum içinde ortaya çıkmıştır. Daha alt kilise örgütleri arasında bağımsız bir düşünce ve karar verme erkini elinde bulunduran resmi kilisenin, temel işlevi olarak gördüğü ezeli kurtuluş aracı iddiası içindeyken, üyelerinin dünyevi açıdan bolluk içinde ayrıcalıklı bir hayat sürmesi; çok tehlikeli gerginliklere yol açmış, tarihin en korkulu ve dehşetli isyanı olarak gösterilen tedhişin acımasızlığıyla ve merhametsizliğiyle kıyaslanabilen tepkilere neden olmuştur. Zihniyet itibarıyla dinsel düşünce, tamamıyla statik bir anlayışa sahip olduğundan toplumsal düzen kesinlikle değiştirilemez olarak kabul edilmiş, daha gelişmiş bir yapıya geçilemez sanmıştır. Çok ender olarak farklı bakış açıları ortaya çıkmış olsa dahi, Orta Çağın sözcüleri alışılabilen öğretilerini bıkmadan yinelemekte, topluluğun ayakları çalışmak için, elleri savaşmak için ve başı da yönetmek için bu dünyada olduğunu açıklamaktadır. Böyle bir anlayış içinde bulduklarından, tıpkı topluluk hareketi gibi sıkıntı ve dertleri bildirmekte ve sosyal çalkantıları sezinlemekte olduklarından; doğal düzenin alt üst edici bir oluşumunu tasarlamakta, Orta Çağ Avrupasının övünç kaynağı haline getirilen hür kentlerin yükselişlerin ardından, uygarlığın her sonuç getirici ilerleyişinin tohumunu içeren yargı ve yönetim anlayışındaki değişimi hızlandırmaktadır.

2. DOGMATİK ZİHNİYETİN EKONOMİK VE SOSYAL ÖRGÜTLEMESİ

Ekonomik davranışla ilgili sorunlara da değinerek, reformları değerli kılan bu anlayış değişikliğinden pek kaygıya kapılmaksızın; ekonomik tutumun önemli bir kısmını ve içeriğini oluşturan, kişisel ahlaka özgü geleneksel standartların korunmasıyla ilgilenir olmuşlardır. Gerçekten de, kilise ekonomik yapıya doğrudan katılmış, özellikle de tarım sahasındaki toprak kirasıyla ilgili olarak ön plana çıkmış haklarıyla da, en önemli çıkar sahiplerinden biri konumuna ulaşmıştı. *“Kilisenin kendisi en büyük toprak sahipliğiyle belki de çıkar odağı haline gelmiş olması dolayısıyla feodal yapı içinde kilise kurulu kadar çekişmeli bir dokuya rastlanılmamıştır. Zamanının en büyük maden sahipleri olarak kilise, krallar aleyhine haçlı seferleri başlatacak bir güce ulaşmışlardı. Ruhani Frankiskanların zulme uğramalarına rağmen, toplumsal düzene karşı meydan okumaları asla son bulmamıştır. Hristiyan kiliselerin prensler tarafından kabul edilebilir olan İsa'nın öğretisiyle çok yakından benzerlikler taşıyan servetin kutsallığını yalanlayan bazı öğretiler önerilmiştir. Orta Çağ ekonomi sisteminin temeli, İtalya ve Flanders hariç olmak üzere, nüfusunun onda dokuzundan daha fazlası tarımsal bir uğraşı içindeydi. Serflerle veya ırgatlarla çalışma, toplumsal tabakalaşmanın temelini oluşturmaktaydı. On altıncı asırda, o ana kadar pek*

eşine rastlanılmayan türdeki tarımsal rekabetin günahkarlık olarak nitelendirilen olumsuz sonuçlarıyla yüz yüze gelinince; muhafazakar dindarlar, artık gözden kaybolmakta olan eski çağın toplumsal uyum ve dengelerinin yıkılmakta olduğunun farkına vardılar. Bundan dolayı, özlemi çekilen ideal yapının işlemez bir hale gelişini üzüntüyle kabul ettiler. Artık eskiden olduğu gibi, lordlar ve kiracılar birbirlerine karşı hayırseverlik ve dostluk bağlarıyla bağlanmış değillerdi. Lordun kiracısını kendi evladı gibi görerek şefkatle himaye etmesine ve kiracıların da mülk sahibine sevgi bağıyla bağlanmasına pek rastlanmıyordu. Orta Çağı ayakta tutan anlayışı, üsttekilerin alttakileri şefkatle himaye etmesini ve alttakilerin de üsttekilere sevgiyle itaat etmesini kapsadığı için; lord, koruması altındaki herkesi sanki kendi çocuğuymuş gibi görmekte, baba olarak sevilmekteydi. On beşinci asır İngilteresinde varlıklı ve başarılı küçük çiftçiler, bu toplumsal yıkıntılar üzerinden yükselmiştir. Ancak, Orta Çağların büyük bir kısmında küçük çiftçilerin etki ve önemleri, öyle çok fazla olmamıştır. Bağlılık/koruma temeline dayanan sistemin kesinliği altında bu küçük çiftçiler, hiç hayale dalmaksızın, yükselmenin koşullarını hazırlamaya koyuldular. Yükselişe geçişin ilk adımı, çok az da olsa parasal birikimini korumak isteyen köylülerin, kendilerini, lordun malikane topraklarında çalışma yükümlülüğünden kurtarmalarıyla, atılmıştır. İngiltere’de köylü ayaklanmaları, Almanya ve Fransa’da hiç durmak bilmeyen rençper isyanları ardından gelen birkaç hareketlere; öfke ile nefretin olduğu kadar, acı ve burukluklara da yol açan toplumsal kızgınlık hali açığa çıkmıştır. Bazı Orta Çağ ekonomistlerinin sorgulamaktan sakınmış olmalarına karşın, serfliğe yönelik dinsel düşünce ile eğilimin ne yönde olduğunun irdelenmesi, çok büyük bir önem taşımaktadır.” (Salwyn 1982; 57).

Orta Çağ süreci boyunca, hristiyanlığın merhamet telkinleriyle, kölelerin serfliğe nasıl geçiş yaptıklarının irdelenmesini sağlayan bu soruya, birkaç istisnai bireyi ve dinsel görüşü yadsımadan yanıt verebilmenin olanağı yoktur. “Gerçekten de kilise, keyfi vergilendirmelere kınamalar yağdırırken; serfe, de diğer insanlara olduğu gibi adalet ve merhamet duyguları içinde davranılması gerektiğinde ısrar etmiştir. Bununla da kalınmamış, bir kimsenin kölelikten azat edilmesini veya serflik bağlarının çözülmesini; Tanrı yolunda fakirlere sunulmuş armağanların en büyüğü olarak görerek, dindarca davranış şeklinde betimlemiştir. Serfler, canlı aletler ve avadanlıklar olarak değil de, insan neslinden gelmiş kişiler olarak görülmeye başlanmıştır. Kilisenin öğretisi bakımından, Tanrının gözünde tüm insanlar aynıdır, Tanrının karşılık ummayan hizmetkârıdır, yani serftir. Tanrı krallığında Lazarus, İsa’nın huzurunda sadece bir serftir. Burada karşılığını ummaksızın koşulu, Orta Çağın ruhani kılınmış bu koruma/hizmet bağının temelidir. Orta Çağın toprak rençperi, ekonomik bir zümre olmaktan çok, gerçek statüsü yönüyle bir serf olarak kabul edildiği halde; on dördüncü asrın serfleri içinde, bir asır geçmeden zenginleşen kimselere de rastlanılmaktaydı. Kilise hukuku, köleliği serfliğe dönüştürmüştü ama bir iman kattığı serfliği de benimsemiş ve kutsal kılmıştı. Yine de sayısı az fakat etkisi güçlü olan birkaç kilise mensubu, toplumsal bir düzen olarak serfliğe karşı tavır almaktan sakınmamıştı. Gerçi hiç kimsenin, inanan her bir kişinin Tanrı katında veya İsa’nın huzurunda serf olduğundan kuşkusu yoktu, ancak serflerin

haklarının gasp edilmekte olduğu da bir gerçektir. Aquinas, Kutsal Kitap ayetlerine bağlı kalarak, köleliği kişinin günahkârlığının bir sonucu olduğunu açıklamış olsa dahi, ekonomik temeller bakımından haklı görölmesini engelleyici bir tutum içine de girmiştir. Neredeyse bütün Orta Çağ yazarları, serfliği tanımiş veya kabullenmiş gözökmektedir.” (Tribe 1988; 61) Kilise örgütüne ait arazilerin, muhtemelen çok daha fazla tutucu yöntemlerle işletilmiş olmasına karşın; diğer arazi sahiplerine kıyasla ne daha iyi ve ne de daha kötü bir durumdaydı. Kiraya verilen mülkler ve çiftlik kârlarıyla ilgili olarak edinilen olumsuz izlenimler, aslında, serf çocuklarının durumundan haberdar olmasından kaynaklanmıştır. Feodal aristokrasi ile hiyerarşik atamalarıyla erk sahibi olan kilise örgütünün öncüleri, çözüme kavuşturulamaz biçimde birbirine karışmıştı.

“İsa insanları özgür kılar” sözü, toplumsal kargaşa ortamına girildiğinde, belki de kiliseden çok, Almanya ve İngiltere’de isyan eden köylüleri sevindirmişti. En azından Almanya’daki kilise örgütünün efendileri, köylülere lütüfkâr davranılması gerektiğini açıkça söylemekteydiler. On sekizinci asra gelinceye kadar Fransa’da ve on dokuzuncu asır içinde de Almanya’da serflik hâlâ devam etmiş olsa da; genel ekonomik temelin bir uzantısı olarak serfliğin yok olmasıyla birlikte, mülk sahibi olarak kilise üyeleri çok alt düzeyde karış koymuşlardı. Serfliğin tümüyle ortadan kalkmasında hristiyan ideallerinden çok, Fransız devriminin hümanist liberalizmi etkili olmuştur. Yine de, bu çok önemli toplumsal değişiklikler döneminde, kilisenin sesini kısmış olması bile büyük bir başarıdır. “Başlangıçta küçük bir insan grubunu barındırırken, kilise, yabancı uygarlıklarla ve kökleşmiş gerçeklerle yüz yüze gelmiş; imanına aykırı bulduğu bu alışkanlıklara karış çıkmaktan veya kınamaktan hiç usanmamıştı. Ancak, maya hamurla karıştığında, artık kilise kendisini toplumun bir parçası olarak değil de toplumun kendisi olarak görmeye başlamıştır. Böylece dogma ve ideallerinde giderek daha fazla ilimli olmaya kendisini mecbur hissetmiş, kısacası hamura su katmak zorunda kalınmıştı. Eleştirenler ile durumdan hoşnut kalanlar sonunda uzlaşmışlardır. Dogmanın özünden ödün vererek gerçekleşen bu değişime uyum eğilimi karışısında, eleştirenler, katlanılmaz bir hal alan bu durum daha ne kadar çekilebilir, derken; övgüler yağdıranlar ise, dayanılmaz görölen bu ortam ne kadar yumuşatılabilir diye sormaya başlamışlardır. Aslında, eleştirenler de hoşnut kalanlar da, konuya kendileri açısından bakmaktaydılar. şayet, dinsel düşünce toplumsal heyetin içinde çok daha fazla etkin bir duruma gelmiş olmasına karşın, Orta Çağın kilisesi zamanın toprak sistemiyle gerektiği şekilde ilgilenmede yetersiz duruma düşmüşse; en azından bireysel düzeyde, kişinin ekonomik işlemlerini kapsayan konularda açıklayıcı bilgilendirmede bulunmak zorunlu bir hal alır. Orta Çağın başlangıcında, kilise, çalışma barışını ve çalışanları koruyan, fakirlere olduğu kadar talihsiz olan ve baskı altında kalan kimselerle çok yakından ilgilenen bir tutum sergilemiştir. Kilisenin Orta Çağ toplumu içindeki ideali, hükmedenlerin himayesi altına giren çalışanların; en azından şiddet ve baskı altına girmekten korunmasının, öldürölme ve sakat bırakılma tehlikelerinden uzak kılınmasının sağlanması sayesinde, toplumsal dayanışmanın gerçekleştirilmesidir.” (Scott 1983;73). Ekonomik ilişkilerin giderek karmaşık bir hal alması, geleneksel himaye zümreleştirmeleriyle idare

edilmesi ve çözüme kavuşturulması olanaksız olan bir dizi sorunlarla karşılaşılmasına yol açmıştır.

Geleneksel yapıyı geçersiz kılacak şekilde ortaya çıkan etin sorunlarına karşı, öfkeli ve kaprisli bir tutum içinde yaklaşılması halinde, bu sorunların sahibi olan zümrelerle ilgilinin ve bağın kopması sonucuyla karşılaşılmaktadır. Dogma ile uygulama arasında beliren derin aykırılıklar ve uyumsuzluklar, ne kadar güçlü ve etkili görünürse görünür, ilkeler uygulamada ne kadar anlamsız bir hale gelirse gelsin; yine de, kilise hukukçularının ahlaki yorum içeriğindeki düşünsel çalışmaları, diğer hukukçulardan az olmayan derecede etkili olmuştur. İnsan faaliyetlerden sıradan olanlarıyla dahi betimlenmesine büyük gayret sarf edilmiştir. En az zapt olunabilir insanın tutkularıyla ve iştahlarıyla ilgilenilmiş, böylelikle, artık iştihamını kaybetmiş olan Orta ağ idealleri canlandırılmaya çalışılmıştır. Özel yaşamda hoşgörülen eğilimler ile iş hayatında izin verilen davranışlar arasındaki farklılığın ve ayrılığın giderek görünür bir hal alması; himaye görme ve çalışma, hükmetme baskı altına alma şeklinde beliren Orta ağ dengesinin sağlanması temel dayanağı halini alan açgözlülük ve tamahkârlıktan kaçınabilme maharetini önemli kılmıştır. Giderek bütün şiddetiyle vurgulanan merhamet ve hayırseverlik geleneği, kişilerin bireysel ihtirasları karşısında önemini kaybeder olmuştur. İlkelerdeki sertlik ve müsamahasızlık içeriğinden her geçen gün vazgeçilmiş, hükümlerin yaşamda geçekleşen ilişkiler içinde uygulanabilir olmasına daha fazla önem verilmiştir. *“Ticaretteki vicdansızlığa ve ıkarıcılığa karşı, merhamet ve diğer gamlık içeriğindeki bu oluşturulmuş yapının ayakta kalması istenmiş, kazanç maksatlı ve çıkar içerikli ilişkiler yasalarla sınırlandırılma yoluna gidilmiştir. Üst tabakadan gelme insanlar içinde tamahkârlığın ve harisliğin hâlâ hüküm sürmekte olduğunda ısrar edilirken, uğraşlarıyla kötü olarak anılmaları kesinlikle küçümsenir bir durum olmadığı gibi; kendi iç dünyalarında da, hırsın ve kazanç emelinin ekonominin teşebbüs ile rekabet ilişkilerinde gerekli olduğu konusunda kendilerini ikna etmiş değillerdi. Bencilik ve çıkarıcılık duygularıyla yükselen bireycilik ruhunun karşısında tavır takınarak aykırı savlara yeltenen bazı yazarların tamahkârlık ve harislik nitelendirmesi altında da olsa kazanç maksatlı eylem üzerinde uzun uzadıya düşünölmüş olması, hiç de şaşırtıcı olmamalıdır. Serbest rekabette uğranılan hayal kırıklığının etkisiyle, toplumsal bakımdan hissedilen rahatsızlıklara çare olucu bazı ölçütlerin talep edilmesi; pazarın kesin işleyişinden ekonomik üstünlük duygusunun haseti ve alayi kuşkusundan çok daha fazla ikna edici olması nedeniyle; Orta ağlar boyunca yaygınlık kazanan ruhsal durumu, akıl çağının ümit vaat eden iyimserliklerine göre daha anlaşılır olmaktadır. Toplumdaki insanların davranışlarını açıklamaya yönelen akıl çağının iyimser teorisi, inanç ağı olarak tanımlanabilen on üçüncü asırda daha fazla anlaşılabilir olmaya layıktır. Sağladığı güven ve uzlaşı ortamıyla, iş anlayışıyla sanayiye ve finans ilişkilerini kontrol edebilen etkisiyle, on üçüncü asırda uygun ücretleri ve adil fiyatları sabit kılmaya yeltenilmiş, özellikle ayakkabı ve dokuma teşebbüslere koruma altına alınmıştır.”* (Salwyn 1982; 64).

Ekonomik örgütlenmenin sorunlarını kapsayan yaklaşımlar, tefecilerin ve istifilerin merhametsizlik ve şefkatsizlik içindeki tamahkarlıklarını yeren Orta ağ kasaba zihniyetinin çok daha şiddetli bir karşı koyuş eğilimine girmiş,

görünmeyen elin işlemlerinin uygulayıcıları halinde düşünölen günahsız nesline daha fazla güven duymuştur. Yine de bu benzerlik, gerçek olmasına karşın yüzeyseldir. Orta Çağ düşünöcesinin bu etmenlerini kesin olarak haklı kılmasının yanı sıra üzerinde de durmuş olması, son derece ilginçtir. Orta Çağ düşünöcesinin katkısının önemi, yalnızca fiyat ve faiz teorileriyle sınırlı kalmakta; tüketiciler ile borç alan grubun devamlı bir baskı altında tutulduğu ekonomik ortamdaki koşullar, neredeyse tüm dönem boyunca yinelenmiştir. “*Toplumu ekonomik bir işleyiş halinde değil de ruhani bir organizma olarak gören Orta Çağın düşünöürlerinin, ekonomik faaliyeti kapsamlı ve karışık bir birim içinde alt bir element olarak algılanmasının sonucunda, dünyevi bütün işlerin kazanç maksadından soyutlanarak tam bir denetlemeyi zorunlu kılmakta, maddi araçların sunulması süresine de ahlaki gayelerin ve yargıların devamlı baskı altında tutulmasını gerekli görmöktedir. Kiliseye ait olan servetin büyük ölçüde rençper kullanılmasından kaynaklanması ve parasal gelirlerin faizden elde edilmesi, kilisenin oluşan bu yeni ekonomik yapıya uyum sağlamasını sağlamıştır. Yine de para, Tanrı yolundan çıkmanın en önemli aracı ya da emeli işlevini sürdürmöktedir. Bildik uyarılar hâlâ geçerlidir ve etkilidir. Ekonomik tutkularına ve emellerine teslim olmuş bir kimsenin, gaddarlığın gerektirdiği merhametsizliği ve acımasızlığı göstermesi kaçınılmaz bir hal almakta, ekonomik çıkarların hükümranlığı altında kendi kendisinin büyük görme eğilimi içine girmektedir. Ekonomik çıkarı ve kişisel kazancı meşru kılan her hangi bir öğreti, hükümranlık kurduğu saha içinde kendisine köleler bulmakta hiç geri durmayacaktır. Ne kadar başarılı olunursa olunsun, sistemin efendileri bencillik ve tamahkârlık duygularıyla galeyana getirilen çıkarıcı idealleri olmaktadır. Artık herkes tarafından fark edilen gerçöklere ortam hazırladığının sezinlenmesi, akla dayalı felsefenin de temeli haline gelecektir. Bir asır öncesi toplumsal koşullar bu gün kadar berrak gözükme dahi, ekonomik çare kriterinin bir gereği olarak kazancın çok çeşitliliği özelliğiyle karşı karşıya gelinmiş, üretilen ürün miktarı ile kitlelerin gereksinimine dayalı olarak kolaylıkla yorumda bulunulmaktadır. Doğal hukuğu kendi dogmalarına kurgulayan Orta Çağın teorisyenleri, yaşamın mütevazılık kuralı, bireyin arzularına ve gelip geçici zorunluluklarına karşı üstün tutulmaktadır. Bencillik ve çıkarıcılık duyguları içinde alevlenen bireycilik eğilimleri, Orta Çağın ilahiyatçıları ve kilise hukukçuları tarafından bastırılması ve sindirilmesi gereken bir sapkınlık olarak algılandığından; para kazanma emeli veya daha iyi yaşama arzusu kişilerin günahkâr hallerinin bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Orta Çağın zihniyet dünyasını ifade eden, her şeyden vazgeçilmesi ve mülkün dağıtılması emri hâlâ geçerliliğini korumuş olsa da; artan zenginliklerden kilise örgütü de kendi ruhban payını almış, kilise kurulu üyelerinden rüşvet alanına dahi rastlanılmıştır.” (Hill 1973; 24)*

3. AVRUPA REFORMUNUN BİREYCI VE ÇIKARCI EĞİLİMİ

On altıncı asra gelindiğinde, endöljans belgelerini Fuggerlere ihale eden ve parasal birikiminden düzenli faiz geliri elde eder hale gelen papalığa karşı duyulan öfke ve yıldınlık, temiz vicdanlarıyla dine yönelen insanlarda, apaçık bir şekilde karşı çıkma ve itiraz etme eğilimlerine yol açmıştır. “*Papalığın artık dini*

temsil etmediği, eğilimleriyle dinin dışına çıktığı yargısı, reform dönemi öncesi sıradan insanların emin oldukları bir düşünceydi. Reformistler, ne İsa'nın kendisinin ve ne de hristiyan uluslar topluluğunun, halkın mutluluk ve gönencini arttıracak olan kişisel kazancın artırılmasına asla karşı çıkmadığını, komşularının dertlerine ve sıkıntılarına çare olacak gelişmelere veya yeniliklere engel olmadığını, ısrarla dile getirmişlerdi. Yenidünyayla ilgili olarak reformistlerin temel düşünçesi, artık toplumun öğrenme ve bilim yoluyla ilerleyeceği, buluşlar sayesinde yaşamın daha müreffeh kılınacağı kanısına dayanmaktaydı. Ancak, aynı dönem boyunca ortaya çıkmış olan dinsel yönelişler ile maddi ilgiler arasındaki ilişkilerin değişmesiyle birlikte, kavramların içeriğinde başlayan farklılaşmaları irdeleyen uygun açıklamalarla dikkatler kazanç ve başarıya çekilmiştir. Ahlaki yargılarda ve düşünsel içeriklerde başgösteren ve uzunca bir dönemi de kapsayacak olan bu çatışmanın, toplumsal politikalarda ve ekonomik düşünçenin odaklaşacağı yeni çizgilerde bir değişikliğe yol açması, kaçınılmaz olacaktı. İnsan davranışlarının değişerek biçimlendiği reformist hareketin oldukça karmaşık olması, reformla birlikte kendisini güçlü bir şekilde hissettiren ekonomik bireyciliğin yükselmesine bir açıklama getirilmesi, kültürel değişimin bütünüyle irdelenmiş olduğu anlamına gelmemektedir. Sistemler kendi gelişme yollarını, öncelikle insanların düşünce ve davranışlarıyla uyumlu olma sürecine girerek hazırlarlar.” (Tribe 1988; 59). Oysa geleneksel sosyal felsefe, etkilemeye çalıştığı insanlardaki bu değişimin pek farkına varamadığı ve yargılarını kabul ettirme gayretinde olduğu için, statiktir. Böylece, sınıf ilişkilerini dahi katı bir gelenek ve hukuk temellerinde muhkemleştirmeye çalışmaktadır. Bu ümitsiz katılığı içinde gelenekselleşmiş sosyal felsefe, insanlardaki değişimlerden ve ekonomik canlanmalardan hiç etkilenmemiş olmaya, büyük özen göstermektedir. Çünkü koşullara uymak ve değişen eğilimlere göre biçimlenmek, temellerini oluşturduğu dogma ya da düsturlardan tümüyle kopmasına neden olacaktır. Artık, önü alınamaz bir şekilde kendisin kabul ettiren yeni güçlerle karşı karşıya gelindiğinde, geçmişin dogma ve ideallerini savunan kimseler, ne kadar uyumsuzluklarını örtbas etmek isteseler dahi, eğilimlerinin gerçeklere aykırı olduğunun, insanları ikna etmede ne kadar güçsüz ve çaresiz kaldıklarının farkına varacaklardır. “Bilimsel ilerlemeler ve önü alınamayan buluşlar ve keşifler, kilise örgütünün dogmalarında özümseği hukuk düsturlarının kaynağına karşı bir isyanın başlatılmasına, rahatsız edici bir şekilde öncülük etmektedir. Kilise hukukunun ve örgüt disiplininin giderek itibarını kaybetmesi, yaşanan gerçek ortamdaki koparak kendisini değişen koşullara uyumlu kılınması sonucunda; antik dünyanın mahzeninden, çağa uygun siyasal yorumları yükselmiştir. Ancak dikkatleri çeken bu yeniliklerden söz edilmesi, böyle bir kültür değişimi içinde reform hareketinin değerinin alçaltılması anlamına gelmemelidir. Reform, kabul ettiremediği temel nedenleri sonucunda, bir çağı diğerinden tamamıyla farklı kılıcı biçimlenmelere yol açmıştır. İnsanlar, bazı fiili güçlükler içinde kalarak şiddetli baskılarla karşılaşıncaya kadar, ekonomik ve toplumsal örgütlenmeyle ilgili sorunlarını pek yansıtmamıştır.” (Barry 1991; 36).

On altıncı asır, toplumsal anlamda rotasından çıkmış bir devingenliğe ulaştığı için, sosyal bir gerginlik çağı olarak dikkatleri çekmektedir. Tutucu

dindar filozofların olup bitenler karşısında çaresiz kalarak, öfkeli ve şiddetli sözlerle, ekonomik canlanmanın yol açtığı zihniyet değişimlerini Mammon'un (hırs, ihtiras ve zenginlik tanrısının) ruhunun utkusu olarak görmeleri; ekonomik dayanağını kaybetmiş önceki toplumsal düzenin savunucuları olarak yaşamın gerçeklerini ölü kuşakların bilincine başvurarak yadsımları, reform karşıtı yazın içinde çok etkili bir şekilde ortaya çıkmıştır. *“Orta Çağların toplumsal teorilerinin düşünsel uzantıları içeriğindeki bu dogmatik hezeyanların, çok daha kapsamlı ve açık bir şekilde on altıncı asır muhafazakârları tarafından dile getirilmiş olması; ortaya çıkacak değişimlerin inançlarını nasıl tehdit etmekte olduğunun da bir ifadesidir. Reform çağı öncesinde ortaya çıkan bu ekonomik yükseliş, beraberinde yeni bir yaşama tarzı idealini zihniyet dünyasında hâkim kılmasıyla birlikte; hem geçmişin idealleştirilen değerlerine duyulan özlem pekiştirilmiş hem de bu gönenç yükselmesine uygun düşen bir iman içeriği benimsetilmeye çalışılmıştır. Dinsel isyan çağı Avrupa'yı kasıp kavurmadan önce, Roma'nın düşüşünden beri yaşanan ekonomik bunalımların en büyüğüyle dünya karşılaşmak üzereydi. Sanatsal coşku, bilimsel merak ve teknik maharet toplumda rağbet buldukça; geçmişteki şekilleriyle incelenen öğrenme ve devlet adamlığına duyulan ilgi giderek artmış, nebiye özgü bakış açısında geleceğe doğru yol alınmak istenmiştir. Bütün bireyci beklentilerini insani birikimlerini yeni uygarlığın hazinesine dökmüşlerdir. Muhteşem eserlerin içeriğinde sezilenen, güzellik ve bilgelikte dergilenen yaratıcı dehanın gerisinde, böyle bir arayış ve yöneliş bulunmaktadır. Böylesine yaratıcı deha, yontulmamış taştan Michelangelo'nun eserlerini çıkartmış, üzerinde Raphael'in tasvirlerini balçıktan sıvanmış duvarları donatmıştır. Artık gücünün ve yaratıcılığının farkına varabilen insan, kendi yaşadığı çevresinin hükmedicisi olduğu bilincini de edinerek, yeniçağın geldiği müjdesini vermiştir. Orta Çağın teslimiyetçi ve itaatçi kişilik yapısından kurtularak, başarısıyla güven duyan ve yetenekleriyle de geleceğe yönelen insanın; genişleyen ekonomik etkinlik, insanın bu üstünlüğünü kanıtlamış ve utkuya dönüştürmüştür. Feodal bir topluluktaki hâkimiyet gibi, Orta Çağın ekonomik çabaları, birkaç istisnai destekleme dışında, dağınık olduğu kadar yöresel etkinlik özelliğini taşımaktaydı. Artık her yana dağılmış ve birbirinden kopuk kılınmış faaliyetler, bir düzen altına alınarak örgütlenme eğilimine girmiştir.”* (Bridbury 1995; 79).

Konaklama yerlerini zengin kılan, mücadelelere kazanç sağlayan etmen de ekonomik güçtür. Ekonomik güç, uzunca bir süredir İtalya'da konuşlanmış Batı Avrupa'nın körfezlerine muazzam servetleri yığmış, İtalyan halkını da gönence boğmuştur. Büyük buluşları ortaya çıkartmış, zenginliklerinin sel gibi akıp birikmesini sağlamıştır. *“On beşinci asrın politikalarıyla ilgili bir yargıda bulunurken, yararsızlık ve başıbozukluğun taşıdığı ekonomik öneme yeterince dikkatlerin çekilmediği ve gereken öneminde pek verilmediği sonucuna varılabilir. Siyasal anarşinin hüküm sürdüğü bir çağda, kadere hâkim olan güçler, kendi eğilimleri doğrultusunda geleceğe yön vermekte ve şekillendirmektedir. Avrupa kültüründeki ekonomik canlanışın ve yükselişin en önemli sahipleri arasında, maddi zenginliklerin ve bilimsel buluşların artması dikkatleri çekmekteyse de; kanımızca en önemli neden, bireyin teslimiyetçi topluluk üyesi itaatkârlığından kurtulup, insanın yaratıcı ve yenilikçi bir etken*

olduğunun farkına vararak yeteneklerini geliştirme yoluna girmiş olmasıdır. Kahramanlar çağının karşılaştığı en büyük sorun, maddi zorunluluklara bir çözüm getirilmesinin kaçınılmazlığıydı. Ortaçağların başlangıcındaki Avrupa, tıpkı on ikinci asır dünyasında olduğu gibi, kısır bir döngü içinde, kendi kendisine yeter bir haldeydi. İhtiyaca göre üretimin ve kanaatkârlığın hâkim olduğu bu çağ, artık geride kalmıştı. Çağı kapatan etken, yalnızca bilginin artması ve süreklilik kazanmış cehaletten kurtulması olmamış; ekonomik koşulların yol açtığı tek bir sistemin uygulanmasının zorunlu bir hale gelmesiyle, çok eski bir eksen olan Akdeniz kıyıları üzerinde genişleme kendini göstermiştir. Doğunun tüm zenginlikleri dar menfezlerden geçerek Akdeniz'in sahil kentlerine yığılmakta, ticari stratejinin belirlediği kurallar ve ilkeler en katı sınırları içinde yerine getirilmektedir. Avrupa'nın dışındaki ticari ilişkileri değıştirilemez bir nitelik taşıdığı gibi, içteki bağıntıları esnek kılmak da o denli olanaksızdı. Avrupa'nın temel yerleşim birimi, başlangıçta köy hayatıydı. Köy, gelenekler tarafından yerleştirilmiş belirli uygulamaların yinelenmesi üzerine kurulu olduğu gibi, bu adetler ticaret topluluğunun hissedarları tarafından da benimsenerek pekiştirilmekteydi. Düzensizliğe beslenen istek ile eğilimine karşı duyulan öfke ve kızgınlık yoluyla sürekli baskı altında tutulan geleneksel yol alışında, itaatsizlik ve başına buyruklu da günahkârlığın işareti sayılmıştır. Köy hayatının gerisinde, kasaba diye adlandırılan, daha büyük ve daha ayrıcalıklı bir dünya oluşmaya başlamıştır. Bu kitleler, son derece yavaş bir uyanış gösteren ve ağır bir şekilde yol alan topluluklardan oluşmaktaydı. Ulusçuluk siyasal bir gerçek olarak rağbet bulmaya başladığında, milliyetçilik de en etkili ekonomik bir güç haline almıştır.” (Salwyn 1982; 69).

Koloni hareketiyle canlanan Avrupa ülkelerinden yalnızca üretime dayanan ekonomik yapılanmayı başarabilen özellikle İngiltere gibi ülkeler kazançlı çıkmıştır. Siyasi nüfuzunu askeri zafer koşuluna dayandıran İspanya ve Portekiz gibi ülkeler yığıdıkları altınları ülkede tutamamışlardı. Avrupa'nın ekonomik bakımdan canlanması, bir ölçüde kolonilerden sağlanan servetle daha da etkili olmuş; ticari ilişkiye girdiği ülkeler, kendisine pazar olmaktan kurtulamamıştır. “On beşinci asır, sınırların aşıldığı bir dünya olmuştur. Çok uzunca bir süreden beri, Osmanlı'nın Doğuya uzanan ticaret yolundan yüksek menfaat sağlaması, Avrupa'da ciddi rahatsızlıklara neden olmuştur. Oysa uzunca bir zaman beri, çevre sömürge diyarlardan altın ve gümüş çıkartılarak getirilmiş, Avrupa kentleri servetle dolup taşmıştır. Muazzam miktardaki altın ile gümüş külçeleri, işe ve paraya susamış geçitlerden geçip, aktığı her yere bereketi ve gayreti beraberinde getirmiştir. Paranın gücü karşısında, ne büyük malikâne lordları ve ne de bunların dayandığı angarya/himaye ekonomileri kalmıştır. Çalışmaya hevesli ve işlerinde başarılı köylüler, ilk defa İngiltere'de malikâne sisteminin temelini kaydırmış; küçük birikimler belirli odaklarda toplanarak sermaye oluşumu gerçekleştirmiştir. Yalnızca büyük kapitalistler olarak değil, fakat girişimcilik ruhuna sahip olan zenginleşen zümreler tarafından oluşturulmaya başlayan bir varlıklılar sömürü sisteminin temeli katı bir iş disipliniyle denetim altında tutulmak istenmiştir. Diğer taraftan, kasabalı ve zanaatkâr dayanışmacılığında vaktinden önce gelişen bireyci ve kârcı bir zihniyet ortaya çıkmış, kırsal tecritlik içinde arzulanan ussal eğilim yoğun şekilde rağbet

bulmuştur. Güneyden Kuzeye ve doğudan da batıya kadar yayılan genişçe bir saha içindeki ekonomik gücün devasa toplanişı ve akıl almaz boyuttaki yükselişleri sonucunda iş hayati gücünü hemen herkese göstermiştir. Dünyanın gidişatını değiştiren buluşlar, keşifler ve sermaye birikimi neredeyse bir asır boyunca, sürekli ve dayanıklı bir gelişim çizgisi içinde en önemli gelişmeleri sağlamıştır. Tıpkı buhar basıncının neden olduğu devingen bir güc gibi, buluş ile keşifler, ekonomik hayatın gelişmesi üzerinde eylemsel ve güdüsel bir etkide bulunmuştur. Ussal ekonomik etkinliğin koşulları çok uzunca bir zamandan beri hazırlanıyor olmasından dolayı, sonuç, hiç duygusallık içermiyor değildi. Ekonomik devrimin habercisi, üç asır sonra çok daha kapsamlı bir şekilde dikkatleri çekmiş; on altıncı asrın yenedünyası kendi karakterini, birdenbire ortaya çıkmış gibi görünen ekonomik enerjinin etkisiyle oluşturmuştu. Tıpkı on dokuzuncu asırda beliren hızlı servet artışı ile etkili ticari yayılma hareketinde olduğu gibi; daha önceden hiç eşine enderine rastlanmadık bir derecede finansal gücün yoğunlaşmasına tanıklık edilmiştir.” (Scott 1983; 45).

Eski tabakalaşma yapısının şiddetle çökerek, yeni sınıfların toplumsal yükselişleriyle karşılaşılmıştır. Yeni bir kültür ve düşünce sisteminin kesin zafere ulaşması sonucunda iş ve vazife adamı zümresi keskin mücadeleleri içinde mutlak bir başarıya ulaşmıştır. “Avrupa'nın ticari canlanışı sosyo-ekonomik yönden yapısal örgütlenmesi bakımından Antwrept, müstesna bir temel oluşturmuştur. Böylesine bir ekonomik güc oluşumu sırasında Antwrept, yeni dinsel imanın benimsenmesi gibi toplumun düşünsel gelişimi için son derece uygun zeminler ortaya çıkmıştır. Antwerp'teki yabancı tüccarlar, yapılacak her müdahalenin ürün değişimi işlerinde sağlanılmak istenilen hür teşebbüs ortamına zarar vereceğini belirtmişlerdir. Ticaret için Antwerp'e gelen insanların, sağlanılan özgürlük ortamı sayesinde, bu kentin zenginlik ve gönencine katkıda bulunduğunu vurgulamışlardır. Süratle genişleyen hür teşebbüsüyle dikkatleri çeken Antwerp'in liberal burjuva ideallerinin yaşatıldığı ticaret şirketlerinin, dünyanın bütün önemli merkezleriyle irtibata geçerek ağlarını örmesiyle, ekonomik emperyalizm ile birlikte paranın gücü ve girişimcinin dehası da kendisini hissettirmiştir. Sonradan açığa çıkan işadamlarının mektuplarından ve hükümet kararlarından da anlaşılacağı gibi, içinde yaşanılan çağ, siyasal duyarlılıkların çok ötesinde, ekonomik etkinlik dönemiydi. Buluşların ve teknik gelişmelerin üretim sürecine uyarlandığı bu kazanç yolunun kapısı, sömürgecilik yayılmasının ve koloni örgütlenmesinin hız kazanmasıyla, asla kapanmayacaktı Kırk yıllık bir değişim sonrasında dahi, bilimsel buluşların üretime uyarlanmasıyla kat edilen teknik gelişme, hiç hız kesmeksizin günümüze kadar gelecek ve hızına hız katacaktı.” (Salwyn 1982; 73) Us ve bilgeliğin önemi, asla gözden düşmeksizin, giderek önem kazanan ticaret cumhuriyetlerinin içinde, yerini, para kazanma maksadına hizmet eden bir işlevdeki pratik ussallığa terk ettiği gayet açıktı. “Batının bu yeni zengin ve kudretli sınıfının gelişmiş aklının ve ussal kıldığı gayretinin bir semeresi olarak, Portekizlilerin ve İspanyolların bin bir zahmetle ülkelerine getirdiği altın ve gümüşün, üretim etkinliğiyle üstünlüğü ele geçiren kesimlere aktığı gözlemlenmiştir. Eleştiride hakkaniyete önem verilmek istendiğinde, İspanya'nın devasa servetinin içinde, çağının en fazla liberal ve ilerleyen bir topluluk haline

niçin gelemediği, hazinesindeki yığınla altınına ve gümüşüne rağmen öncü konumu oynamak şöyle dursun kendi yıkımını nasıl hazırladığını, büyük zenginliklerinin içinde nasıl gerilediğini irdelemek gerekir. Bir bütün olarak Avrupa, siyasal ve dinsel çatışmalar içinde güç kaybına uğramış olsa dahi, Orta Çağların sonlarından itibaren ussallığı kendisine çözüm yolu olarak görmüştür. İçteki rasyonel üretim örgütlenmesi ile dışarıda kurduğu koloni yayılması arasında tam bir deneyim edinen Avrupa, faaliyet gösterdiği veya ilişki kurduğu dünyanın her bir köşesinde ussallığın ve bireysel çıkarıcılığın öncülüğünü yapmuştur.” (Barry 1991; 43).

Rönesans başlangıcındaki Avrupa’da bu dönüşüm hareketinin yüreği İtalya’da atmıştır. Reform dönemi Avrupa’nın fikirleri ise Almanya, İsviçre, Hollanda ve Belçika ülkelerinde olmuştur. Eski Roma dünyasına başkaldıran Avrupa kıtasının özellikle uç diyarlarının; yine aynı tepkisel bir şiddet içinde, dinsel erkin merkezi konumundaki Roma’ya bağlanmaktan vazgeçip reformist harekete yönelmiş olmaları, son derece ilginçtir. “*Dine aykırı gelen düşünce ile eylemi ezip yok etmek ve sindirmek gayesiyle, sistematik şekilde ve ara verip aksatmaksızın, amansız bir mücadele kampanyasının başlatılması göçmenleri sıkıntıya uğratmuştur. Zihniyet dünyanın coşkunluğu içinde, maddi servetin de parlıtısıyla, düşünürler ve reformistler göçmenlere, rahat edebilecekleri ruhani bir yuva bulmuşlardı. Yeniçağın enerjileri ve gayretleri, mutluluk düşleri diyarıyla sınırlandırılmış gibiydi. Rönesans çağının en önemli karakteristik özelliği olduğu kadar sanayi kapitalizminin dayandığı en önemli temel işlevlerine de sahip bulunan finansal kapitalizm; tüm ekonomik etkinliklerin, ticari kapitalizm ölçeğinde yaygınlık kazandığı on dokuzuncu asrın eğilimini de ifade etmekteydi. Sermaye akımının süratliliği, pazar dünyanın idaresini zorunlu kılan bir hareketlilik içinde parasal kaynaklara gereksinim duyulmaktadır. Doğudan gelen baharat, bakır, alüminyum ve kıymetli madenler; maceraperest İngiliz tüccarlarının gemileriyle taşınmaktadır. Giderek ucuzlayan altın külçeler ve yükselen fiyatlar, yatırım kararlarında kârlılığın gözetilmesine yol açmuştur. Uluslar arası balıkçılık sisteminin gelişmesi, kaynakların stratejik noktalarda büyük ölçüde toplanmasına ve dağıtılmasına neden olmuştur. Paranın gücüyle ulaşılan zaferler, muazzam kazanç fırsatlarına dönüşmüştür.” (Tribe 1988; 67)*

4. DOGMALARDAN BİLİME VE ÖZGÜRLÜĞE GEÇİş SÜRECİNDEKİ AVRUPA

Batıdaki dinsel güdülerin ve dogmaların yaşama tarzı ve yapısal oluşumlar üzerindeki etkisinin irdelenmesi, ister istemez kilisenin tutumunun ne olduğunun incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu irdeleme boyunca sorulması ve yanıtlanması gereken sorular, kısaca, geçmişteki dinsel fikirler, (a) ruhani yaşamla ilgisi bulunmayan toplumsal örgütlenme ile ekonomik davranışı kapsayan sorunları dikkate almakta mıydı; (b) bu dinsel yargılar yalnızca bireyi hristiyan kılmakla yetinmeyip, bir hristiyan uygarlığını yaratmanın gayreti içinde miydi; (c) kilisenin biçimlendirmesi altındaki din, kişisel ahlak ilkeleri ile iş dünyasında hoş görülen uygulamalar arasında kesin bir zıtlığın var olduğunu kabul edebilmekte miydi; (d) kilise, toplumsal ahlak anlayışına özgü herhangi bir

özel standardın kabulünü öngörmekte miydi; (e) şayet böyle bir eğilimi bulunmaktaysa, inanan kimselerin düşünce ve davranışları üzerinde denetim kurucu zorlayıcı bir güç haline gelebilmiş miydi tarzında özetlenebilir. Reform sonrası gerçekleşen aydınlanma çağındaki Avrupa’da, devletin, yetkiyi halktan aldığı düşüncesi, halka hizmet etme zorunluluğunu beraberinde getirmiş; bilimsel keşiflerle kilisenin öne sürdüğü vahiy kudretli yaklaşımların gerçekte birer hatalar yumağı olduğunun farkına varılması da, kilise ve dogmalarının yasalar üzerindeki üstünlük iddiasını bir anda sona erdirmiştir. “*Böyle bir düşünsel gelişmenin siyasal önemi, kolaylıkla tahmin olunabilir; toplumsal ve ekonomik düşüncelerdeki benzeri değişmeler, nispeten daha az dikkatleri çeker. Yine de bunlar, önemli ve değerli düşünceler olarak kalmaktadır. Ekonomi biliminin maksada yönelik bir şekilde ve her türlü duygusallıktan uzak olarak ortaya çıkabilmesi; konularının başlangıçta çok daha düşük düzeyde bağımsız hale gelmiş olması ve özellikle de dinin alt bir ilgi alanı oluşturması nedeniyle; devlet teorisindeki dinsel dogmalardan uzaklaşma ve kopma hareketine kıyasla, (ekonomi alanının amoral hale gelmesi) çok daha yavaş şekilde gerçekleşmiştir. Machiavelli çağına gelinceye kadar, devletin dinsel dogmalardan kurtulabilmesi, pek mümkün olamamışsa da; çoğunlukla iş dünyasındaki ilişkilere uyarlanabilecek olan ve tarafların rızalarına dayanan yasal öngörülerin, iş olgusuyla sınırlı kılınması ve ussal bir çözüme yönelmesi eğiliminin kaçınılmazlığı, hukuksal olarak laik devlet anlayışını topluma hakim kılmıştır. On yedinci asrın başlangıcında, İngiltere’de ekonomik örgütlenmeyle ilgili sorunlar bütünüyle kar ve zarar sonuçlarını dikkate alan parasal açıdan tartışılmasına karşın; ussal ekonomik eylem temelini ahlaki bir içeriğinin bulunduğu gerçeği de, hiçbir kimse tarafından yadsınamamaktadır. On altıncı asırda, içeriği ahlaki yargılar ve dinsel dogmalar sahası kapsamında ortaya çıkan öğretilerden doğmuş, siyasal olduğu kadar toplumsal kuramlar, kişisel davranışa dayalı olarak açıklanan ekonomik fenomenler; on dokuzuncu yüz yıla geldiğinde, mekanizmaya yönelik açıklamaları getirmesi, doğal ve kaçınılmaz olmuştur. En azından toplum teorileri arasındaki temele özgü bölünmelerde, bu dünyadaki insan ilişkilerinde bireyin kendisine hakim olması esas almakta; doğüstü ölçütlere yönelmeyi düşünenleri de, ihmal etmemektedir.*” (Thompson, 1960; 92).

Tıpkı çağdaş siyasal teoride olduğu gibi modern toplumsal kuramda da, dinsel dogmaların etkisinin açıklanması yerine doğayı kapsayan ve doğaya yönelen belirli bir görüş geliştirilmiş; kuramsal gelişmelerin gerçekleşmesi, büyük ölçüde yeni doğa kavramlarının benimsenilmesi ile kilise işlevlerinin yorumlanması üzerine kurulmuştur. “*En can alıcı dönem, on altıncı ve on yedinci asırları kapsamaktadır. Hollanda’dan ayrı olarak, en önemli mücadele alanı İngiltere olmuştur. Avrupa ve Amerika arasında antrepo işlevini gören yeni coğrafik konumuyla, Fransa’dan neredeyse iki asır ve Almanya’dan da yaklaşık olarak iki buçuk asır öncesinden başlayan içsel ekonomik birliğini sağlamadaki üstün başarısıyla, belki de hepsinden önemlisi, iş dünyasına hukuksal bir düzen getiren yapısal devrimleriyle, İngiltere; kendisini yetiştirmiş ve parasal sermaye yönüyle de güçlü kılmış, iş adamlarından, gemi sahiplerinden ve tüccarlardan oluşan burjuva sınıfı sayesinde; en önce, en çabuk ve en mükemmel bir şekilde*

toplumunun yapısını değiştirebilmiştir. İngiltere 'deki sosyal yapıdaki değişmenin özünü toplumsal ve ekonomik felsefede dünyevileşme ve laikleşme oluşturmuştur. Siyaset, iş dünyası ve ruhani yönelişler tam bir uyum içinde bütünlük oluşturarak etkinlikte farklı ve bağımsız sahalara ayrılmış; bunlardan her biri, kendi toplumsal varlığının yasalarına bağlı kalarak ve bunları geçerli kılarak, kendi kapsamlarında gelişmeleri için gerekli ortamı sağlamıştır. Toplumsal fonksiyonları kilise içinde olgunlaşmış ve uzunca bir süredir de kiliseyle özdeş kılınmış olduğu halde; bu görevler devlete devredildiğinde, başarı ile saadetin dağılımında ve kültürel değişim sonrası yerleşen uygarlığın korunmasında, iktidar gücüne aşırı ölçüde sevgi beslenilmiştir. Bütün beşeri ilgileri ve faaliyetleri, dinsel doğmaların doruk noktasına ulaştığı bir sistem içinde kapsayan, bir değerler hiyerarşisi kuramı; birbirleriyle hiç bir yaşamsal bağının olmamasına karşın, korunması zorunlu görülen bir denge işleviyle, ayrı ve benzer parçalarının kavramsallaştırılmasının yerine geçmiştir” (Dopsch, 1937; 93).

Avrupa'yı kuşatan bu kültür değişimi, sanayi devrimiyle taçlanan İngiltere'deki sonuçlarını maddi sahada göstermiş olsa dahi; esas itibariyle bu kapitalist birikim, insan davranışları ve faaliyet tarzları üzerinde etkili olan bir zihniyet oluşumuna dayanmaktadır. “Hiç kuşkusuz, dogmadan bilime yönelen bu zihniyet hareketi, yavaş yavaş oluşmaya başlamış; genel karakterini yalanlamış gibi görünen geçmişindeki geciktirici ve sonu yok olmayla bitecek eğilimleriyle uyum sağlamıştır. Ortaçağın sonlarına doğru ortaya çıkacak olan felsefenin içeriğini kolaylıkla sezineyebilmek için; on yedinci asrın sonlarındaki ilk tutumun benimsenmiş olması gerekmektedir. On dördüncü asırda, Gresham ismiyle bağlantılı bir şekilde para teorisinin ipuçlarını önceden tahmin edebilmiştir. On beşinci asra gelindiğinde, Laurentius de Rudolfs, ticaret ile maliye programları arasındaki farklılığı görebilmiş; St. Antonino ise, ekonomik faaliyetlerde sermayenin önemini kavrayabilmiştir. Richard Baxter, 1673 yılında yazdığı Charsitan Directory kitabında, Thomas Aquines'in Suma Theologia yapıtındaki üslubunu uygulamıştır. Bunyan, 1680 yılında, ekonomik faaliyet tarzında kişinin kazanç maksadını taşınmasının içerdigi günahkarlık halini; yükselen fiyatlar ve sınır tanımayan tefecilik borçları nedeniyle son derece fakirleşen Orta Çağın dilenci keşişi durumuna düşen Bodman 'ın yaşadığı olaylar kapsamında, ayrıntısıyla irdelemiştir. Ancak, 1500 ile 1700'lü yıllarda zihniyet eğilimleri arasındaki aykırılıklar, son derece büyüktü. Ortaya çıkışından itibaren, ekonomik rasyonalizm İtalya'da olduğça ileri gitmiş, Orta Çağ filozofları tarafından tipik ekonomik sistemler bile oluşturulmuştur. En fazla dikkati çeken öğreti, dogmaya teslimiyeti öngören vaazlar ve yeteneklerle ilgili olmuştur. Vicdanla ilgili en tipik durumlara; Kutsal kitabın, kilise babalarının, kilise hukukunun yorumlarında ve bunları irdeleyen araştırmacıların yargılarında rastlanılmaktadır. Ahlaki yargularla ve dinsel dogmalarla ilgili olarak sürdürülen tipik tartışma, iki asır kadar sonra, ekonomik eylemin maksada yönelik kılınmasını ve çözüm önerilerini düzenli ve zorunlu olarak kapsamasını irdeleyecektir. ” (Adelson, 1962; 83).

İngiltere'de reformun etkisi, yalnızca ahlaki yargılarda ve dinsel güdülerde değil, eylem ve davranışları bir ölçüde biçimlendiren zihniyet değerlerinin bu işlevlerinde ortaya çıkmıştır. “On altıncı yüzyıl çağının, 8. Henry ve Thomas

Cromwell dönemine, siyasal ilgiler veya keskin ticari uygulamalar kapsamında bir şeyler katabileceğini düşünmenin olanaksız olduğunu belirtmeye hiç gerek yoktur. Ahlakı hor ve gereksiz gören, vicdansızlık ve ilkesizlik içinde ilerleyen eğilimlerin; bunun aksini iddia etmekte olan, ahlaki standartların geçerliliğini ve zorunluluğunu içeren genel inanç temeliyle uyumlu kalabilmesi, düşünülemez. İngiltere'deki 1500 ile 1550 yılları arasında ortaya çıkan tartışmalarla ilgilenen hiçbir kimse; o günlerin yeni ve dikkat çekici ekonomik ilgilerinin, artık gelenekselleşmiş Hristiyan ahlakı üzerinde biçimlendirici tesirini incelemeksizin; fiyatlardaki yükselişler, sermaye ve faiz, toprak sorunları gibi konular üzerinde neden bu kadar odaklaşmış olduğunu asla tahmin edemez; insanların birbirleriyle ilişki halinde bulunduğu toplumsal örgütlenme biçimini, siyasal kontrolü sağlayan gerçek ve nihai bir erk olarak nasıl kavramaya başlanıldığını, kesinlikle düşleyemez. Kilise görevlilerinin toplumsal politika sorunlarıyla ilgili konular üzerinde elinde bulundurmada inat ettikleri nihai erk konularının dikkate alınmasıyla; Katolikler, Anglikanlar, Lutheristler ve Kalvinistler öğretisel ve yönetsel olarak kilise örgütüyle ilgili olarak çok farklı görüşleri ileri sürmüşler; Luther ve Calvin, Latimer ve Laud, John Knox ve Hacı Babaları toplumsal ahlakın kilisenin yetki alanına girdiği konusunda görüş birliğine varmışlar; kiliseye özgü disiplinin sağlanması konusunda, gerektiğinde bunun uygulanmasına zorla tesir etmeye, kapsamlı şekilde öğretmeye yöneltmişlerdir.” (Robertson, 1933; 132).

Oysa on yedinci asrın ortalarına gelindiğinde, kilisenin toplumsal denetimi sağlama konusundaki erki ve üstünlüğü tartışılmaya başlanmış; her şey, bir değişim süreci içine girmiştir. Yeniden düzenleme dönemi sonrasında, siyasal ve düşünsel alanda olduğu kadar yeni ekonomik dünyada da büyük ve önemli değişiklikler yaşanmıştır. “Dinin istemi, en iyimser bir görüşle, örtülü bir talepti; ekonomik işlerde vicdani bir iyiliğe ulaştıran kuralların korunulmasında ısrar etmekteydi. Sivil savaş sonrasında, ekonomik ilerlemenin sağlanması ve davranışlarda hristiyan standartlara ulaşılması hedef edinilmişse de; yalnızca, dogmaların öngördükleri yaşam anlayışlarının birbirleriyle olan karşıtlığından dolayı değil, bununla birlikte, kilise örgütü mekanizması tarafından zorunlu kılınan bu dünya görüşleri arasında hiç bir ortak standardın oluşturulamayacak ölçüde kiliselerin yollarını birbirlerinden farklı kılmış olmalarından dolayı; dinsel güdülerle gerçekleştirilen davranışların tek bir kalıp altında biçimlendirilmesinin imkansız olduğu kolaylıkla kavranılmıştır. Restorasyon ekonomistlerinin öğrettiği, Hollanda deneyimi tarafından da kanıtlanmış olan, ticaret ile hoşgörünün birlikte geliştirilmesine ve beslenmesine olanak sağlayan bireyciliğin herkes tarafından benimsenilmiş olmasına dayanmaktadır.” (Thompson, 1960; 88).

Altın girişi kadar teknolojik gelişme de, sadece Avrupa kıtasına özgü olarak ortaya çıkan ve hayatın her kesitine hakim olan rasyonelleşme eğilimine olduğu kadar, kapitalist ekonomiye geçiş ya da Orta Çağ zihniyetinden kurtuluş üzerinde etkili olmuştur. “Kıymetli madenlerin ülkeye akması, W. Sombart'ın öne sürdüğü gibi, kapitalizmin doğmasının ana sebebi olarak dikkate alınamaz. Avrupa'da 1530 sonrasında vukuu bulduğu gibi, kıymetli madenlerin arzındaki bir artışın fiyatları tamamen değiştirerek yükselteceği, diğer uygun şartlar

mevcutken, işgücü organizasyonunun kesin şekli gelişmenin sürecinde ortaya çıktığı zaman, büyük miktarlardaki nakit paranın belirli gruplara akması yoluyla ilerlemenin uyarılacağı, elbette doğrudur. Roma hâkimiyeti devresindeki Hindistan'da dahili malların değişimine giren, bazen yılda 25 milyon Sestertii olmak üzere kıymetli madenlerin çokluğu, ticarî kapitalizmi çok önemsiz bir oranda yükseltmiştir. Kapitalizmi ortaya çıkaran son faktör, sürekli rasyonel nitelikteki teşebbüs, rasyonel muhasebe, rasyonel teknoloji ve rasyonel hukukun olmasına rağmen; sadece bunlarla da kalınmamakta, rasyonel ruh, genel olarak hayat üslûbunun rasyonelleşmesi ve rasyonel iktisat anlayışı da bunları tamamlayan zaruri faktörler olmaktadır. Rasyonel bütüncül ahlâk ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı; ananeciliği, mukaddes kılınan gelenekselliği sona erdirerek ortaya çıkmış, ticaret ve sanayi zümresine dayanmıştır. Geleneksel engeller tek başına ekonomik tahrikler yoluyla aşılmamaktadır. Şayet, ekonomik alakadaki tahrik evrensel ise, ilişkilerin rasyonelleştirilmesi ve rasyonel şekilde ıslah edilerek bu biçimde sürdürülmesi, kapitalist teşebbüs niteliğindeki rasyonel kurumların vücuda getirilmesi, çok dikkate değer bir meseledir. Bu çağda keşiş, rasyonel yaşayan, metodik olarak çalışan ve rasyonel anlamdaki bir hedefe, yani gelecekteki hayatına yönelen bir insandı. Dua etmek uğruna sadece keşiş için saatin gongu çalar ve gün saatlere taksim edilirdi. Manastır cemaatlerinin ekonomik hayatı daima rasyoneldi. Keşişler, Orta Çağın başlarında kısmen ruhban sınıfı olarak teşhiz olunmuş; deniz aşırı teşebbüslerde kilise azalarının istihdamının mümkün kılınmasıyla, resmen memuriyet makamına atanmak için girişilen mücadelelerin onları yoksun bırakmasıyla, Venedik ve Genova dükalarının hâkimiyetiyle yıkılmıştır. Kilise, günah çıkarma hücresi veya günah işlemekten dolayı hissedilen pişmanlığı belirten davranış nizamıyla Orta Çağ Avrupa'sını ehlileştirilmiş; fakat günah çıkartma mecrasıyla Orta Çağın insanları için kendilerini dertten kurtarmayı mümkün kılmasının karşılığında, insanlar, kendilerinin cezalandırmasında taahhüt altına girmişler, kilisenin öğretileriyle günahtan şuurlu olarak kurtulmak niyetiyle var olmuşlardır. Reform, bu sistemi kati bir şekilde sona erdirmiştir. Lutheran reformasyonun mânâsı demek olan, ikilik prensibine ait ahlâkların, evrensel olarak muteber kılınan ahlâk ile hususi şekilde virtüözlerin, yani dinî ahlâkı tamamlayan öncü kimselerin, yararına yapılan kanunlaştırmaların yok olmasıyla uhrevi çilekeşliğe artık bir son verilmiştir. Önceden manastıra katılan müsamahasız dinsel karakterler, şimdi dinlerini dünyadaki hayatlarında tatbik etmekteydiler.” (Weber, 1950; 354-355).

Ekonomik faaliyet hesaba dayalı olarak ve alınan ussal kararlarla sürdürülmeye başlayınca; kendine özgü bir bilimin konusu haline gelerek dinsel doğmaların tesiri alanı dışına çıkmış, ekonomik güdüler ve maddi beklentiler dinsel kaygıların önüne geçmiştir. Hristiyan ahlakçılar tarafından ihmal edilen bu bireycilik ve ussallık temeli, çok kısa bir süre içinde, bilimciliği esas alan bir başka kuramcı düşünürler tarafından ayrıntısıyla ele alınacaktır. “Restorasyon dönemini takip eden iki asır boyunca, yalnızca, sürekli değişim gösteren toplumsal koşullara göz yumma özverilerinde ve uyum sağlama gayretlerinde bulunulmamış; bundan daha fazla, gerçekleşen ekonomik işlemlerdeki dönüşüme bağlı kalarak, hristiyanların ahlaki yargılarını ve dinsel güdülerini oluşturacak etkinlikte bir kavramsallaştırma çalışmasına girişilmiştir. Halkın reyine dayanan

siyasal aritmetiğın yeni bir anlayış olarak benimsenmesi; yetkinin Tanrı'dan indiğine duyulan teslimiyet yerine, iktidarın halktan geldiğine beslenen güvenin ön plana çıkmasına; başlangıçta kuşku dolu bir bekleyişe yol ačan, sonrasında ise yasal dayanak dışında diğer tüm erk kullanımını geçersiz kulan bir hukuk temelini güven duyulmasına neden olmuştur. Matematik ve fizikte çağdaş metodların kullanılmasının tesiriyle, artık ekonomik fenomen de dinin hükmettiği bir saha olmaktan çıkmış, ahlaki yorumlarla engellenen bir eğilim olmaktan kurtulmuş; ussal kararlarla gerçekteşen doğruyu yanlıştan ayıran nesnel bir bilimin konusunu oluşturmuştur. Böylece,ekonomi, yeni matematiksel hesaplama yöntemlerinin de uygulandığı ve kararlara esas alındığı bağımsız bir bilim özelliğine kavuşmuş; yeni hesaplama teknikleri, kişisellikten arındırılmış ekonomik kararlara ve güçlere uygulanmıştır.” (Hodgett, 1972; 87).

Yeni yorumlama biçiminin sonuçları uzunca bir müddet tartışmaların odak noktasını oluşturmuş olsa bile; ekonomik etkinliğin yöntemi, eğilimi ve varsayımları, ruhban sınıfını dahi içine alan tüm eğitim görmüş kimseler tarafından kabul görmüştür. “*Ekonomi biliminin böylesine özgün bir hale gelmesinde en büyük katkıyı sağlayan örnek kişi, Adam Smith dönemi öncesinde yaşamıyla, örnek kişi ve saygı değer bir İngiliz beyefendisi olan, Gloucester dekani, Tucher Reverend'dir. Dinsel dogmalardan bilimsel kesinliğe geçişi sağlayan bu dönüşüm sürecinin önemli aşamaları, daha sonra ayrıntısıyla irdelenecek olsa dahi; hemen belirtmeliyiz ki, uğranılan bir kültürel değişim vardı, bu devrimin, zihniyetle ve ahlakla ilgili bir boyutu bulunmaktadır. Tüm bu değişimlerin, teknik yönde gerçekteşeninden daha çok, zihniyet sahasında herkesçe bilinen devrimlere yol açmış olduğu, hiçbir kimse tarafından yadsınmamaktaydı. Ekonomik güdülerin ve ihtiyaçların, en azından tarihin başlangıcı kadar eski olduğu bilinen bir gerçekte de; dine yönelişte düşkünlük göstermek veya maddiyata büyük önem vererek materyalizmi muzaffer kılmak, yine en azından insanlık tarihi kadar eski olan eğilimlerdi. Ortaçağın, zevki ve zenginliği hor gören ahlak anlayışi, tefecilikle ilgili kilise hukukunun hükümlerini açıklarken; 'alış-verişlerde vade farkından dolayı fazladan fiyat isteyen, borç ödemelerinde de verdiğinden fazlasını almaya mecbur eden herkes, cehennem çukuruna itilecektir; Tanrı'nın öbür dünyada inananlara hazırladığı evlerden yoksun kalacaktır' diye, uyarılarda bulunmaktadır. Coulton, inanç çağı boyunca önem verilen ilkelerin, bireyci ve çıkarıcı hevesleri nasıl kırdığını gayet güzel bir şekilde açıklamıştır.” (Herlihy, 1968; 95).*

Siyaset ile hukuk sahası arasındaki bağlantılar, ortaçağ döneminden itibaren batıdaki devlet yapısı üzerine derinden tesir etmiş; kişiler arası ilişkileri düzenleme ve denetleme iddiasında bulunan dinsel dogmalar ile ahlaki yargıların kabul ettirilmesinde araç olarak kullanılmıştır. Her şeye rağmen, öğreti ile kişilerin davranışları birbirinden farklı olabilmektedir. Bu nedenle, kuramın gerçeki kapsadığı veya insanların eğilimlerini açıkladığı gibi soyutlama ve genelleme yanılgılarına düşmek, toplumsal olguları anlama ve açıklama işiyle uğraşanların kapılabilecekleri bir yol değildir. Toplumsal gerçekleri irdelemek maksadıyla, teorinin, bir yaşama tarzını eleştirmesi; tıpkı, iyi bir insanın kötü bir kişiye uyarması gibi olmalıdır. Ancak, burada üzerinde durulmak istenilen konu, araştırmacının irdelemeye yöneldiği fenomenlere ait görünümlerin ve içerdikleri

değerlerin kendisine göre seçilip belirlenemeyeceği, insanların eylemleriyle arasında nedensel bir bağlantının olması gerektiği; konuyu incelemek için sorduğu soruların, eylemin içerdiği anlamı açığa çıkartmada çok büyük bir önem taşıdığı; sorgulanan döneme ait olayların tanıklığıyla, seçtiği değerlerin nedenselliğinin doğrulanması halinde, kuramsal bakımdan geçerli olabileceğini bilmesi gerektiğidir. “*Machiavelli, Locke, Smith ve Bentham’ın kendi yaşadıkları dönemin siyasal eğilimlerinin ve uygulamalarının dışına çıkararak; insanların ideal bir prensi veya Whig’i dört gözle beklediği gibi, bireyci ya da yararçı bir eğilimi kolladıklarını haber vermiş olmaları, mantığa aykırı gelen bir gözden kaçma olarak düşünülmemelidir. Ortaçağda veya on altıncı asırda ekonomik ve sosyal kuramları formüle eden kimselerin yorumlarının temelinde; kilise hukuku, suma theologia ve etkili vaazların bulunması nedeniyle; böyle mantığa aykırı gelen ihmalkarlıkların olması düşünülemezdi. Ayrıca, mahkemeler tarafından uyulan ve geliştirilen kanunların ve hükümlerin, düşüncelerinin gerisindeki esasları oluşturması dolayısıyla da; ekonomik insanın hiç değişmeyen tutkuları pek açığa çıkamamakta, pusuya yatıp fırsat kollamaktadır. Wallas’ın çok ikna edici bir Şekilde gösterdiği gibi, geçiş dönemiyle ilgili örgütlenme biçiminde ve uygarlığın niteliğinde olduğu kadar fikirlerin evriminde de; fiziksel özellikler, alışkanlıkların, bilgisel yönelişlerin ve inançların karmaşık yapısında çok daha az karmaşıklık içermektedir. Oysa fiziksel varlıkların yok edilmesi halinde, bir yıl içinde, insanlığın neredeyse yarısı lme mahkum edilecektir. Kayıt altına alınan tarih dikkate alındığında, bu kısa dönem içinde, bireyin doğduğu andan itibaren devralınan eğilimlerin temeli, önemli değişikliğe uğramış; bu dünyayı oluşturan ilgiler ve değerler, peş peşe gelen bir dizi devrimlere yol açmıştır. İnsan, kendisinden önceki nesiller tarafından iyilik ya da kötülük anlayışına kendi katkısını sunmuş olsa dahi, kendisinden sonra gelecek olanlara devredeceği, geçmişten aktarılan ve tek başına bireyin değiştirebilme kudretini aşan toplumsal bir mirasa pek farkında olmadan katılıvermiştir.” (Lowry, 1998; 104).*

Ahlaki davranışı geliştirdiği ölçüde bireycilik, kişin bilinçli ve öz denetimli olmasını sağlamış; yasaya uygun bir hale getirdiği ekonomik etkinlik içinde değişen dinsel değerler, kişiye devletle barıştırmış, bu dünyasıyla da uyumlu kılmıştır. Maddi koşullar ve çevresel kuşatmalar kadar ahlaki yargılar ile dinsel yönelişler; insanın Őahsiyeti üzerinde biçimlendirici bir etkiye sahip bulunarak, en azından bireyi bilinçli kılmaktadır. Bu çevredeki değişikliklerin etkisi, hiç de yzeyssel olmamıştır. Değişen fonksiyonları nedeniyle birbirleriyle eşit konumda bulunmayan topluluğun sınıflarından meydana gelen bir toplum anlayışı; ister istemez üyelerinin ortak bir maksada yönelik olarak örgütlenmesini gerektirmekte, ekonomik gereksinimlerin giderilmesinde kazanç maksatlı güdülerin rol oynamasını sağlamakta, böylece de görevler ve karşılıklardan oluşan ilişkiler ağını geliştirerek kendisini mekanik bir işlerliğe uyumlu kılmaktadır. “*Artık bir kimse, koşusunun gereksinimlerini karşılamakla kendisini yükümlü kılmamış olmasıyla, insanın kendisini sevmesinin Tanrı’nın inayetine geldiğini savunan öğreti arasında pek bir aykırılık görmemektedir. Ekonomik tutkular ve çıkarlar üzerinde baskı kuran dinsel standartları uygulama eğilimi ile nihai bir ölçüt olarak maksada yönelik çözümleri dikkate alma önceliği arasında bir uyum kurulmak istenmiştir. Ekonomik çıkarların sonu gelmez*

çekiciliği ve sürekliliği, her yerde geçerli kılınamazsa ve kuramsal bir içerikte sistemleştirilemez olsa dahi; en azından irdelenmesi ve keşfedilmesi gereken bir konudur. Dinsel güdüler ile ekonomik ilgiler arasında kurulan bağ sayesinde, birbirini nasıl geliştirmiş olduklarını irdelemek, bu kültür değişiminin temellerine inmek demektir. Ahlaki davranışın diğer türleri arasında yer alan ekonomik etkinliğin bakış açısı ile kişisel olmayan ve neredeyse otomatik olarak işleyen güçlere bağlı kalınarak gerçekleşen yorumlarla, değişimin izleri yakalanmak istenilmektedir. Kilisenin kendi tekelinde gördüğü din adına ve devlet tarafından uygulanan kamu politikası yoluyla yüklenilen sınırlayıcı koşulların dikkate alındığı, bireycilik uğruna girişilen mücadeleleri izleyebilmek için; ekonomik özgürlük adına kazanılan zaferlerin açığa çıkartılması, bu başarılarla kurulmak istenilen yapısal ilişkiler düzeninin haklı kılınması gerekmektedir. Başlangıçta ısrarla talep ettiği halde, sonunda vazgeçmek zorunda kaldığı, kilise örgütünün kendisini toplumun ve devletin üzerinde gören hakimiyet sahalarındaki yetki gücünü elinde tutabilmek gayesiyle giriştiği mücadeleleri izleyebilmek için, boş yere gurura kapılmamak, şu anda sel gibi akıp giden akarsu kaynaklarıyla yetinmek gerekmektedir.” (Day, 1987; 61).

5. SONUÇ

Avrupa reformunun başlattığı dinin dünyevileşmesi sürecinin belki de en önemli düşünsel eğilimi sayılan kazanç maksatlı ekonomik işlerin ve çıkar ilişkilerin manevileştirilmesinin bir gereği olarak tanrının pazara ve değişime hakim olduğu inancı rağbet bulmuştur. Fiyatı alıcıya ve satıcıya kabul ettirenin tanrı olduğu, ekonomik çaba sayesinde artan zenginliğin tanrı mutemetliğinin ve seçilmişliğinin işareti olduğu inancı, Avrupa'nın reform ülkelerinde kabul gördükçe, zenginleşen girişimciler protestan oldukları için kapitalistleşmemiştir, fakat kapitalist oldukları için protestanlığı kendilerine uygun görmüşlerdir. Altın için, parasal kazanç için veya genel olarak mesleki başarı için edilmiş her bir duanın; manevi sahada tanrı için, tanrının şanı için, komşuluk aşkı için edilmiş dua olduğu duygusu ve bilinci tüccarlar ile imalatçılar arasında yaygınlaşınca, protestanlığın mezhepleri yeni değerlerin zaferini sağlamıştır. Tüccar ve imalatçılar kadar diğer zenginlerin protestanlığı seçtiği nasıl bir gerçekse; protestan mezheplerinin de, tanrının mutemetliği bilinci kapsamında, tutumluluk ve sıkı çalışmayı, para biriktirmeyi ve tüm parayı işinde tutarak işletmeyi dinsel bir erdem haline getirdiği de bir gerçektir. Bu dünyanın değil fakat bu dünyada edinilen parasal kazançların ve mesleki başarıların kurtuluşa eriştirdiği duygusuyla, servet sahibi insanlar; işe ayırdıkları zamanı tanrıya ibadet ettiği bilincine kavuşmuş, kazanç maksatlı eylemiyle kendi iç dünyasında barışmış, kazançlarına kazanç katarak işlerine de iman katmışlardır.

KAYNAKÇA

- Adelson H.L. (1962). Medieval Commerce, Van Nostrand publisher, Princeton
- Barry T. (1991). Society and Economy in Early Modern Europe, Clarendon Press, New York
- Bridbury A.R. (1995). The English economy from Bede to the Reformation, D.Dobson, London
- Day J. (1987). The medieval market economy, B.Blackwell Press New York
- De Roover R. (1948). Money, Banking and Credit in Mediaeval Bruges, Beard Books, Cambridge
- Dopsch A. (1937). The economic and social foundations of European civilization, Taylor&Francis Books, London
- Herlihy B. (1968). Medieval Culture and Society, D.Dobson, London
- Hill C. (1973). Reformation to Industrial Revolution; the making of modern English society 1530-1780, Pantheon Books, New York
- Hodgett G. A.J. (1972). A social and economic history of medieval Europe, Routledge, London
- Hunt E.S. (2004). A History Business in Medieval Europe 1200-1550, Koller, New York
- Knight M. (1964). Economic history of Europe to the end of the middle ages, Mifflin Company, Houghton, Boston
- Lowry T.S. (1998). Ancient and medieval economic ideas and concepts of social justice, Library of Congress Catalogina, Leiden, New York
- Pirenne H. (1982). Orta Çağ Kentleri, İletişim Yayınları, İstanbul
- Parks T. (2005). Medici Money : Banking, Metaphysics and Art in Fifteenth Century Florance, W.W.Norton Publisher, New York
- Postan M.M. (1981). Medieval Trade and Finance, Heineman Publisher, London
- Raitt J. (1987) Christian Spiritually : High Middle Ages and Reformation, Crossroad Press, New York
- Robertson H.M. (1933). Aspects of the Rise of Economic Individualism, Cambridge University Press, Cambridge
- Salwyn J. (1982). Social reform and the reformation, AMS Press, New York
- Scott T. (1983). Town, country, and Regions in Reformation Germany, Brill, Leiden
- See H. (1972). Modern Kapitalizmin Oluşumu, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul
- Thompson J. (1960). Economic and social history of Europe in the later Middle Ages, F.Ungar Publisher, New York

- Tribe K. (1988). *Governing Economy : The Reformation of German Economic Discourse*, Cambridge University Press, Cambridge
- Weber M. (1950). *General Economic History*, Greenberg Publisher, Illinois
- Wood D. (2005). *Medieval Economic Thought*, B.Blackwell, New York

TÜRKİYE’NİN D8 ÜLKELERİYLE TİCARETİNİN YAPISAL ANALİZİ

STRUCTURAL ANALYSIS OF TURKEY’S FOREIGN TRADE WITH THE D-8 COUNTRIES

Doç. Dr. Adem DOĞAN

Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü,
ademdogan@cumhuriyet.edu.tr

Öz

Bu çalışmada Türkiye'nin D-8 ülkeleriyle dış ticaretinin yapısal karakteristiklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde D-8 ülkelerinin Dünya ticaretindeki yeri ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde D-8 ülkelerinin Türkiye dış ticaretindeki yeri belirginleştirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise, Türkiye'nin D-8 ülkeleriyle ticaretinin 2000 yılından günümüze gelişimi ve Türkiye ile D-8 ülkeleri arasında nasıl bir ticaret deseninin hüküm sürdüğü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: D-8 Ülkeleri, Dış Ticaret, Türkiye.

Abstract

This study, attempts to find out the structural characteristics of Turkey's foreign trade with D-8 countries. In the first part of the study, it is introduced the place of D-8 countries in the world trade. In the second part of the study, it has tried to demonstrate the place of D-8 countries in Turkey's foreign trade. In the last part of the study, it has examined the development of Turkey's trade with D-8 countries from 2000 to the present and the trade patterns between Turkey and the D-8 countries.

Keywords: Developing Eight, Foreign Trade, Turkey.

1. GİRİŞ

D-8 (Gelişen Sekiz Ülke), Türkiye'nin öncülüğünde 1997 yılında kurulan ve üyelerini Türkiye, Mısır, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya ve Nijerya'nın oluşturduğu uluslararası kuruluştur. D-8 teşkilatının kuruluş amacı, geniş bir nüfus ve coğrafi alanı temsil eden sekiz ülke arasında ticari ilişkilerde yeni fırsatlar yaratmak, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmek, uluslararası düzeyde karar alma sürecine katılımı artırmak ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki konumlarını güçlendirmektir.

İlkeleri ve kapsadığı coğrafi alan itibarıyla, bölgesel olmaktan çok küresel bir oluşum özelliğine sahip D-8'e üyelik teşkilatın amaç ve ilkelerine bağlı tüm gelişmekte olan ülkelere açıktır. Teşkilatın temel ilkeleri; savaşı değil barışı, çatışmayı değil diyalogu, çift standardı değil, adaleti, sömürüyü değil adil düzeni, baskı ve tahakkümü değil, insan hakları ve demokrasiyi öncelemek olarak belirlenmiştir.

D-8 teşkilatı, 2012-2030 global vizyonu olarak aşağıdaki hedefleri belirlemiştir (<http://www.developing8.org/otherdocumentandresource.aspx> 24.03.2015).

- Üye devletler arasında mümkün olan en geniş alanlarda verimli işbirliğini ve yakın ortaklığı teşvik etmek, D-8 içinde karşılıklı yarar bağımlılığını geliştirmek ve en az gelişmiş ülkelerin uluslararası alanda kabul gören kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacıyla, diğer bölgesel ve uluslararası teşkilatlar ve kurumlarla aktif irtibatı sağlamak

- D-8 teşkilatına üye devletler içinde ulusal düzeyde desteği genişletmek ve teşkilatın bölgesel ve uluslararası düzeyde gücünü ve etkinliğini artırmak için çalışmalar yapmak.

- Üye devletler arasında ve devletlerin kendi içinde kamu ve özel sektör arasında işbirlikçi ortaklıklar geliştirmek.

- Uzun vadeli kalkınma sürecinin ön koşulları olan iyi yönetişimi, sağlam ekonomi politikalarını ve hukukun üstünlüğünü tahkim etmek, üye devletlerin hayat standartlarını iyileştirmek ve bölgesel ve dünya ölçeğinde diğer üye devletlerle karşılıklı yarar sağlayan ilişkileri teşvik etmek.

- Teknoloji transferi ve stratejik alanlarda kapasite inşası gibi mekanizmalar ve yenilikçi işbirliği düzenlemeleri yoluyla varolan ve yükselen global sorunlarla başa çıkmaya çalışmak ve gıda ve enerji güvensizliği, iklim değişikliği gibi dış kaynaklı ekonomik şokların zararını azaltmaya dönük olarak sermaye ve yatırım yardımında bulunmak.

- Teşkilat'ın uluslararası düzeyde rekabet gücünü artırmak amacıyla üye ülkeler arasında bütünleşme için uygun bir model geliştirmeye çabalamak.

- Gelişmekte olan ülkelerin perspektifinden küresel ekonomik yönetişimin değişen mimarisine katkıda bulunmak.

D-8 çerçevesinde işbirliği esas itibarıyla sektörel düzeyde yürütölmektedir. Türkiye, sanayi, sağlık ve çevre; Bangladeş kırsal kalkınma; Endonezya yoksullukla mücadele ve insan kaynakları; İran bilim ve teknoloji, Malezya finans, bankacılık ve özelleştirme; Mısır ticaret; Nijerya enerji; Pakistan ise tarım ve balıkçılık alanındaki işbirliğini koordine etmektedir.

Üye ülkeler arasındaki ticaret hacminin 2018 yılında 500 milyar dolara çıkarılması hedef olarak belirlenmiş ve bu hedefe ulaşmak için üyeler tercihli ticaret anlaşmasını Mart 2015 itibarıyla imzalanmış ve üye ülkelerin taviz listelerini birbirlerine sunma süreci başlamıştır. Tavizli listeleri sunma sürecinin ve dolayısıyla tercihli ticaret anlaşmasının uygulamaya konulmasının 2015 yılı sonuna yetiştirilmesi hedeflenmektedir ([http://www.haberler.com/d-8-genel-sekreteri 27.03.2015](http://www.haberler.com/d-8-genel-sekreteri-27.03.2015)).

Türkiye'nin D-8 ülkeleriyle dış ticaretinin temel karakteristiklerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın girişi izleyen ilk bölümünde D-8 teşkilatının dünya ticaretindeki yeri belirginleştirilmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, D-8 ülkelerinin Türkiye dış ticaretinde nasıl bir yer işgal ettiğini somutlaştırma çabasına girilmektedir. Üçüncü bölümde de Türkiye'nin D-8 ülkeleriyle ülke bazında dış ticaretinin iki bin yılından günümüze nasıl bir gelişim gösterdiği ve Türkiye'nin D-8 ülkelere en çok ihraç ettiği ve bölge ülkelerinden en çok ithal ettiği on ürün gurubu örneğinde Türkiye ile bölge ülkeleri arasında nasıl bir ticaret deseninin hüküm sürdüğü incelenmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler D-8 teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve T.C. Ekonomi Bakanlığı web sitelerinden el edilmiştir. Yıllık veriler kullanıldığından 2015 yılı verilerine yer verilmemiştir. Ayrıca çalışma yayına hazırlandığında 2014 verileri geçici veriler olduğundan değerlendirmeler en son kesin veriler olan 2013 yılı itibarıyla yapılmaya çalışılmıştır.

2. D-8 TEŞKİLATININ DÜNYA TİCARETİNDEKİ YERİ

D-8 teşkilatı 2013 yılı verilerine göre 1.720 milyar dolar ticaret hacmi ile dünya ticaretinde %4,68'lik bir paya sahiptir. Teşkilatın ithalatı ihracatının üzerindedir. Teşkilatın dünya ithalatındaki payı %4,83 iken dünya ihracatındaki payı ise % 4,54 düzeyindedir. Teşkilatın ticaret hacmi en yüksek üyesi Malezya, ticaret hacmi en düşük üyesi Bangladeş'tir. En fazla ihracat yapan D-8 üyesi Malezya, dünyanın en fazla ihracat yapan yirmibeşinci ülkesidir. İhracatta bu ülkeyi Endonezya ve Malezya izlemektedir. İthalat açısından bakıldığında en fazla ithalat yapan D-8 üyesi Türkiye dünyanın en fazla ithalat yapan ondokuzuncu ülkesidir. İthalatta Türkiye'yi Malezya ve Endonezya izlemektedir. (Tablo: 1).

Ülkelerin dış ticarete bağımlılıklarını ölçmede geleneksel olarak kullanılan yöntem, ülkenin mal ve hizmet ihracat ve ithalat değerinin kendi gayri safi yurt içi hâsılası içindeki payının ölçülmesidir. Bu oran ne derece yüksek olursa, o ülkenin dış ticarete bağımlılığının da o ölçüde yüksek olduğu kabul edilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 4). Bu kıstasla değerlendirildiğinde 2011-2013 itibarıyla D-8 teşkilatının dış ticarete bağımlılığı en yüksek olan ülkesinin Malezya (159,7) olduğu görülmektedir. Dış ticarete bağımlılık açısından yüksekten düşüğe olmak üzere D-8 ülkeleri Malezya (159.7), Türkiye, (57.3), Bangladeş (55.9), Endonezya (48.6), İran (44.5), Mısır (43.3), Nijerya (37.6) ve Pakistan (33.8) şeklinde sıralanmaktadır (<http://stat.wto.org/ContryProfiles...> 07.04 2015).

Tablo 1'den izlenebileceği gibi, 2013 yılı itibarıyla D-8'i oluşturan sekiz ÷lkeden Malezya, Nijerya ve İnan olmak üzere üç ÷lke dış ticaret fazlası verirken diğer beş ÷lke dış ticaret açığı vermektedir.

Tablo 1: D-8 Teşkilatının Dñnya Ticaretindeki Yeri (2013- Milyon Dolar)

÷lkeler	Ticaret Hacmi		İhracat		İthalat	
	Değer	Dñnyada Payı (%)	Değer	Dñnyadaki Payı (%)	Değer	Dñnyadaki Payı (%)
Malezya	434.290	1,18	228.276	1,21	206.014	1,09
Türkiye	403.437	1,09	151.787	0,81	251.650	1,33
Endonezya	370.638	1,00	183.344	0,97	187.294	0,99
Nijerya	159.000	0,43	103.000	0,55	56.000	0,30
İnan	131.000	0,35	82.000	0,44	49.000	0,26
Mısır	86.787	0,23	28.492	0,15	58.295	0,31
Pakistan	69.848	0,19	25.150	0,13	44.698	0,24
Bangladeş	65.491	0,17	29.114	0,15	36.377	0,19
Toplam (D-8)	1.720.491	4,68	831.163	4,54	889.328	4,83

Kaynak: WTO, <http://stat.wto.org/ContryProfiles...> (07.04 2015), World Trade Report 2014, <http://www.wto.org/english/res...> ((07.04 2015).

Dış ticaret fazlası en yüksek olan ÷lke Nijerya iken, dış ticaret açığı en yüksek olan ÷lke Türkiye'dir.

Dñnya Ekonomik Forumu (World Economic Forum WEF) tarafından yayımlanan 'Kñresel Rekabet Endeksi 2014-2015 Raporu'na gñre, kñresel düzeyde rekabet edebilirliği en yüksek D-8 üyesinin 144 ÷lke içerisinde 20. sıradaki yer alan Malezya, rekabet edebilirliği en düşük D-8 üyesinin ise sıralamada 129. sıradaki yer alan Pakistan olduğu gñr÷lmektedir (Tablo: 2). 2012-2015 dñnemi verilerine gñre, Malezya, Endonezya ve Bangladeş'in kñresel rekabet edebilirlik düzeylerinin yükseldiği, İnan, Mısır, Nijerya ve Pakistan'ın ise kñresel rekabet edebilirlik düzeylerinin gerilediği gñzlenmektedir. Sñz konusu dñnemde Türkiye'nin kñresel rekabet edebilirlik düzeyinin ise istikrarlı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

Tablo 2: D-8 Üyelerinin Kñresel Rekabet Dñzeyi

÷lkeler	Kñresel Rekabet Endeksi 2014-2015		Kñresel Rekabet Endeksi 2013-2014		Kñresel Rekabet Endeksi 2012-2013	
	Sıralama	Değer	Sıralama	Değer	Sıralama	Değer
Malezya	20	5,16	24	5,03	25	5,06
Endonezya	34	4,57	38	4,53	50	4,40
Türkiye	45	4,46	44	4,45	43	4,45
İnan	83	4,03	82	4,07	66	4,22
Bangladeş	109	3,72	110	3,71	118	3,65
Mısır	119	3,60	118	3,63	107	3,73
Nijerya	127	3,44	120	3,57	115	3,67
Pakistan	129	3,42	133	3,41	124	3,52

Kaynak: WEF, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015>. (06.07.2015)

3. D-8 TEŞKİLATININ TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ

Aőađıdaki tabloda Türkiye'nin D-8 ile dış ticaretinin gelişimi kesin veri elde edilebilen son beş yıl itibariyle sergilenmektedir. Türkiye'nin hem D-8'e ihracatının hem de D-8'den ithalatının dolayısıyla da D-8 ile ticaret hacminin 2009 ila 2012 yılları arasında sürekli arttığı ancak 2013 yılında her üç değişkende bir önceki yıla göre bir azalma meydana geldiği gözlenmektedir.

Tablo 3: Türkiye'nin D-8 ile Dış Ticaretinin Gelişimi (2009-2015, Milyon Dolar)

	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	5.589	6.447	7.580	14.941	8.648
İthalat	7.773	13.369	19.477	17.260	16.823
Dış Ticaret Hacmi	13.362	19.816	27.057	32.201	25.471
Dış Ticaret Dengesi	-2,184	-6,922	-11.897	-2.319	-8.175
D-8 Arası Ticarete Payı (%)	20	19,6	20,9	21,7	19,1

Kaynak: <http://developing8.org/Memberturkey.aspx...> (24.02.2015).

Türkiye'nin bir D-8 üyesi olarak D-8 teşkilatı üyeleri arasındaki ticaretteki payının yaklaşık %20'ler düzeyinde istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. 2009-2013 arası beş yıllık dönemde ölkemizin D-8'e ihracatı %54,7 düzeyinde artarken D-8'den ithalatı ise %116,4 düzeyinde artış göstermiştir. Sözkonusu dönemde ölkemiz D-8 ile dış ticaretinde sürekli açık veren taraf durumundadır.

2013 yılı itibarıyla D-8'in Türkiye'nin dış ticaretindeki payı %6,3 düzeyindedir. Ölkemizin D-8 ölkelerinden en fazla ticaret yaptığı ülkenin İran, en az ticaret yaptığı ülkenin ise Nijerya olduğu görülmektedir. Türkiye'nin D-8 ile ticaretinde İran'ın payı %57 düzeyindedir. Bu ülkeyi sırasıyla Mısır, Endonezya, Malezya, Bangladeş, Pakistan ve Nijerya izlemektedir. İran'ın Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı ise, %3,6 düzeyindedir (Tablo:4).

Tablo 4: 2013 Yılı İtibarıyla Türkiye'nin Dış Ticaretinde D-8 Ölkelerinin Payı

Ölkeler	Türkiye ile Dış Ticareti (Milyon Dolar)	Türkiye'nin Toplam Dış Ticaret Hacmindeki Payı (%)	Türkiye'nin D-8 ile Dış Ticaretindeki Payı (%)
İran	14.575	3,6	57,2
Mısır	4.829	1,1	18,9
Endonezya	2.220	0,5	8,7
Malezya	1.502	0,3	5,8
Bangladeş	1.199	0,2	4,7
Pakistan	722	0,1	2,8
Nijerya	566	0,1	2,2
Toplam	25.471	6,3	100

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı dış ticaret verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır. <http://ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter...> (24.02.2015).

2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin D-8'e yaptığı ihracatın teşkilat üyesi ölkelere dağılımına bakıldığında, en yüksek payın yaklaşık %48 ile İran'a ait olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin D-8'e ihracatının yaklaşık yarısını İran'a yapılan ihracat oluşturmaktadır. Keza, Türkiye'nin D-8'den

yaptığı ithalatın teşkilat üyesi ülkelere dağılımına bakıldığında da yine en yüksek payın yaklaşık %61 ile İran'a ait olduğu görülmektedir. Türkiye'nin toplam ihracatında ve toplam ithalatında D-8 ülkelerinin payı oldukça düşük düzeydedir. Ülkemizin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı D-8 üyesi İran'ın Türkiye'nin toplam ihracatındaki ve ithalatındaki payı sırasıyla %2,7 ve %4,1 seviyelerindedir.(Tablo: 5).

Tablo 5: 2013 Yılı İtibarıyla Türkiye'nin İhracat ve İthalatında D-8 Ülkelerinin Payı

Ülkeler	Türkiye'nin Toplam İhracatındaki Payı (%)	Türkiye'nin D-8'e İhracatındaki Payı (%)	Türkiye'nin Toplam İthalatındaki Payı (%)	Türkiye'nin D-8'den İthalatındaki Payı (%)
İran	2,7	48,4	4,1	61,7
Mısır	2,1	37,0	0,6	9,6
Endonezya	0,1	2,6	0,7	11,8
Malezya	0,1	3,1	0,4	7,3
Bangladeş	0,1	2,2	0,3	5,9
Pakistan	0,1	3,2	0,1	2,5
Nijerya	0,2	4,8	0,0	0,8

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı dış ticaret verilerinden yazar tarafından hesaplanmıştır. <http://ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter...> (24.02.2015).

4. TÜRKİYE'NİN D-8 ÜLKELERİ İLE DIş TİCARETİ

Bu bölümde Türkiye'nin D-8 ülkeleriyle dış ticaretinin ikibin yılından günümüze gelişimi ve Türkiye ile bölge ülkeleri arasında nasıl bir ticaret desenin geçerli olduğu tekil ülke düzeyinde incelenecektir.

4.1. Türkiye-Mısır Dış Ticareti

Mısır Afrika kıtasında Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya'dan sonra üçüncü büyük ekonomidir. Gelişmekte olan Mısır ekonomisi önemli ölçüde dış ticaret açığı vermekle birlikte, bu açık, turizm, Süveyş Kanalı ve işçi gelirleriyle kapatılmaya çalışılmaktadır. Ülke ekonomisinin en önde gelen sektörleri petrol sanayi, hazır giyim ve tekstildir. Bu sektörleri çelik, çimento, kimya ve ilaç sektörleri izlemektedir. Turizm, doğal gaz ve Süveyş Kanalı gelirleri ekonominin lokomotifidir (http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter. 26.02.2015).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %5 büyüyen Mısır'ın 2013 yılı itibarıyla GSYİH' sın 271,9 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla 58,2 milyar dolarlık ithalatıyla dünyanın en büyük 50. ithalatçısı, 28,4 milyar dolarlık ihracatıyla da dünyanın en büyük 68. ihracatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı %43,3 düzeyindedir (WTO, <http://stat.wto.org/CountryProfiles/EG>. 07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Mısır'ın en fazla ihracat yaptığı ülke İtalya'dır. Bu ülkeyi Hindistan, S. Arabistan, Türkiye ve Libya izlemektedir. Sözkonusu beş

ülkenin Mısır'ın toplam ihracatındaki payı %34,2 civarındadır. Mısır'ın en fazla ithalat yaptığı ülke ise, Çin Halk Cumhuriyetidir. Çin'den sonra en fazla ithalat yapılan ülkeler ise, Almanya, ABD, İtalya ve Ukrayna olarak sıralanmaktadır. Bu beş ülkenin Mısır'ın toplam ithalatındaki payı %36,2 düzeyindedir (<http://www.developing8.org/Memberegypt.aspx> 24.02.2015). Türkiye, Mısırın en fazla ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında dördüncü, en fazla ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında ise, yedinci sırada yer almaktadır.

Mısır'ın en fazla ihraç ettiği ürün grubu ham petrol ve petrol yağlarıdır. Ülke ihracatının yaklaşık beşte biri (%19,4) ham petrol ve petrol yağları ihracatından oluşmaktadır. Petrol gazları, gübreler, altın ve elektrik iletkenleri en fazla ihraç edilen diğer ürün grupları olarak sıralanmaktadır. Ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubu petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlardır. Bu ürün grubunu ham petrol, mısır, ilaçlar ve petrol gazları izlemektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

Türkiye ile Mısır arasındaki ticaretin 2000 yılından günümüze seyri tablo 6'da sergilenmektedir. 2000-2013 arasında Türkiye'nin Mısır'la dış ticareti yaklaşık 9 kat artış göstererek, 517 milyon dolar düzeyinden 4 milyar 830 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin Mısır'a ihracatı da yaklaşık 8,5 kat artmıştır. Söz konusu dönemdeki her yılda Türkiye'nin Mısır'a ihracatı, bu ülkeden ithalatının üzerinde gerçekleştiğinden dış ticaret dengesi Türkiye lehine fazla vermektedir.

Tablo 6: Türkiye-Mısır Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	376	141	517	235
2001	421	92	513	329
2002	326	118	444	208
2003	346	189	535	157
2004	473	255	728	218
2005	687	267	954	420
2006	709	393	1.102	316
2007	903	653	1.556	250
2008	1.426	886	2.312	540
2009	2.599	642	3.241	1.957
2010	2.251	926	3.177	1.325
2011	2.759	1.382	4.141	1.377
2012	3.680	1.342	5.022	2.338
2013	3.201	1.629	4.830	1.572

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046> ... (14.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin Mısır'a en fazla ihraç ettiği ürün grubu, Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar ürün grubudur (Tablo:7).

Tablo 7: Türkiye'nin Mısır'a İhracatındaki ve Mısır'dan İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

<i>İhracattaki İlk 10 Ürün Grubu</i>			<i>İthalattaki İlk 10 Ürün Grubu</i>		
<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	1.164	36,3	Kimyasal madde ve ürünler	795	48,8
Ana metal sanayi	344	10,7	Tekstil ürünleri	248	15,2
Kimyasal madde ve ürünler	294	9,1	Ana metal sanayi	144	8,8
Tekstil ürünleri	248	7,7	Giyim eşyası	138	7,5
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	218	6,8	Kimyasal madde ve ürünler	123	7,5
Plastik ve kauçuk ürünleri	129	4,0	Plastik ve kauçuk ürünleri	48	2,9
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	112	3,4	Gıda ürünleri ve içecek	30	1,8
Giyim eşyası	87	2,7	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	21	1,2
Gıda ürünleri ve içecek	81	2,5	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	18	1,1
Kâğıt ve kâğıt ürünleri	79	2,4	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	11	0,6
Ülke toplamı	3.201	100,0	Ülke Toplamı	1.629	100,0

Kaynak: TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-13:43:46-3348>(15.07.2015).

Sözkonusu ürün grubunun Türkiye'nin Mısır'a toplam ihracatının içindeki payı ise, %36,3 seviyesindedir. Türkiye'nin Mısır'dan en fazla ithal ettiği ürün grubu ise kimyasal madde ve ürünlerdir. Bu ürün grubunun Türkiye'nin Mısır'dan yaptığı toplam ithalat içerisindeki payı ise %48,8 civarındadır. Türkiye'nin Mısır'la ticaretini en fazla yaptığı ürünler açısından bakıldığında, Türkiye ile Mısır arasındaki ticaretin ağırlığını endüstri içi ticaretin teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

4.2. Türkiye-İran Dış Ticareti

İran Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nin Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük ekonomisidir. Ülke, dünya kesinleşmiş ham petrol rezervlerinin %11,5'ine sahiptir ve dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisidir. Doğalgaz rezervleri açısından da Rusya'nın ardından ikinci sırada yer almaktadır. Ülkenin ihracat gelirlerinin %80 ila %90'ı, bütçe gelirlerinin ise %40 ila %50'si petrolden elde edilmektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %3 büyüyen İran'ın 2013 yılı itibarıyla GSYİH' sının 368,9 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla 82 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 45. ihracatçısı, 49 milyar dolarlık ithalatıyla da dünyanın en büyük 54. ithalatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı %44,5 düzeyindedir (WTO, <http://stat.wto.org/CountryProfiles/IR> ..07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, İran'ın en fazla ihracat yaptığı ülke Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Bu ülkeyi, Japonya, Güney Kore, Türkiye ve İtalya izlemektedir. Adıgeçen beş ülkenin İran'ın toplam ihracatındaki payı %76,1 civarındadır. İran'ın en fazla ithalat yaptığı ülke yine Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin'den sonra en fazla ithalat yapılan ülkeler ise, Almanya, Türkiye, Güney Kore ve Rusya olarak sıralanmaktadır. Sözkonusu ülkelerin İran'ın toplam ithalatındaki payı %54,5 civarındadır (<http://www.developing8.org/Memberiran.aspx> 24.02.2015). Türkiye, İran'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında dördüncü, en fazla ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında ise, üçüncü sırada yer almaktadır.

İran'ın en fazla ihraç ettiği ürün grubu ham petroldür. Ülke ihracatının yaklaşık %60'ı ham petrolden oluşmaktadır. Başka yerde belirtilmemiş ürünler, etilen polimerleri, demir cevherleri ve asiklik alkoller ihraç edilen başlıca ürün grupları olarak sıralanmaktadır. Ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubu ise pirinçtir. Bu ürün altın, soya fasulyesi yağı üretiminden arta kalan küspe ve katı atıklar, buğday ve mısır izlemektedir. Ülkenin ithal ettiği başlıca ürünlerin gıda ürünlerinden müteşekkil olduğu görülmektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

2003 yılına kadar Türkiye ile İran ticari ilişkileri, ülkedeki kapalı rejim ve korumacı ekonomi siyaseti kaynaklı sorunlar, siyasi krizler nedeni ile arzu edilen potansiyelde gerçekleşmemiş olsa da bu yıldan sonra İran ile ticari ilişkilerde hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Kültürel benzerlikler, nüfusun önemli bir kesiminin Türkçe konuşuyor olması, Avrupalı firmaların İran pazarında yeterince bulunmaması gibi sebepler Türk işadamları için İran'ı cazip hale getirmektedir (DEİK, 2015: 21). Bu doğrultuda İran T.C. Ekonomi bakanlığı tarafından 2014-2015 döneminde hedef ülkelerinden birisi olarak belirlenmiştir.

Türkiye ile İran arasındaki ticaretin 2000 yılından günümüze seyri tablo 8'de sergilenmektedir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2000 yılında 1.050 milyon dolar düzeyinde iken, bu rakamın 2013 yılı itibarıyla 13,8 kat artışla 14 milyar 575 milyon dolar düzeyine yükseldiği görülmektedir. Keza, Türkiye'nin, İran'a ihracatı 2000 yılındaki 235 milyon dolar düzeyinden yaklaşık 17,8 kat artışla 2013 yılı itibarıyla 4 milyar 192 milyon dolar düzeyine yükselmiştir. 2000-2013 döneminde Türkiye'nin İran'a ihracatının önceki yıla göre azaldığı yıllar 2002 ve 2009 ve 2013 yıllarıdır. İlk iki yılın Türkiye ekonomisinin kriz yıllarını (2001 ve 2008) takip eden yıllar olması dikkat çekmektedir. 2013 yılındaki azalmayı Suriye iç savaşı nedeniyle İran'la yaşanan siyasi gerginliklerin yansması olarak okumak mümkündür. Diğer yıllarda Türkiye'nin bu ülkeye ihracatının önceki yıla göre arttığı görülmektedir. Türkiye'nin İran ile dış ticaret dengesinin 2000-2013 döneminde sürekli açık verdiği görülmektedir.

2013 yılı itibarıyla ülkemizin toplam ithalatındaki %4,1'lik payı ile İran en çok ithalat yapılan altıncı ülke, ihracatımızdaki %2,7'lik pay ile en çok ihracat yaptığımız onuncu ülke durumundadır (DEİK, 2015: 21).

Tablo 8: Türkiye-İran Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	235	815	1.050	-600
2001	360	839	1.119	-479
2002	333	920	1.253	-587
2003	533	1.860	2.393	-1.327
2004	813	1.962	2.775	-1.149
2005	912	3.469	6.692	-2.557
2006	1.066	5.626	6.692	-4.560
2007	1.441	6.615	8.056	-5.174
2008	2.029	8.199	10.228	-6.170
2009	2.024	3.405	5.429	-1.381
2010	3.044	7.645	10.689	-4.601
2011	3.589	12.461	16.050	-8.872
2012	9.921	11.964	21.885	-2.043
2013	4.192	10.383	14.575	-6.191

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046>. (14.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, İran'a ihracatında ilk sırayı ana metal sanayi ürün grubu almaktadır. Bu ürünlerin bu ülkeye yapılan toplam ihracattaki payı %43,8'tir. Türkiye'nin İran'dan ithalatında ilk sırayı alan ürün ise kimyasal madde ve ürünlerdir. Sözkonusu ürün grubunun İran'dan yapılan ithalatın içindeki payının %7'ler düzeyinde olduğu görülmektedir (Tablo: 9). İran'a en fazla ihraç ettiğimiz ilk iki ürün grubunun aynı zamanda bu ülkeden en fazla ithal ettiğimiz ilk iki ürün grubunu oluşturması dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Türkiye'nin İran'a İhracatındaki ve İran'dan İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

İhracattaki İlk 10 Ürün Grubu			İthalattaki İlk 10 Ürün Grubu		
Ürün Adı (ISIC Adı)	Değer (milyon dolar)	Pay (%)	Ürün Adı (ISIC Adı)	Değer (milyon dolar)	Pay (%)
Ana metal sanayi	1.837	43,8	Kimyasal madde ve ürünler	748	7,2
Kimyasal madde ve ürünler	514	12,2	Ana metal sanayi	358	3,4
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	347	8,2	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	82	0,7
Tekstil ürünleri	206	4,9	Elektrik, gaz, su	65	0,6
Plastik ve kauçuk ürünleri	184	4,3	Gıda ürünleri ve içecek	25	0,2
Metal eşya sanayi	161	3,8	Tarım ve hayvancılık	24	0,2
Kâğıt ve kâğıt ürünleri	150	3,5	Metalik olmayan diğer mineral ürünler	24	0,2
Ağaç ve mantar ürünleri	129	3,0	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	11	0,1
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	118	2,8	Atık ve hurdalar	9	0,0

Gıda ürünleri ve içecek	114	2,7	Motorlu kara taşıtı römorklar	8	0,0
Ülke toplamı	4.192	100,0	Ülke Toplamı	10.383	100,0

Kaynak TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:00:53-8072> ...(15-07-2015).

Türkiye'nin İran'la imzaladığı tercihli ticaret anlaşması 1 Ocak 2015 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinin etkisiyle 2015 yılının ilk altı ayında bu ülkeye ihracatta %30 düzeyinde bir artış yaşanmıştır. Ayrıca Temmuz 2015 itibariyle, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya'yı (P5+1) kapsayan ülkelerle İran arasında varılan nükleer anlaşmayla, İran'a uygulanan yaptırımların kalkacak olması İran Riyali'nin istikrara kavuşmasına ve İran'ın uluslararası bankacılık sistemine entegrasyonunun kolaylaşmasına yol açacaktır. Bu gelişmelerin, Türkiye'nin İran ile ticaretini olumlu yönde etkileyeceği beklenilmektedir (<http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem>. 22.07.2015).

4.3. Türkiye-Malezya Dış ticareti

Malezya dünyanın önemli kauçuk üreticilerinden birisidir ve dünyanın ikinci büyük palm yağı üreticisidir. 2012 verilerine göre, ülke dünya palm yağı üretiminin %39'unu ve ihracatının ise %44'ünü gerçekleştirmektedir. Elektronik ürünler en önemli ihracat kalemleri olmasına rağmen, üretim ağırlıklı olarak ithal ara mallarına bağımlı durumdadır (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %5 büyüyen Malezya'nın 2013 yılı itibariyle GSYİH'sının 312 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla 228 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 25. ihracatçısı, 206 milyar dolarlık ithalatıyla da dünyanın en büyük 24. ithalatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı 159,7 düzeyindedir (WTO, <http://stat.wto.org/CountryProfiles/MY>. 07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Malezya'nın en fazla ihracat yaptığı ülke Singapur'dur. Bu ülkeyi Çin, ABD, Japonya ve Tayland izlemektedir. Bu beş ülkenin Malezya'nın toplam ihracatındaki payı %52,1 düzeyindedir. Malezya'nın en fazla ithalat yaptığı ülke ise, Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin'den sonra en fazla ithalat yapılan ülkeler ise, ABD, Singapur, Tayland ve Japonya olarak sıralanmaktadır. Sözkonusu beş ülkenin Malezya'nın toplam ithalatındaki payı %51,3 düzeyindedir (<http://www.developing8.org/Membermalaysia.aspx>. 24.02.2015).

Malezya'nın en fazla ihraç ettiği ürün grubu elektronik entegre devrelerdir. Petrol gazları, petrol yağları, palm yağı ve fraksiyonları başlıca ihraç ürünleri olarak sıralanmaktadır. İhracata benzer biçimde ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubu yine elektronik entegre devrelerdir. Petrol yağları, ham petrol, hava taşıtları ithal edilen başlıca ürün grupları olarak sıralanmaktadır (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/web>. 26.02.2015).

Türkiye ile Malezya arasındaki ticaretin 2000 yılından günümüze seyri tablo 10’da sergilenmektedir. Türkiye’nin Malezya’ya ihracatı 2000 yılındaki 39 milyon dolar seviyesinden yaklaşık 7 kat artışla 2013 yılında 272 milyon dolar seviyesine, Malezya’dan ithalatı ise, 2000 yılındaki 269 milyon dolar düzeyinden yaklaşık 4,5 kat artışla 2013 yılı itibarıyla 1,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Malezya ile dış ticaret dengesinin 2000-2013 döneminde sürekli açık verdiği görülmektedir. En yüksek açığın global kriz yılı olan 2008’de meydana geldiği dikkat çekmektedir.

Tablo 10: Türkiye-Malezya Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye’nin İhracatı	Türkiye’nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	39	269	308	-230
2001	35	239	274	-204
2002	152	245	397	-93
2003	227	390	617	-163
2004	52	646	698	-594
2005	57	785	842	-728
2006	59	934	993	-875
2007	82	1.253	1.335	-1.171
2008	98	1.512	1.610	-1.414
2009	139	960	1.099	-821
2010	224	1.124	1.348	-900
2011	182	1.567	1.749	-1.385
2012	165	1.278	1.443	-1.113
2013	272	1.230	1.502	-958

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046>. (14.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye’nin, Malezya’ya ihracatında ilk sırayı başka yerde sınıflandırılmamış makine ve cihazlar almaktadır. Bu ülkeye yapılan toplam ihracatın üçte birini kara başka yerde sınıflandırılmamış makine ve cihazlar oluşturmaktadır. Bu ürün grubundan sonra en çok ihraç edilen ürün grupları, ana metal sanayi, tekstil ürünleri ve kimyasal madde ve ürünler olarak sıralanmaktadır (Tablo: 11).

Tablo 11: Türkiye’nin Malezya’ya İhracatındaki ve Malezya’dan İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

İhracattaki İlk 10 Ürün			İthalattaki İlk 10 Ürün		
Ürün Adı (ISIC Adı)	Değer (milyon dolar)	Pay (%)	Ürün Adı (ISIC Adı)	Değer (milyon dolar)	Pay (%)
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	94	34,5	Gıda Ürünleri ve İçecek	275	22,3
Ana metal sanayi	31	11,3	Kimyasal madde ve ürünler	237	19,2
Tekstil ürünleri	24	8,8	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	168	13,6
Kimyasal madde ve ürünler	19	6,9	Plastik ve kauçuk ürünleri	110	8,9
Gıda Ürünleri ve İçecek	17	6,2	Ana metal sanayi	75	6,0

Tarım ve Hayvancılık	15	5,5	Tekstil ürünleri	71	5,7
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar	11	4,0	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	69	5,6
Motorlu Kara Taşıtı ve römorklar	10	3,6	Metal eşya sanayi	46	3,7
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	10	3,6	Tarım ve Hayvancılık	46	3,7
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	9	3,3	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	40	3,2
Ülke Toplamı	272	100,0	Ülke Toplamı	1.230	100,0

Kaynak TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:03:16-1809> ...(15-07-2015).

Türkiye'nin Malezya'dan en fazla ithal ettiği ürün grubu ise gıda ürünleri ve içecektir. Bu ürün grubunun Türkiye'nin Malezya'dan toplam ithalatının içindeki payı %22,3 düzeyindedir. Gıda ve içecek grubundan sonra en çok ithal edilen ürün grupları, kimyasal madde ve ürünler ile radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları ürün gruplarıdır.

4.4. Türkiye-Endonezya Dış Ticareti

Geçen 25 yılda gösterdiği büyüme performansı ile Uzak Doğu'nun kaplanları arasında sayılmaya başlayan Endonezya'da tarım geleneksel olarak üretim ve istihdam açısından baskın aktivite konumunu sürdürmektedir. Ancak, 1980'lerin ortalarından itibaren hızlı genişlemeye başlayan sanayi sektörü 1990'lı yıllarda tarım sektörünü geride bırakmaya başlamış, 2013 yılı itibariye ülke GSYİH'nin %46,7'sini üretir hale gelmiştir. Keza, ülke önemli mineral kaynaklarına sahip olduğundan, madencilik sektörü ödemeler dengesine önemli düzeyde katkı sağlamaktadır (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %6 büyüyen Endonezya'nın 2013 yılı itibariyle GSYİH' sının 868 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla 183,3 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 27. ihracatçısı, 187,2 milyar dolarlık ithalatıyla da yine dünyanın en büyük 27. ithalatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı 48,6 düzeyindedir (WTO, <http://stat.wto.org/CountryProfiles/ID> .07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Endonezya'nın en fazla ihracat yaptığı ülke Japonya'dır. Bu ülkeyi, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD, Singapur ve Hindistan izlemektedir. Adıgeçen beş ülkenin Endonezya'nın toplam ihracatındaki payı %52 düzeyindedir. Endonezya'nın en fazla ithalat yaptığı ülke ise, Singapur'dur. Singapur'dan sonra, en fazla ithalat yapılan ülkeler, Çin, Japonya, Malezya ve G. Kore olarak sıralanmaktadır. Bu beş ülkenin, Endonezya'nın toplam ithalatındaki payı %63,1 seviyesindedir (<http://www.developing8.org/Memberindonesia.aspx> ..24.02.2015).

Endonezya'nın en fazla ihraç ettiği ürün grubu taşkömürü vb katı yakıtlardır. Petrol gazları, palm yağı, ham petrol, tabii kauçuk ve bakır cevherleri diğer başlıca ihraç ürünleridir. Ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubunu ise, petrol yağları oluştururken, bu ürünü ham petrol, telefon cihazları ve karayolu taşıtları için aksam parça ve aksesuarlar izlemektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter...26.02.2015>).

Tablo 12'den izlenebileceği gibi, Türkiye'nin Endonezya'ya ihracatı 2000 yılındaki 30 milyon dolar seviyesinden yaklaşık 7,5 kat artışla 2013 yılında 230 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2000-2013 arasında 2002, 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'nin Endonezya'ya ihracatının bir önceki yıla göre azaldığı, diğer yıllarda ise arttığı gözlenmektedir. Endonezya'dan ithalat ise, 2000 yılındaki 231 milyon dolar seviyesinden yaklaşık 8,6 kat artışla yaklaşık 2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2000-2013 arasında Endonezya'dan ithalatın bir önceki yıla göre azaldığı yıllar Türkiye'nin söz konusu dönemde sırasıyla %5,7 ve %4,8 küçüldüğü 2001 ve 2009 yılları ile görece yavaş büyüdüğü (%2,2) 2012 yılıdır. Türkiye ile Endonezya ticaretinde ticaret dengesinin sürekli Türkiye aleyhine işlediği görülmektedir.

Tablo 12: Türkiye-Endonezya Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	30	231	261	-201
2001	32	202	234	-170
2002	28	327	355	-299
2003	47	450	497	-403
2004	54	623	677	-569
2005	80	750	830	-670
2006	84	1.031	1.115	-937
2007	173	1.359	1.532	-1.186
2008	284	1.408	1.692	-1.124
2009	250	1.017	1.267	-767
2010	250	1.476	1.726	-1.226
2011	308	1.931	2.239	-1.623
2012	243	1.795	2.038	-1.552
2013	230	1.989	2.219	-1.759

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046>. (14.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Endonezya'ya ihracatında ilk sırayı tarım ve hayvancılık ürünleri almaktadır. Bu ülkeye yapılan toplam ihracatın %28'ini tarım ve hayvancılık ürünleri oluşturmaktadır. Bu ürün grubundan sonra en çok ihraç edilen ürün grupları, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, gıda ürünleri ve ana metal sanayi olarak sıralanmaktadır. Türkiye'nin Endonezya'dan en fazla ithal ettiği ürün grubu ise, tekstil ürünleridir. Türkiye'nin bu ülkeden ithalatının yaklaşık dörde birini tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Bu ürün grubunu, gıda ürünleri ile kimyasal madde ve ürünler takip etmektedir. (Tablo: 13).

Tablo 13: Türkiye'nin Endonezya'ya İhracatındaki ve Endonezya'dan İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

<i>İhracattaki İlk 10 Ürün</i>			<i>İthalattaki İlk 10 Ürün</i>		
<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>
Tarım ve Hayvancılık	57	28,0	Tekstil Ürünleri	489	24,5
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	31	13,4	Gıda Ürünleri ve İçecek	430	21,6
Gıda Ürünleri ve İçecek	27	11,7	Kimyasal madde ve ürünler	338	16,9
Ana metal sanayi	25	10,8	Tarım ve Hayvancılık	195	9,8
Kimyasal madde ve ürünler	19	8,2	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	98	4,9
Tekstil Ürünleri	18	7,8	Kâğıt ve kâğıt ürünleri	80	4,0
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	12	5,2	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	65	3,2
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	9	3,8	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	45	2,2
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	4	1,7	Plastik ve kauçuk ürünleri	44	2,2
Giyim Eşyası	3	1,3	Ana metal sanayi	34	1,7
Ülke Toplamı	230	100,0	Ülke Toplamı	1.989	100,0

Kaynak TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:02:51-1855>. (15-07-2015).

4.5. Türkiye-Pakistan Dış Ticareti

Pakistan ekonomisinde tarım sektörünün önemli bir ağırlığı vardır. Ülke gayrisafı yurt içi hâsılasının yaklaşık beşte biri tarım sektörü üretiminden oluşmaktadır. Başlıca tarım ürünleri; pamuk, buğday, pirinç, şeker kamışı ve mısırdır. Ülkenin endüstriyel büyümesinde motor rolünü tekstil sektörü üstlenmektedir. Pek çok tüketim malında kendine yeterli üretimi yapabilen Pakistan'da pamuk, yün dokumacılığı, hazır giyim sanayi, deri ve deri mamulleri, çimento, sağlık ürünleri, şeker ve meşrubat gibi işlem görmüş gıda maddeleri ve kimyasal madde üretimi temel endüstriler arasında yer almaktadır (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter..26.02.2015>).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %4 büyüyen Pakistan'ın 2013 yılı itibariyle GSYİH' sının 236 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibariyle 25 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 69. ihracatçısı, 44 milyar dolarlık ithalatıyla da dünyanın en büyük 57. ithalatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı %33,8 düzeyindedir (WTO, <http://stat.wto.org/CountryProfiles/PK> ..07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Pakistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülke ABD'dir. Bu ülkeyi, Çin, Afganistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İngiltere izlemektedir. Bu ülkelerin ülke toplam ihracatındaki payı %45,3 seviyesindedir. Pakistan'ın en fazla ithalat yaptığı ülke ise Birleşik Arap Emirlikleri'dir. En fazla ithalat yapılan diğer ülkeler ise Çin, Kuveyt, S.Arabistan ve Japonya olarak sıralanmaktadır.

Söz konusu beş ülkenin, Pakistan'ın toplam ithalatındaki payı %55,1 düzeyindedir (<http://www.developing8.org/Memberpakistan.aspx> ..24.02.2015).

Pakistan'ın en fazla ihraç ettiği ürün grubu yatak çarşafı, masa örtüleri, mutfak bezleridir. Pamuk, pirinç, erkek takım elbise diğer başlıca ihraç ürünleridir. Ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubunu ise, petrol yağları oluştururken, bu ürün grubunu ham petrol, palm yağı ve telli telefon- telgraf için elektrikli cihazlar izlemektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

Tablo 14'ten izlenebileceği gibi, Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı 2000 yılındaki 52 milyon dolar seviyesinden yaklaşık 5,5 kat artışla 2013 yılında 285 milyon dolar seviyesine, Pakistan'tan ithalat ise, 2000 yılındaki 82 milyon dolar seviyesinden yaklaşık 5,3 kat artışla 436 milyon dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 14: Türkiye-Pakistan Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	52	82	134	-30
2001	31	101	132	-70
2002	57	117	174	-60
2003	70	192	262	-122
2004	86	240	326	-154
2005	187	315	502	-128
2006	129	379	508	-250
2007	157	531	688	-374
2008	155	586	741	-431
2009	163	619	782	-456
2010	248	749	997	-501
2011	213	873	1.086	-660
2012	276	555	831	-279
2013	285	436	721	-151

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046>. (14.04.2015).

2000-2013 arasında Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı dalgalı bir seyir izlerken bu ülkeden ithalatın ise dönemin son iki yılı dışında sürekli arttığı dış ticaret dengesinin de sürekli Türkiye aleyhine gerçekteştiği görölmektedir.

Tablo 15'de Pakistan'la ticaretini en fazla yaptığımız ürün grupları verilmiştir.

Tablo 15: Türkiye'nin Pakistan'a İhracatındaki ve Pakistan'tan İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

İhracattaki İlk 10 Ürün			İthalattaki İlk 10 Ürün		
Ürün Adı (ISIC Adı)	Değer (milyon dolar)	Pay (%)	Ürün Adı (ISIC Adı)	Değer (milyon dolar)	Pay (%)
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	49	17,1	Tekstil Ürünleri	218	50
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	41	14,3	Kimyasal madde ve ürünler	81	18,5
Kimyasal madde ve ürünler	36	12,6	Gıda ürünleri ve içecek	42	9,6

Diğer ulaşım araçları	33	11,5	Giyim Eşyası	41	9,4
Tekstil Ürünleri	20	7,0	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	18	4,1
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	15	5,2	Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	9	2,0
Plastik ve kauçuk ürünleri	13	4,5	Tarım ve Hayvancılık	8	1,8
Metal eşya sanayi	11	3,8	Tibbi aletler, hassas optik aletler ve saat		
Gıda ürünleri ve içecek	10	3,5	Taşocakçılığı ve diğer madencilik	2	0,4
Kağıt ve kağıt ürünleri	10	3,5	Plastik ve kauçuk ürünleri	2	0,4
Ülke Toplamı	285	100,0	Ülke Toplamı	436	100,0

Kaynak TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:01:39-4812>. (15-07-2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Pakistan'a ihracatında ilk sırayı radyo, televizyon, haberleşme teizatı ve cihazları ürün grubu almaktadır. Bu ürün grubu ihracatının Pakistan'a yapılan toplam ihracattaki payı %17,1'dir. Pakistan'a en fazla ihraç edilen diğer ürün grupları, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teizat, kimyasal madde ve ürünler ve diğer ulaşım araçları olarak sıralanmaktadır. Türkiye'nin Pakistan'tan en fazla ithal ettiği ürün grubu ise, tekstil ürünleridir. Türkiye'nin Pakistan'dan yaptığı ithalatın yarısını tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Bu ürün grubundan sonra bu ülkeden en fazla ithal edilen ürün gurupları kimyasal madde ve ürünler, gıda ürünleri ve içecek ve giyim eşyası olarak sıralanmaktadır. (Tablo: 15).

4.6. Türkiye-Bangladeş Dış Ticareti

Bangladeş ekonomisi, son 20 yılda yardıma bağımlı bir ekonomiden ticarete bağımlı bir ekonomiye dönüşmüştür. Ancak, orta gelir düzeyine ulaşabilmek için gerekli olan yatırım odaklı büyümeye geçiş henüz başarısızdır. Hazır giyim sektörü ve içi gelirleri ekonominin en sürükleyici alanlarını oluşturmaktadır. Bangladeş'te tek bol kaynak olan düşük ücretli içi gücü emek-yoğun üretim alanlarında iyi bir şekilde istihdam edilmeye çalışılmaktadır. (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter.26.02.2015>).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %6 büyüyen Bangladeş'in 2013 yılı itibariyle GSYİH' sının 129 milyar dolar olduğu görölmektedir. 2013 yılı itibariyle 29 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 67. ihracatçısı, 36 milyar dolarlık ithalatıyla da dünyanın en büyük 61. ithalatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı %55,9 düzeyindedir. (WTO, <http://stat.wto.org/CountryProfiles/BD> ..07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Bangladeş'in en fazla ihracat yaptığı ülke ABD'dir. Bu ülkeyi, Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya izlemektedir. Bu ülkelerin ülke toplam ihracatındaki payı %54,9 seviyesindedir. Pakistan'ın en fazla ithalat yaptığı ülke ise Çin'dir. En fazla ithalat yapılan diğer ülkeler ise Hindistan, Singapur, Endonezya ve Japonya olarak sıralanmaktadır. Sözkonusu

beş ülkenin, Banlades'ın toplam ithalatındaki payı %47,6 düzeyindedir (<http://www.developing8.org/Membercountry.aspx> ..24.02.2015).

Banlades'in en fazla ihraç ettiği ürün grubu erkekler için takım elbise, ceket, blazer, pantolon, tulum, şort ürün grubudur. Tişört ve iç giyim eşyası, örme kazak, hırka vb, kadınlar için takım elbise, etek, pantolon vb diğer başlıca ihraç ürünleridir. Ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubunu ise, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar oluştururken, bu ürün grubunu pamuklu mensucat, pamuk ve pamuk ipliği izlemektedir (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter..26.02.2015>).

Tablo 16'dan izlenebileceği gibi, Türkiye'nin Banlades'e ihracatı 2000 yılındaki 26 milyon dolar seviyesinden 7,5 kat artışla 2013 yılında 195 milyon dolar seviyesine, Banlades'ten ithalat ise, 2000 yılındaki 26 milyon dolar seviyesinden 38,6 kat artışla 1 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 16: Türkiye-Banlades Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	26	26	52	0
2001	15	22	37	-7
2002	15	32	47	-17
2003	40	41	81	-1
2004	33	83	116	-50
2005	90	100	190	-10
2006	92	168	260	-76
2007	63	245	308	-182
2008	69	447	516	-378
2009	134	523	657	-389
2010	169	844	1.013	-675
2011	132	896	1.028	-764
2012	214	766	980	-552
2013	195	1.004	1.119	-809

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046> ...(14.04.2015).

2000-2013 arasında Türkiye'nin Banlades'e ihracatı dalgalı bir seyir izlerken bu ülkeden ithalatın ise 2012 yılı dışında sürekli arttığı dış ticaret dengesinin de sürekli Türkiye aleyhine gerçekteştiği görülmektedir.

Tablo 17'de Banlades ile ticaretini en fazla yaptığımız ürün grupları verilmiştir.

Tablo 17: Türkiye'nin Bangladeş'e İhracatındaki ve Bangladeş'ten İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

<i>İhracattaki İlk 10 Ürün</i>			<i>İthalattaki İlk 10 Ürün</i>		
<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>
Ana metal sanayi	58	29,7	Giyim Eşyası	635	63,2
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	50	25,6	Tekstil Ürünleri	341	33,9
Kimyasal madde ve ürünler	23	11,7	Ana metal sanayi	11	1,0
Tekstil Ürünleri	17	8,7	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	6	0,5
Tarım ve Hayvancılık	7	3,5	Tarım ve Hayvancılık	4	0,3
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	6	3,0	Atık ve hurdalar	1	-
Diğer ulaşım araçları	7	3,5	Kimyasal madde ve ürünler	1	-
Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları	3	1,5	Plastik ve kauçuk ürünleri	0,9	-
Kağıt ve kağıt ürünleri	3	1,5	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	0,1	-
Taşocakçılığı ve diğer madencilik	3	1,5	Diğer ulaşım araçları	0,08	-
Ülke Toplamı	195	100,0	Ülke Toplamı	1.004	100,0

Kaynak TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:01:57-1856> ... (15-07-2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Bangladeş'e ihracatında ilk sırayı ana metal sanayi ürün grubu almaktadır. Bu ürün grubu ihracatının Bangladeş'e yapılan toplam ihracattaki payı %29,7'dir. Bangladeş'e en fazla ihraç edilen diğer ürün grupları, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, kimyasal madde ve ürünler ve tekstil ürünleri olarak sıralanmaktadır. Türkiye'nin Bangladeş'ten en fazla ithal ettiği ürün grubu ise, giyim eşyasıdır. Türkiye'nin Bangladeş'ten yaptığı ithalatın %63,2'sini giyim eşyasından oluşturmaktadır. Bu ürün grubundan sonra bu ülkeden en fazla ithal edilen ürün grubu tekstil ürünleridir. Türkiye'nin Bangladeş'ten ithalatının %97'si giyim eşyası ve tekstil ürünlerinden oluşmaktadır (Tablo: 17). Türk tekstil sektörünün maliyetler nedeniyle daha yüksek katma değerli ürünlerin üretimine yönelmesi ve bu sırada tişört vb. düşük maliyetli ürünlere yönelik talebi Bangladeş başta olmak üzere maliyet avantajı daha yüksek ülkelere ithal ederek karşılamaya başlaması nedeniyle son yıllarda Türkiye'nin Bangladeş'ten yaptığı ithalat artış göstermiştir. Tekstil alımlarından kaynaklanan artışla birlikte ticaret hacminin önümüzdeki senelerde de yükselme eğilimini devam ettireceği beklenilmektedir (DEİK, 2014: 10).

4.7. Türkiye-Nijerya Dış Ticareti

Nijerya, dünyanın 12. büyük petrol üreticisi, 8. büyük petrol ihracatçısı ve 10. büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. Petrol geliri federal devlet gelirlerinin %80'ini ihracat gelirlerinin yaklaşık %90'ını ve GSYİH'nin %40'ını oluşturmaktadır. Nijerya ekonomisinde petrol sektörünün yanı sıra büyük ölçüde gelenekselliğini koruyan tarım sektörü ile sınırlı düzeyde gelişmiş imalat sanayi mevcuttur. İstihdamın %50'sini, GSYİH'nin %33'ünü karşılayan tarım sektörünün ekonomide ağırlığını muhafaza ettiği söylenebilir. (http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter..26.02.2015).

2005-2013 yılları arasında ortalama olarak %7 büyüyen Nijerya'nın 2013 yılı itibariyle GSYİH'sinin 522 milyar dolar olduğu görülmektedir. 2013 yılı itibariyle 103 milyar dolarlık ihracatıyla dünyanın en büyük 39. ihracatçısı, 56 milyar dolarlık ithalatıyla da dünyanın en büyük 51. ithalatçısı durumundadır. Dış ticaretin GSYİH'ya oranı %37,6 düzeyindedir. (WTO, http://stat.wto.org/CountryProfiles/NG ..07.04.2015).

2013 yılı verilerine göre, Nijerya'nın en fazla ihracat yaptığı ülke ABD'dir. Bu ülkeyi, Hindistan, Brezilya, Hollanda ve İngiltere izlemektedir. Bu ülkelerin ülke toplam ihracatındaki payı %47 seviyesindedir. Nijerya'nın en fazla ithalat yaptığı ülke ise Çin'dir. En fazla ithalat yapılan diğer ülkeler ise ABD, Hindistan, Brezilya ve İngiltere olarak sıralanmaktadır. Sözkonusu beş ülkenin, Nijerya'nın toplam ithalatındaki payı %55,3 düzeyindedir (http://www.developing8.org/Membernigeria.aspx 24.02.2015).

Nijerya'nın en fazla ihraç ettiği ürün grubu ham petroldür. Petrol yağları, tabii kauçuk diğer başlıca ihraç ürünleridir. Ülkenin en fazla ithal ettiği ürün grubunu ise, otomobil,steysin vagonlar, yarış arabaları oluştururken bu ürün grubunu pirinç ve buğday izlemektedir (http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter..26.02.2015).

Tablo 18'den izlenebileceği gibi, Türkiye'nin Nijerya'ya ihracatı 2000 yılındaki 45 milyon dolar seviyesinden yaklaşık 9 kat artışla 2013 yılında 412 milyon dolar seviyesine, Nijerya'dan ithalat ise, 2000 yılındaki 132 milyon dolar seviyesinden cüzi bir artışla 149 milyon dolar seviyesine yükselmiştir.

Tablo 18: Türkiye-Nijerya Dış Ticareti (2000-2013, Milyon Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
2000	45	132	177	-87
2001	69	228	297	-159
2002	62	4	66	58
2003	66	19	85	47
2004	80	33	113	47
2005	98	31	129	67
2006	83	87	170	-4
2007	133	147	280	-14
2008	280	79	359	201
2009	257	146	403	111
2010	250	220	470	30
2011	394	365	759	29
2012	438	113	551	325
2013	412	149	561	263

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046 ... (14.04.2015).

2000-2013 arasında Türkiye'nin Nijerya'ya gerek ihracatının gerekse bu ülkeden ithalatının dalgalı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Dış ticaret dengesi 2000, 2001, 2006 ve 2007 yıllarında Türkiye aleyhine diğer yıllarda ise Türkiye lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 19'da Nijerya ile ticaretini en fazla yaptığımız ürün grupları verilmiştir.

Tablo 19: Türkiye'nin Nijerya'ya İhracatındaki ve Nijerya'dan İthalatındaki İlk 10 Ürün Grubu (2013)

<i>İhracattaki İlk 10 Ürün</i>			<i>İthalattaki İlk 10 Ürün</i>		
<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>Ürün Adı (ISIC Adı)</i>	<i>Değer (milyon dolar)</i>	<i>Pay (%)</i>
Ana metal sanayi	63	15,2	Tarım ve hayvancılık	88	59,0
Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar	46	11,1	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri	35	23,4
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	42	10,1	Dabaklanmış deri, bavul, el çantası, saraciye ve ayakkabı	10	6,7
Metal eşya sanayi	42	10,1	Ana metal sanayi	9	6,0
Kimyasal madde ve ürünler	28	6,7	Gıda ürünleri ve içecek	3	2,0
Kâğıt ve kağıt ürünleri	27	6,5	Kimyasal madde ve ürünler	1	0,6
Giyim eşyası	27	6,5	Ağaç ve mantar ürünleri	0,5	-
Metalik olmayan diğer ürünler	27	6,5	Tekstil ürünleri	0,3	-
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri	20	4,8	Giyim eşyası	0,03	-
Motorlu kara taşıtı ve römorklar	19	4,6	Diğer ulaşım araçları	0,02	-
Ülke Toplamı	412	100,0	Ülke Toplamı	149	100,0

Kaynak TÜİK, <http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-13:59:46-1271> ... (15-07-2015).

2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Nijerya'ya ihracatında ilk sırayı ana metal sanayi ürün grubu almaktadır. Bu ürün grubu ihracatının Nijerya'ya yapılan toplam ihracattaki payı %15,2'dir. Nijerya'ya en fazla ihraç edilen diğer ürün grupları, başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazlar, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat ve metal eşya sanayi olarak sıralanmaktadır. Türkiye'nin Nijerya'dan en fazla ithal ettiği ürün grubu ise, tarım ve hayvancılık ürünleridir. Türkiye'nin Nijerya'dan yaptığı ithalatın %59'u tarım ve hayvancılık ürünlerinden oluşmaktadır. Bu ürün grubundan sonra bu ülkeden en fazla ithal edilen ürün grubu kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleridir.

5. SONUÇ

D-8 teşkilatı 2013 yılı verilerine göre 1.720 milyar dolar ticaret hacmi ile dünya ticaretinde %4,68'lik bir paya sahiptir. Teşkilatın ticaret hacmi en yüksek üyesi Malezya, ticaret hacmi en düşük üyesi Bangladeş'tir. En fazla ihracat yapan D-8 üyesi Malezya, dünyanın en fazla ihracat yapan yirmibeşinci, en fazla ithalat yapan D-8 üyesi Türkiye dünyanın en fazla ithalat yapan ondokuzuncu ülkesidir.

2011-2013 itibarıyla D-8 teşkilatının dış ticarete bağımlılığı en yüksek olan ülkesinin Malezya (159,7) olduğu görölmektedir. Dış ticarete bağımlılık açısından yüksekten düşüğe olmak üzere D-8 ülkeleri Malezya (159.7), Türkiye, (57.3), Bangladeş (55.9), Endonezya (48.6), İran (44.5), Mısır (43.3), Nijerya (37.6) ve Pakistan (33.8) şeklinde sıralanmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan 'Küresel Rekabet Endeksi 2014-2015 Raporu'na göre, küresel düzeyde rekabet edebilirliği en yüksek D-8 üyesi 144 ülke içerisinde 20. sırada yer alan Malezya, rekabet edebilirliği en düşük D-8 üyesi ise sıralamada 129. sırada yer alan Pakistan'dır.

Türkiye'nin bir D-8 üyesi olarak D-8 teşkilatı üyeleri arasındaki ticaretteki payının yaklaşık %20'ler düzeyinde istikrarlı bir seyir izlediği görölmektedir. 2009-2013 arası beş yıllık dönemde ülkemizin D-8'e ihracatı %54,7 düzeyinde artarken D-8'den ithalatı ise %116,4 düzeyinde artış göstermiştir. 2013 yılı itibarıyla D-8'in Türkiye'nin dış ticaretindeki payı %6,3 düzeyindedir. Ülkemizin D-8 ülkelerinden en fazla ticaret yaptığı ülke İran, en az ticaret yaptığı ülke ise Nijerya'dır.

2000-2013 arasında Türkiye'nin Mısır'la dış ticareti yaklaşık 9 kat ihracatı ise, yaklaşık 8,5 kat artış göstermiştir. Sözkonusu dönemdeki her yılda Türkiye'nin Mısır'a ihracatı, bu ülkeden ithalatının üzerinde gerçekleştiğinden dış ticaret dengesi Türkiye lehine fazla vermiştir. 2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin Mısır'a en fazla ihraç ettiği ürün grubu, Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar, en fazla ithal ettiği ürün grubu ise kimyasal madde ve ürünlerdir.

Türkiye'nin, İran'a ihracatı 2000-2013 arasında yaklaşık 17,8 kat artış göstermiştir. Türkiye'nin İran ile dış ticaret dengesi 2000-2013 döneminde sürekli açık vermiştir. 2013 yılı itibarıyla İran en çok ithalat yapılan altıncı, en çok ihracat yapılan onuncu ülke durumundadır. Türkiye'nin, İran'a en fazla ihraç ettiği ürün grubu ana metal sanayi, en fazla ithal ettiği ürün grubu ise, kimyasal madde ve ürünlerdir.

Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı 2000-2013 arasında yaklaşık 7 kat, ithalatı ise 4,5 kat artış göstermiştir. Türkiye'nin Malezya ile dış ticareti sözkonusu dönemde sürekli açık vermiştir. En yüksek açık global kriz yılı olan 2008'de meydana gelmiştir. 2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Malezya'ya en fazla ihraç ettiği ürün grubu başka yerde sınıflandırılmamış makine ve cihazlar, bu ülkeden en fazla ithal ettiği ürün grubu ise gıda ürünleri ve içecektir.

2000-20013 arasında Türkiye'nin Endonezya'ya ihracatı yaklaşık 7,5 kat, bu ülkeden ithalat ise, yaklaşık 8,6 kat artmıştır. Türkiye'nin Endonezya ile dış ticareti sözkonusu dönemde sürekli açık vermiştir. 2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Endonezya'ya en fazla ihraç ettiği ürün grubu tarım ve hayvancılık ürünleri iken bu ülkeden en fazla ithal ettiği ürün grubu ise tekstil ürünleridir.

Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı 2000-2013 arasında yaklaşık 5,5 kat, bu ülkeden ithalatı ise yaklaşık 5,3 kat artmıştır. Türkiye'nin Pakistan ile dış ticareti sözkonusu dönemde sürekli açık vermiştir. 2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Pakistan'a en fazla ihraç ettiği ürün grubu radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları iken, bu ülkeden en fazla ithal ettiği ürün grubu ise tekstil ürünleridir.

2000-2013 arasında Türkiye'nin Bangladeş'e ihracatı 7,5, bu ülkeden ithalatı ise 38,6 kat artış göstermiştir. Sözkonusu dönemde Türkiye'nin Bangladeş ile dış ticareti sürekli açık vermiştir. 2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Bangladeş'e en fazla ihraç ettiği ürün grubu ana metal sanayi bu ülkeden en fazla ithal ettiği ürün grubu ise giyim eşyasıdır.

Türkiye'nin Nijerya'ya ihracatı 2000-2013 arasında yaklaşık 9 kat artarken, bu ülkeden ithalat cüzi bir artış göstermiştir. 2013 yılı verilerine göre, Türkiye'nin, Nijerya'ya en fazla ihraç ettiği ürün grubu ana metal sanayi, bu ülkeden en fazla ithal ettiği ürün grubu ise tarım ve hayvancılık ürünleridir.

KAYNAKÇA

DEİK, (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), (2015), İran Ülke Bülteni, Ocak, <https://www.deik.org.tr/5995/İran-Ülke-Bülteni...> (24.02.2015).

DEİK, (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), (2014), Bangladeş Ülke Bülteni, Aralık, <https://www.deik.org.tr/5950/Banglades-Ülke-Bülteni>. (24.02. 2015)

Seyidoğlu, Halil, (2009), Uluslararası İktisat, Güzem Can Yayınları, 17. Baskı, İstanbul.

World Trade Report 2014, <http://www.wto.org/english/res...> (07.04 2015).

İnternet Kaynakları

<http://www.haberler.com/d-8-genel-sekreteri..> (27.03.2015).

<http://stat.wto.org/ContryProfiles...> 07.04 2015

[http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-05.\(06.07.2015\)](http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-05.(06.07.2015))

<http://developing8.org/Memberturkey.aspx...> (24.02.2015).

[http://www.developing8.org/otherdocumentandresource.aspx...\(23.03.2015.](http://www.developing8.org/otherdocumentandresource.aspx...(23.03.2015)

[http://ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter...24.02.2015\).](http://ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter...24.02.2015).)

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter>. 26.02.2015).

<http://stat.wto.org/CountryProfiles/EG...> 07.04.2015)
<http://www.developing8.org/Memberegypt.aspx> 24.02.2015).
<http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046> ... (14.04.2015).
<http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-13:43:46-3348> (15.07.2015).
<http://stat.wto.org/CountryProfiles/IR> ..07.04.2015).
<http://www.developing8.org/Memberiran.aspx> 24.02.2015
<http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046> ... (14.04.2015).
<http://www.tim.org.tr/tr/tim-gundem> ...22.07.2015).
<http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:00:53-8072> ... (15-07-2015).
<http://stat.wto.org/CountryProfiles/MY> ..07.04.2015).
<http://www.developing8.org/Membermalaysia.aspx>
<http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:03:16-1809> ... (15-07-2015).
<http://stat.wto.org/CountryProfiles/ID> .07.04.2015).
<http://www.developing8.org/Memberindonesia.aspx> ..24.02.2015).
<http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?al-id=1046> ... (14.04.2015).
<http://stat.wto.org/CountryProfiles/PK> ..07.04.2015).
<http://www.developing8.org/Memberpakistan.aspx> ..24.02.2015).
<http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:01:39-4812> ... (15-07-2015).
<http://stat.wto.org/CountryProfiles/BD> ..07.04.2015).
<http://www.developing8.org/Membercountry.aspx> ..24.02.2015).
<http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-14:01:57-1856> ... (15-07-2015).
<http://stat.wto.org/CountryProfiles/NG> ..07.04.2015).
<http://www.developing8.org/Membernigeria.aspx> 24.02.2015).
<http://www.rapory.tuik.gov.tr/15-07-2015-13:59:46-1271> ... (15-07-2015).

YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI AÇISINDAN “SOSYAL YARDIM YÖNETİMİNE” YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON “ADMINISTRATION OF SOCIAL ASSISTANCE” IN TERMS OF NEW PUBLIC ADMINISTRATION APPROACH

Yrd. Doç. Dr. Ahmet TUNÇ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ahmettunc@kilis.edu.tr

Öz

Genel anlamda 1970’lerde başlayan Neoliberal süreçle birlikte birçok alanda değişim yaşanmış, kamu yönetimi de bu değişimden etkilenmiştir. Bu süreçte geleneksel yönetim anlayışından ziyade özel sektörün temel tezleri geçerli hale gelmiştir. Kamu yönetimi alanında artık açık, saydam, etkin, katılımcı, sonuç odaklı, performansa dayalı, müşteri odaklı olma gibi anlayışlar egemen hale gelmiştir. Yeni yönetim anlayışı ile birlikte dünyada ve Türkiye’de kamu kurum ve kuruluşları, yapısal ve işlevsel olarak değişim ve dönüşüm sürecine girmişlerdir. Bu kapsamda Türkiye’de devletin yoksullukla mücadelesinde önemli bir görev üstlenmiş olan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) çalışma konusu olmuştur. SYGM 1986 yılında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonunun, 2004 yılında genel müdürlük haline getirilmesiyle oluşturulmuş, şuan ki yapısı ise 2011 yılında kurulan, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile şekillenmiştir. 1986 yılında kurulan bu kurumsal yapının etkinliği çok tartışılmış olup sürekli eleştirilere maruz kalmıştır. Rasyonel hizmet sunamadığı ve kaynaklarının verimsiz kullanımı temel eleştiriler olmuştur. SYGM’nin genel müdürlük olmasıyla birlikte yapılan çalışmalar, kurumun daha etkin bir hizmet sunmasını sağlama amacıyla. Ancak yoksullukla mücadelenin önemli bir aracı olan SYGM’nin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan bazı nedenlerden dolayı yoksullukla mücadelede etkin bir faaliyet yürütemediği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı; SYGM tarafından yapılan yardımların etkinliğinin kurumun kendi raporları, Devlet Denetleme Kurulu ve diğer bazı raporları çerçevesinde 2008 ve 2009 yıllarını kapsayan, SYGM’nin belirlemiş olduğu stratejik hedeflerin bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yardım, Kamu Yönetimi, Türkiye.

Abstract

In general, experienced with the process of neoliberal change in many areas began in the 1970s, public administration has also been affected by this change. Basic thesis of the private sector in this process rather than the traditional management approach has become available. In public administration is now open, transparent, effective, participatory, results-oriented, performance-based, customer-focused insights like that has become dominant. In the world with new governance and public institutions in Turkey, and structural and functional changes as they enter the conversion process. In this context, the General Directorate of Social Assistance, which has assumed an important role in the state's fight against poverty in Turkey (SYGM) has been the subject of study. SYGM Founded in 1986, the Social Assistance and Solidarity Fund, created in 2004 by making the general manager, and the structures now established in 2011, has been shaped by the Ministry of Family and Social Policies. Founded in 1986, much has been discussed is the effectiveness of this organizational structure has been subject to constant criticism. Inefficient use of resources can not provide a rational and services have been the main criticism. Studies have sygm'n with the general manager, it is the purpose of the organization to provide more effective service provision. However, sygm'n an important tool to combat poverty resulting from the structure and functioning for some reason began to emerge in the fight against poverty can not carry out an effective operation. In the light of this study, various research and made arrangements for the effectiveness of the current structure and functioning of institutions was discussed. Despite the change of the legal structure of budgetary institutions and has tried to reveal the reasons for the failure to be effective in the fight against poverty.

Keywords: Social Assistance, Public administration, Turkey.

1. GİRİŞ

Yönetim bilimi alanındaki değişimler birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. İşletme biliminde uygulanan temel tezlerin kamu yönetimi alanına tamamen sırayet etmesiyle birlikte birçok değişim yaşanmıştır. Katı, bürokratik, merkezîyetçi yapı yerine daha esnek, hesap veren, şeffaf, kalitenin her aşamada önemli olduğu, katılımcı bir yönetim anlayışı egemen olmuştur. Kamu kurum ve kuruluşları bu sürece uyum sağlamaya çalışmakta, uyum için ilgili mevzuat değişiklikleri yapmaktadırlar.

Bu anlamda sosyal yardımları yerine getirmekte olan kurumların da yönetim anlayışındaki bu değişen paradigmaya uyması gerekmektedir. Türkiye’de sosyal yardım yönetimi temelde SYGM üzerinden yürütölmekte olup, SYGM’nin bu görevlerini yerine getirirken bunun ne kadar etkin bir şekilde yaptığını, SYGM’nin yayınlamış olduğu raporlar, Devlet Denetleme Kurulu ve diğer bazı raporlar ışığında, 2007 ve 2009 yıllarını kapsayan bir çerçevede, SYGM tarafından belirlenmiş olan stratejik hedeflerin değerlendirmesi yapılarak ele alınmıştır.

2. YENİ KAMU YÖNETİMİ

1980’li yıllarda gerek Avrupa’da ve gerek SSCB’de yaşanan gelişmeler, bilgi-bilişim sektöründeki yaşanan değişimlerle birlikte birçoğ kavramın hızlı bir şekilde değişmesine ve dönüşmesine yol açmıştır. Bu hızlı dönüşümün adına neoliberal süreç denilmiş ve yaygınlığını tüm dünyada sürdürmüştür. Bu dönüşümle birlikte; post-modern, post-marksist, post-kapitalist, post-fordist gibi kavramlar ortaya atılmış olup paradigma değişimlerine neden olmuştur.

Kamu kurumlarının büyümesi ve çeşitlenmesi, refah devletinin gelişmesiyle birlikte olmuştur, devlet artık etkin ve her alanda kendini hissettirmiştir. Bu aynı zamanda büyük bir yapılanmayı da getirmiştir, bu durum devletin aşırı büyümesine ve devleti ‘‘kırtasiyecilik’’, ‘‘verimsizlik’’ gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya getirmiştir (Eryılmaz, 2011, s.38). Bu aynı zamanda toplum nezdinde yönetime olan güven duygusunun sarsılmasına neden olmuştur (Okçu, 2002, 112).

1980’li yıllarda yaşanan çeşitli gelişmeler kamusal alan ve sektörde temelde bir tartışma ve değişim yaratmıştır (Özer, 2007: 515). Yeni kamu yönetimi anlayışı temelde neoliberal sürecin gelişmesiyle birlikte yönetim anlayışında yaşanan değişimin kamu yönetiminde de gerçeğleşme sürecidir. 1968 yılının Eylül ayında I. Minnowbrook Konferansı’nda bir araya gelen kamu yönetimi akademisyenleri uzun tartışmalar sonucunda sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini savunan Yeni Kamu Yönetimi Hareketini (YKYH) ortaya atmışlardır (Özgür, 2003: 183).

Yeni kamu yönetimi (YKY) anlayışı işletme biliminin temel tezlerinin kamu yönetiminde uygulanma sürecidir (Ergun, 2001, 78).Yeni yönetim modeli devletin toplumsal tüm alanlarda yeniden şekillenmesidir (Eryılmaz, 2011: 39). Klasik, hiyerarşik, katı kamu yönetimi yerini piyasa tabanlı kamu yönetimine bırakmıştır, bu durum yönetim tarzında köklü değişikliğe neden olmuştur ve temelde paradigma değişimini sağlamıştır (Ömürgönülşen, 1997: 517). Bu noktada YKY’nin temel ilkeleri Tablo-1’de verilmektedir:

Tablo 1: Yeni Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri

Bütçe Azaltılması	Yetkilendirme	Performans İçin Hesap Verebilirlik	Performans Denetimi
Özelleştirme	Müşteri Konsepti (Durum Yönetimi)	Ademi Merkeziyet	Stratejik Planlama/ Yönetim
Edinim ve Üretimin Ayrılması	Rekabet	Performans Ölçümü	Değişen Yönetim Tarzı
Dış Sözleşme	Yönetme Özgürlüğü (Esneklik)	Düzeltilmiş Muhasebe	Personel Yönetimi
Kullanıcı Ücretlendirme	Politika ve Yönetimin Ayrılması	Düzeltilmiş Finansal Yönetim	Bilgi Teknolojilerinin Daha Fazla Kullanımı

Kaynak: (Gernod Gruening, Draft for the 1998 IPMN Conference in Salem/Oregon, June 1998).

Tablo-1’de gösterilen temel ilkeler yeni kamu yönetiminin hizmet uygulamalarında ölçüt olarak ele alınmakta ve olmazsa olmaz koşullar haline gelmektedir. Hesap veren, saydam, performans dayalı, kalite arayan, strateji geliştiren bir kamu yönetimi anlayışı gelişmiştir. Kamu kurumlarının bunlara uygunluğunu sağlamaya yönelik yasal düzenlemelerde gerçekleştirilmekte böylece vatandaşa daha yakın, hizmet standartlarını yükselten bir kamusal faaliyet alanı gelişmektedir.

Yeni kamu yönetiminde özellikle de bilgi teknolojilerinin kullanımının ön plana çıktığı gözlenmektedir, otomasyona dayalı hizmet, e-devlet, e-uygulamaların olduğu ve bununda hizmet almayı ve vermeyi kolaylaştırdığı bilinmektedir. Bu alışmada SYGM’nin etkinliği bu ölçüler göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. SYGM’nin belirlemiş olduğu stratejiler ve projelerin uygulamada nerede olduğu ve yapılabilirliği, yayınlanan raporlarla değerlendirilip etkinliği ölçülmeye çalışılmıştır.

3. SOSYAL YARDIM KAVRAMI VE İÇERİğİ

Sosyal yardım; kişilerin kendi ellerinde olmayan nedenlerle yerel ölçüler çerçevesinde asgari seviyede bile geçinme imkânı bulamayan insanları; yoksulluk araştırmalarına dayalı olarak en kısa zaman içerisinde kendi kendilerine yeterli hale getirme amacıyla taşıyan karşılıksız olarak ayni ve nakdi sosyal destek sağlamak amacıyla yapılan bütün kamusal faaliyetlerdir (Çengelci, 1993: 10). Ayrıca sosyal yardım; “yoksul bireylere parasal ve/veya parasal olmayan (yiyecek, giyecek, yakacak vb.) türde yapılan tüm yardımların genel adıdır. Sosyal yardım ile herhangi bir gelir güvencesi olmayan veya yaşamını sürdürmeye yetecek kadar gelire sahip olmayan muhtaç-yoksul bireyler desteklenmekte, yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri yönünde katkı sağlanmaktadır” (İkizoğlu, 2002: 86). “Sosyal yardım” (social assistance), sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapatıcı bir önlem, sosyal güvenlik ağının en son parçasıdır. Diğer bir ifadeyle, sosyal sigortaların kapsamı dışında bulunan ve yardıma muhtaç durumda bulunanlar, sosyal yardımlarla sosyal hukuk kapsamına alınmaktadır (Özdemir, 2004: 2).

Sosyal yardımlar sanayileşmenin sosyal maliyetiyle ilgili olarak gelirin yeniden dağıtımı sürecinde işlevsellik kazanan bir araç olarak varlığını yıllardır sürdürmektedir. Ancak süreç içinde sosyal yardımların algılanma ve gerçekleştirilme biçimi de değişmiştir. Sanayi devriminin ilk yıllarında yoksulluğu daha çok bireyin yetersizliğine bağlayan anlayış zamanla, yaşanan deneyimlerin ve yapılan araştırmaların da etkisiyle değişmiş, çevresel, toplumsal etmenlerin önemi ve ağırlığı kabul edilmiştir (Karataş, 1999: 42).

Devlet, sosyal görevler yüklenmeye başladığı andan itibaren, yoksul olarak doğan veya daha sonradan yoksulluğa maruz kalan kişilere, ayni ve nakdi olarak sosyal yardımlarda bulunmakta, bu kişilerin ve dolayısıyla toplumun yaşamını tehlikelerden korumaktadır. Bu yardımlar, sağlık yardımları veya ekonomik yardımlar gibi farklı şekillerde olabilir. Devlet, bu transfer ödemelerini, önceden bir katkıya dayalı olmaksızın gerçekleştirmektedir. Yani, yararlanan kişilerin

mali bir katkısı söz konusu olmaksızın, devlet tek taraflı olarak sosyal yardımları gerçekleştirir. Dolayısıyla, sosyal yardımlar genel vergi ve harçlardan karşılanmaktadır (Özdemir, 2004: 4).

Türkiye’de sosyal yardımlar değişik kanun ve düzenlemelerle çeşitli kurumlarca yerine getirilmektedir. Bazı kurumların asıl işlevleri farklı olmakla birlikte bir de sosyal yardım görevi yüklenmiştir. Türkiye’de bu çoklu yapı ortak bir sosyal yardım işlevinin yerine getirilmesine engel teşkil etmektedir.

4. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK FONU’NUN YAPISI

3294 sayılı Kanun ile sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, (SYGM-SYDTF, 2015) üretken duruma geçirilebilecek kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuştur (SYDGM-2010 Faaliyet Raporu, 2011: 2).

Fon kaynaklarının dağıtım ve kullanım kararları, SYDT Fon Kurulu tarafından alınmakta ve Kurul kararları Başbakan tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe konulmaktadır (SYGM-SYDTF, 2015). Fon Kurulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanının başkanlığında Başbakanlık Müsteşarı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Müsteşarı, İçişleri, Maliye ve Sağlık Bakanlıklarının Müsteşarları ile Sosyal Yardımlar Genel Müdürü ve Vakıflar Genel Müdüründen oluşur (SYDGM-SYDTF, 2015).

Fonun yardım faaliyetleri il ve ilçelerde bulunan 1000 adet Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kanalıyla yürütülmektedir. SYDTF’nin gelirleri ise; kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla %10’a kadar aktarılacak miktarlardan, gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının %2,8’i, trafik para cezalarının %50’si, RTÜK gelirlerinin %15’i, bütçeye konulacak ödenekler ve her nevi bağış ve yardımlar ve diğer gelirlerden (SYDGM-SYDTF, 2015) oluşmaktadır.

5. SOSYAL YARDIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAPISI VE İŞLEVİ

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile oluşturulmuş, 09.12.2004 tarihine kadar Fonun idari işleri Başbakanlığa bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Fon Genel Sekreterliği vasıtasıyla yürütülmüş, 09.12.2004 tarihinde “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)” olarak yeniden yapılandırılmış olup (SYDGM-SRAP, 2007: 19) böylece Fon idaresi bu tarihte kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Bu kurumsal yapı, 08.06.2011 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı

olarak kısmi isim değişikliğiyle ‘‘Sosyal Yardımlar Genel M¼d¼rl¼ę¼ (SYGM)’’ olarak faaliyetlerini s¼rd¼rmektedir (SYGM-SYDTF, 2015).

Kurulduğu 1986 yılından g¼n¼m¼ze yoksul vatandaşlara çeşitli yardımlar yapmakta olan SYGM, yardım t¼rlerini giderek arttırmaktadır. Özellikle son yıllarda yerel girişimler ve projeler etrafında yardım t¼rleri çeşitlenmekte olup bu a¼ıdan SYGM tarafından yapılan yardımlara bakıldığında:

Gıda Yardımları: İhtiyaç sahibi ailelerin gıda ve giyim gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Ramazan ayı ve Kurban Bayramı ¼ncesinde yılda iki kez Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları’na (SYDV) SYGM tarafından kaynak aktarılmaktadır (SYDGM-2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2010: 34).

Yakacak Yardımları: 2003 yılından itibaren T¼rkiye K¼m¼r İşletmeleri’nden sağlanan k¼m¼r SYDV’ler aracılığı ile ihtiyaç sahibi ailelere kışlık yakacak ihtiyaçının karşılanması amacıyla hane başına en az 500 kg olmak üzere dağıtılmaktadır (SYDGM-2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2010: 34).

Barınma Yardımları: Oturulamayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı i¼in aynı veya nakdi olarak yapılan yardımlardır (SYDGM-2010 Yılı Faaliyet Raporu, 2011: 31).

Tedavi Destekleri: Sağlık yardımı kapsamında; yeşil kartla karşılanmayan ve yeşil kartı olmayan vatandaşlara ¼deme g¼çlerini aşan sağlık giderleri ile sosyal g¼venceden yoksun vatandaşlara ilaç ve tedavi giderleri karşılanmaktayken 01.01.2012 tarihi itibarıyla 5510 Sayılı Kanunun Genel Sağlık Sigortası (GSS) h¼k¼mlerinin y¼r¼rl¼ę¼e girmesi ile birlikte t¼m vatandaşlara tedavi ve sağlık hizmeti bedelleri GSS kapsamına alınmıştır (SYGM, 2015).

şartlı Sağlık Yardımı: şartlı Sağlık Yardımı kapsamında, n¼fusun en yoksul kesiminde yer alan ailelere 0-6 yaş arası ¼ocuklarını d¼zenli olarak sağlık kontrollerine g¼t¼rmeleri şartı ile d¼zenli nakit para yardımı yapılmaktadır (SYGM, 2015). Yardım tutarları her ¼ocuk i¼in aylık 35 TL, şartlı gebelik yardımları; doğumun hastanede yapılması halinde bir seferlik 75 TL, gebelik d¼neminde aylık 35 TL’dir (ASPB, 2015: 87).

Eğitim Materyali Yardımı: Her eğitim-¼ęretim yılı başında SYDV’ler aracılığıyla ilköğretim ve lisede okuyan fakir ve yardıma muhtaç ailelere ¼ocuklarının ¼nl¼k, ayakkabı, ¼anta, kırtasiye gibi temel okul ihtiyaçları karşılanmaktadır (SYDGM-2010 Yılı Faaliyet Raporu, 2011: 29).

şartlı Eğitim Yardımı: ¼ocukların okula devam etmeleri şartıyla, ‘‘şartlı Eğitim Yardımı’’ yapılmaktadır (SYGM, 2015). İlk-¼retim (1-8’inci sınıflar arası) erkek ¼ęrenci i¼in aylık 35 TL, kız ¼ęrenci i¼in aylık 40 TL, orta-¼retim (8-12’inci sınıflar arası) erkek ¼ęrenci i¼in aylık 50 TL, kız ¼ęrenci i¼in aylık 60 TL’dir (ASPB, 2015: .83).

¼ęle Yemeği Yardımı: 1997 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitimdeki taşımalı eğitim uygulaması kapsamında okulların bulunduğu merkezlere taşınan

yoksul öğrencilere öğle yemeği verilmesini içeren bu program, 2003–2004 öğretim yılından itibaren kaynağı Fondan karşılanmak üzere il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından yürütölmektedir (SYDGM-2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2010: 33).

Ücretsiz Kitap Yardımı: 2003–2004 eğitim-öğretim yılından itibaren kaynağı Fondan aktarılmak suretiyle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim öğrencilerinin kitapları ücretsiz verilmektedir (SYDGM-2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2010: 33).

Öğrenci Barınma, Taşıma, İaşe Yardımı: Taşımalı sistem dışında kalan ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin ulaşım, barınma vb. ihtiyaçlarına yönelik SYDV’lerin verdiği desteklerdir (SYGM, 2015).

Sosyal güvenceden yoksun özörlü vatandaşların topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü araç-gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yürütölen bir sosyal yardım programıdır (SYDGM-Stratejik Plan (2009-2013), 2008: 44).

Özörlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması Projesi: “Özel Eğitime Gerekksinim Duyan Öğrencilerin Okullara Erişiminin Sağlanması İçin Ücretsiz Taşınması Projesi” Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engeli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve SYGM’nin işbirliğiyle 2004–2005 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmaktadır (SYDGM-Stratejik Plan (2009-2013), 2008: 45).

Aşevleri: Aşevleri SYDV’ler tarafından işsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde yaşlı, özörlü, kimsesiz ve muhtaç vatandaşlara günlük sıcak yemek verilmesi amacıyla işletilmektedir (SYGM, 2015).

Afet Yardımları: Doğal afet, terör, yangın gibi nedenlerle mağdur olan vatandaşlar acil ihtiyaçları için SYDV’ler aracılığıyla çeşitli yardımlar yapılmaktadır (SYGM, 2015).

SYGM 2002 yılından itibaren yoksullara ve işsizlere yönelik proje destekleri için sosyal yardım sağlamaktadır.

Gelir Getirici Proje Destekleri: Gelir getirici projeler için kırsal ve kentsel konularda kişi başına en fazla 15.000 TL destek sağlanmaktadır. Gelir getirici projelerde geri dönüşler, ilk iki yıl ödemesiz, sonraki altı yıl altı eşit taksit şeklinde sekiz yıl faizsiz olarak uygulanmaktadır (SYDGM-2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2010: 27 ve SYGM, 2012).

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) Destekleri: Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine (en az 50-en fazla 100 üyeden oluşan) hayvancılık alanında destek verilmektedir (SYDGM-2009 Yılı Faaliyet Raporu, 2010: 26 ve SYGM, 2012).

Sosyal Hizmet Proje Destekleri: Sosyal hizmet projelerinin amacı, sokakta çalışan/yaşayan çocuklara, engellilere, yaşlılara, korunmasız kadın ve erkeklere, işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması için toplum merkezleri veya sosyal amaçlı merkezlerin

kurulması veya mevcut merkezlerdeki programların çeşitlendirilmesidir (SYDGM-Stratejik Plan (2009-2013), 2008: 43, SYGM, 2012). Geçici İstihdam Proje Destekleri, Toplum Kalkınması Proje Destekleri diğer proje destekleri olarak devam etmektedir.

6. SOSYAL YARDIMLAşMA VE DAYANIşMA VAKIFLARI'NIN KURULMASI, AMACI VE İşLEVI

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün taşradaki faaliyetleri, Türkiye çapında her il ve ilçede, her ilde vali ve her ilçede kaymakam başkanlığında oluşturulmuş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yürütölmektedir. Vakıfların karar organları, "Vakıf Mütevelli Heyeti"dir. İl ve ilçelerdeki tüm yardım programları, bu mütevelli heyetlerinin kararları ile yürürlüğe girmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Genel Müdürlük arasında hiyerarşi olmayıp, Vakıflar Özel Hukuk Tüzel Kişiliği şeklinde örgütlenmişlerdir (SYGM, 2015). SYGM ile SYDV arasında herhangi bir organik bağ olmamasına rağmen, SYGM temel görevlerini SYDV'ler vasıtasıyla yerine getirmektedir.

Vakıf Mütevelli üyelerinin bir kısmı atanmış ve bir kısmı da seçimle gelmiştir. Atanmış üyeler il merkezlerinde: Vali (Vakıf Başkanı), Belediye Başkanı, Defterdar, İl Millî Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Tarım Müdürü, Aile v Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürü (İl SHÇEK Müdürü), İl Müftüsü; İlçelerde: Kaymakam (Vakıf Başkanı), Belediye Başkanı, Mal Müdürü, İlçe Millî Eğitim Müdürü, Sağlık Grup Başkanı, İlçe Tarım Müdürü İlçe Müftüsü (SYGM-SYDV'lerin Yapısı, 2015).

Seçilmiş üyeler: il merkezlerinde: Köy Muhtarı (kendi aralarından seçecekleri bir kişi), Mahalle Muhtarı (kendi aralarından seçecekleri bir kişi), STK Temsilcileri (kendi aralarından seçecekleri iki kişi), Hayırsever Vatandaşlar (İl Genel Meclisi'nin seçeceği iki kişi) İlçelerde: Köy Muhtarı (kendi aralarından seçecekleri bir kişi), Mahalle Muhtarı (kendi aralarından seçecekleri bir kişi), STK Temsilcileri (Kendi aralarından seçecekleri bir kişi), Hayırsever Vatandaşlar (İl Genel Meclisi'nin seçeceği iki kişi) (SYGM-SYDV'lerin Yapısı, 2015).Öncelikle İl Genel Meclisi'nce seçilen üyeler ilin siyasi havasından etkilenmekte ve siyasi olarak davranılmakta, yani kendilerine yakın kişiler seçilmektedir. SYDV'lerin gelirleri: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan aktarılan miktardan, her nevi fitre-zekât-kurban derileri ve bağırsak yardımlarından, işletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirler, diğer gelirlerden oluşmaktadır (SYGM-SYDV'lerin Gelirleri, 2015) tabî ki büyük gelir kalemleri SYDV'lere aylık periyotlarla SYGM tarafından gönderilen paylardır.

Periyodik yardımlar, İl/ilçe nüfusu, TÜİK tarafından belirlenen sosyo-ekonomik gelişme endeksi esas alınarak hesaplanmakta ve SYDV'lere aylık olarak aktarılmaktadır (SYDGM-Stratejik Plan, 2008: 43-44).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki vakıflara % 50 daha fazla pay aktarılmaktadır (SYDGM, 2006: 4).

SYDV'ler vakıf mütevellî heyetince sevk ve idare edilmektedir. Kamu kurumu niteliği olmayan özel hukuk tüzel kişiliğine sahip bir niteliği vardır. Bu durum çokça tartışılmakta ve bir sonuca varılamamaktadır. Kaynağının tamamı kamunun aktardığı, mülki idare amirler tarafından yönetilen bir kurum olmasına rağmen özel hukuk tüzel kişiliği bulunmaktadır. SYDV'lerin sevk ve idaresinin mütevellî heyetlerince yerine getirilmesi neticesinde sayılar bin adet olan SYDV'ler arasında farklı uygulama, iş ve işlemlerin olduğu görülmektedir. Bu anlamda SYGM'nin etki alanı azalmakta, çünkü nihai karar organı SYDV mütevellî heyetleridir.

7. SOSYAL YARDIMLARIN ETKİNLİĞİ

Sosyal yardımların etkinliği: SYGM'nin 2008 yılında hazırlayıp yayınladığı 2009-2013 yılları arasındaki stratejik planda belirlemiş olduğu on stratejik amaç, yapılan araştırma ve raporlarla değerlendirilmiştir. Bu bölümde stratejik amaçların içeriği ilgili araştırma, rapor ve haberlerle ilişkilendirilmiştir. Bu bölümde kullanılan araştırma, raporlar ve haberler ise:

1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Türkiye genelindeki SYDV'lerin kayıtlarının incelenmesiyle elde edilen bilgilerden, yardım alanlara uygulanan araştırmacılar tarafından geliştirilmiş anket formu sonuçlarından ve açık uçlu yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekteşirilen derinlemesine görüşmelerden yararlanılmıştır. Ayrıca örnekleme girenlerin SYDV'lerdeki verileri de araştırmaya dahil edilmiştir. Bu veriler belli başlıklar altında toplanmış ve istatistiksel olarak çözümlenmiştir. Saha çalışması tüm Türkiye'de ön hazırlıklarıyla birlikte 10.09-22.10.2007 tarihleri arasında bazı bölgelerde eř zamanlı, bazı bölgelerde ise ardışık olarak yürütülerek tamamlanmıştır (SYDGM, Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, 2008: 9-10). Bu çalışmanın adı "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırması Çalıştay Raporu"dur.

2. T.C. Cumhurbaşkanlığı-Devlet Denetleme Kurulu (DDK)'nun 2009 yılında yayınladığı "Türkiye'de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında" (Devlet Denetleme Kurulu, 2009: 1) yapılan çalışma.

3. TBMM'nin Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı'nın 24. dönem Kahramanmaraş milletvekili Mesut DEDEOĞLU'na ait 7/1813 esas numaralı yazılı soru önergesine verilen cevap (TBMM, 2012: 2).

Genel anlamda bu belgeler çerçevesinde belirlenen on adet stratejik amaçlar değerlendirilmiştir. Stratejik amaçlar, araştırma, raporlar ve haberlerle uyumlu ve anlam bütünlüğü çerçevesinde sıralamaya dikkat edilmeden ele alınmıştır.

Stratejik Amaç 1: Sosyal yardım yararlanıcılarını objektif kriterlere göre belirleyerek, tüm sosyal yardım programlarını ve proje desteklerini sosyal yardım politikalarıyla uyumlu, ekonomik gelişmeye ve sosyal içermenin gerçekleştirilmesine katkıda bulunacak şekilde tasarlamak (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011: 77) şeklinde ifade edilen bu amaca yönelik olarak ‘’etki analiz çalışmasının sonuçlarına bakıldığında: Tablo-2’de yapılan sosyal yardımların tarafsızlık ilkesi çerçevesinde olup olmadığı sorgulanmaktadır; burada tüm deneklerin % 49,4’lük kesimi evet bu yardımlar tarafsız bir şekilde yapılıyor derken, yine yarından fazlası % 50,6’lık kesim bu yardımların tarafsızlık ilkesiyle bağdaşmayan bir şekilde yapıldığını ifade etmektedirler.

Tablo 2: Yardım Alan Kişiler Belirlenirken Tarafsız Davranılıp Davranılmadığına İlişkin Görüşler

	Sayı	%
Kesinlikle hayır	210	3,50
Hayır	1323	22,0
Kararsızım	1487	24,70
Evet	2461	40,70
Kesinlikle evet	523	8,70
Toplam	6004	99,90
Cevapsız	8	0,10
Toplam	6012	100,00

Kaynak: (SYDGM-Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, 2008: 249).

Stratejik Amaç 2: Vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayan yardımların yanı sıra, onları üretken duruma getirecek, sürdürülebilir gelir elde etmelerini sağlayacak, bölgeler arası farklılıkları ve yerel potansiyeli göz önünde bulunduracak projeleri desteklemek (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011, s.79). Bu amaca etki analiz çalışmasının sonuçlarından biri tablo-3’de verilmiştir. Tablo-3’de araştırmanın amacına uygun olarak yapılan çalışma sonucunda proje desteklerinden yararlanan 173 kişilik denekten sadece % 48,6’lık kesimin yaşamlarını ya çok rahatlattığı veya rahatlattığı geriye kalan % 51,4’lük kesimin ise bu uygulamalardan yararlı olsa bile hayatında bir değişiklik olmadığı tablolardaki verilerde görülmektedir. Basında da sıkça söz edilen ve SYGM tarafından sosyal yardımlarda çok hayati denilerek övgüler yağdırılan bu projeleri içeren araştırmada bu sosyal desteğin çok önemli etkilerinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 3: Proje Destekleri Genel Değerlendirmesi

	Sayı	%
Yaşamımızı çok rahatlattı	15	8,70
Yaşamımızı rahatlattı	69	39,90
Yaşamımızı ne rahatlattı ne de rahatlatmadı	13	7,50
Yaşamımızı rahatlatmadı	66	38,20
Yaşamımızı kesinlikle rahatlatmadı	10	5,80
Toplam	173	100,00

Kaynak: (SYDGM, Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, 2008: 184).

Tablo-4’de ise yardımların yoksulluğu azaltılmasına ilişkin görüşler bakıldığında yoksulluğumda kesinlikle azalma veya azalma oldu diyenlerin oranı % 36,3’lük bir kesimi oluştururken % 63,7’lik kesim olumsuz cevap vermiştir. Bu noktada söylenecek belki de en doğru şey sosyal yardımların yoksulluğu azaltmadığı yönündedir. Sosyal yardımlar sosyal devlet gereğidir, fakat yöntem bu noktada çok önemlidir, doğru bir yöntemle yapılmayan sosyal yardımlar yoksulluğu azaltmamaktadır.

Tablo 4: Yardımların Yoksulluğu Azaltılmasına İlişkin Görüşler

	Sayı	%
Yoksulluğumda Kesinlikle azalma oldu	305	5,10
Yoksulluğumda azalma oldu	1877	31,20
Yoksulluğumda ne azalma oldu ne de olmadı	1643	27,30
Yoksulluğumda azalma olmadı	1737	28,90
Yoksulluğumda Kesinlikle azalma olmadı	448	7,50
Toplam	6010	100,00
Cevapsız	2	0
Toplam	6012	100,00

Kaynak: (SYDGM, Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, 2008: 237).

Stratejik Amaç 9: Sosyal yardım faaliyetlerini ve proje uygulamalarını izlemek, incelemek ve denetlemek (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011: 92) Bu amacın öngürdüklere için DDK raporunun ilgili bölümüne bakıldığında;

Fon ve vakıflar kurulduğundan bugüne kadar kırsal kesimde istihdamı artırmak, yöre halkına iş ve meslek edindirmek için; halıcılık, triko, el sanatları, büyük ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık, kültür mantarı, meyveciliği geliştirmek gibi binlerce projenin finanse edildiği, projelerin yeterli fizibilite ve etüt yapılmadan hayata geçirildiği, bu nedenlerle % 95’inin devam ettirilemediği ve atıl kaldığı, çok büyük meblağlarda verilen düşük faizli kredilerin geri dönüşümlerinin sağlanamadığı” (Devlet Denetleme Kurulu, 2009: 8).

Stratejik Amaç 3: Yoksullukla mücadele alanında sosyal hizmet projeleri ve sosyal yardım programları vasıtasıyla sosyal adaletin tesisine katkı sağlamak (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011: 82). olarak belirtilen bu amaç çerçevesinde etki analiz çalışmasının sonuçlarına bakıldığında tablo-5’de bu durum açıklanmaktadır.

Tablo-5’de yardımların ihtiyaçları karşılama düzeyi sorgulanmış olup araştırmada yer alan tüm denekler tarafından şöyle görülmüştür; % 8’lik kesim ihtiyaçlarını kesinlikle karşıladığını % 41,6’lık kesim kısmen karşıladı derken, % 50,4’lik kesim ise olumsuz cevap vermiştir. Sosyal yardımların bu haliyle yapılması yoksul vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamadığı tabloda açıkca görülmektedir.

Tablo 5: Yardımları İhtiyaçları Karşılamasına İlişkin Görüşler

	Sayı	%
Kesinlikle ihtiyaçlarımı karşıladı	480	8,0
Kısmen ihtiyaçlarımı karşıladı	2499	41,60
İhtiyaçlarımı ne karşıladı ne de karşılamadı	1615	26,90
İhtiyaçlarımı karşılamadı	1213	20,20
Kesinlikle ihtiyaçlarımı karşılamadı	203	3,40
Toplam	6010	100,00
Cevapsız	2	0
Toplam	6012	100,00

Kaynak: (SYDGM, Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, 2008: 236).

Stratejik Amaç 5: Fon kaynaklarının etkin, verimli, hesap verilebilir ve şeffaf olarak dağıtımını sağlamak (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011: 86).

Bu amaca yönelik olarak 24. Dönem Kahramanmaraş milletvekili Mesut DEDEOĞLU'na ait 7/1813 nolu esas numaralı yazılı soru önergesine Fatma Şahin tarafından 25.01.2012 tarihinde verilen cevaba (TBMM, 2012: 2) göre:

Soru-1: Bakanlığınıza bağlı merkez teşkilatı kurumlarınızda toplam kaç adet araç hizmet vermektedir. Bu araçların kaç tane kiralıktır?

Cevap-1: Bakanlığımız merkez teşkilatında 60 adet araç hizmet vermektedir. Bu araçların 27 tanesi resmi plakalı, 20 tanesi hizmet alımı, 13 tanesi banka promosyonundan karşılanmaktadır (TBMM, 2012: 2). Kaynakların verimli kullanımı, yoksullara verilmesi gereken paraların tutulduğu bankadan alınan promosyonun araç alımı için kullanıldığıdır. Yapılması gereken aslında alınan promosyonun da yoksul vatandaşlara dağıtılmasıdır.

Stratejik Amaç 6: Sosyal yardım uygulamalarında mükerrerliğin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011: 86).

Stratejik Amaç 7: Ülke genelinde sosyal yardım ve proje hizmetinden yararlananlara hızlı ve kaliteli hizmet sunacak şekilde merkezde ve yerel düzeyde kurumsal gelişimi sağlamak ve tanıtıcı faaliyetlerde bulunmak (SYDGM-2010 Performans Programı, 2010: 103). Bu anlamda yine DDK raporunun ilgili bölümüne bakıldığında, yirmiden fazla kamu kurum ve kuruluşunun faaliyet gösterdiği belirtilmiş olup raporda (Devlet Denetleme Kurulu, 2009: 14-15):

Muhtelif kurumlar aracılığı ile kamu kaynaklarından gerçekteşirilen sosyal hizmet ve yardım harcamaları toplamı, 2002 yılı rakamı olan 2,9 milyar TL'nin yaklaşık beş katına ulaşarak 2008 yılında 14,3 milyar TL olarak gerçekteşmiştir. Bu kadar büyük bir kamu kaynağının, toplumun en mağdur kesimine ulaştırılmasının dağınık kurumsal yapılarla gerçekteştirilmesinde gün geçtikçe daha büyük sakıncaların ortaya çıkması da muhtemel görülmektedir. Nitekim konuya ilişkin olarak düzenlenen muhtelif raporlarda da (TBMM Araştırma Komisyonu raporları, DPT -Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel

İhtisas Komisyonu Raporu-2001, DPT- Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu-2007, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu-2007, DİE-Dünya Bankası, Türkiye: Yoksulluğu Değerlendirme Ortak Raporu, DDK- SHÇEK Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi Raporu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırması Çalıştay Raporu-2008) düzenlenmiş... Zaman zaman da bu kurumlardan bazıları hizmetlerin kendi bünyelerinde birleştirilmesi yönünde girişimlerde bulunmuş ve taslaklar hazırlamıştır. Sonuçta, sosyal hizmetler ve yardımlarla ilgili konularda çok önemli yenilikler ve ilerlemeler sağlanmakla birlikte özellikle kurumsal altyapıdaki dağınıklığın getirdiği zayıflığın gün geçtikçe sorunların büyümesine neden olacağı değerlendirilmektedir.

Bu rapordan sonra 2011 yılına Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş, fakat bu dağınıklığa ilişkin olarak fazla bir tedbir alınmamıştır. Haliyle bu dağınıklıkta sunulan hizmetin kalitesini düşürdüğü gibi, kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasına engel olmaktadır.

Stratejik Amaç 8: Sosyal yardım alanında nitelikli personel yetiştirmek ve hizmet kalitesini yükseltmek (SYDGM-2010 Performans Programı, 2010: 104) gibi aslında önemli bir amaç tespiti vardır, fakat bunun gerçekleştirme düzeyi yapılan denetimlerde ortaya çıkmaktadır. DDK'a raporuna bakıldığında:

Fiziksel mekânlarının mevcut ihtiyaçları karşılayamadığı, uzman personel sayısının yetersiz kaldığı, vakıf çalışanlarının özlük haklarına ilişkin sorunlar bulunduğu, kısıtlı imkânlarla yürütülmeye çalışılan hizmetlerin istenilen kaliteye ulaştırılmadığı, vakıflar arasında farklı yöntemler ve uygulamalar yapıldığı, vakıflar arasında işbirliği ve koordinasyonun yeterli ölçüde sağlanamadığı, vakıfların gerçekleştirdiği hizmetlerin ve çalışmaların halka anlatılmadığı ve tanıtılmadığı, muhasebeleştirme ve kayıt sisteminde yetersizlikler olduğu (Devlet Denetleme Kurulu, 2009: 7).

Bazı vakıflara ihtiyacın dışında eleman alınarak vakıf hizmetleri dışındaki alanlarda istihdam edildiği (Örneğin; bahçıvan, kapıcı, bekçi, sekreter, şoför, resmi dairelerde ve okullarda hizmetli vb.) (Devlet Denetleme Kurulu, 2009: 8).

Stratejik Amaç 4: Yoksulların risklere karşı güvenliğinin artırılması hususunda, makroekonomik politikalar ve sektörel politikaların oluşturulması sürecinde, yoksullukla mücadele politikalarına olan etkisinin göz önünde tutularak SYGM'nin bu sürece aktif olarak katılması ve ilgili kuruluşlarla işbirliği yapması sağlanacak (SYDGM-2010 Performans Programı, 2010: 98).

Stratejik Amaç -10: Sosyal yardım alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşlarla (Dünya Bankası, AB, UNDP, UNICEF gibi) işbirliğini geliştirmek (SYDGM-2011 Performans Programı, 2011: 95)

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'ü diğer kurumlarla işbirliği için çalışmalar sürdürmektedir. Bunlardan bazıları: Çin Halk Cumhuriyeti Uluslararası Yoksullukla Mücadele Merkezi Heyetinin Kabul Edilmesi, İngiltere'de Yoksulluk ve Büyük Amaçlar Çalıştayı, Uluslararası Göç Örgütü İle

İtalya'da Çalışma Ziyareti Yapılması, Kazakistan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (MLSP), BOTA Vakfı ve Dünya Bankası Kazakistan Ofisi Yetkinlerinden Oluşan Heyetin Kabul Edilmesi, Malezya'da "Yoksulluğa Karşı Turizm Politikası Belirleme Stratejileri" Konulu Kısa Dönemli Kurs Programına Katılım Sağlanması (SYGM- Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği ve Dış İlişkiler Dairesi, 2014)

Bu hususları belirtildikten sonra SYGM'nin son dönem çalışmaları bakıldığında: Bu çalışmalar:

(1) Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi, (2) Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS), (3) Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi, (4) Eşi Vefat Etmiş Kadınlar için Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi, (5) Türkiye'de Uygulanan Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları Programı'nın Değerlendirilmesi Projesi, (6) Alo 144 Sosyal Yardım Hattı Projesi, (7) Ücretsiz İnternet Telefonu Projesi, (8) SYGM- TOKİ "Sosyal Konut" Projesi (SYGM, 2015).

Bu noktada iki projeden söz edilebilir. SOYBİS projesi yardım alacak kişilerin sorgulandığı ve birçok uygulamanın yapılabildiği bir projedir. SOYBİS'te onbir başlık altında yirmibeş ayrı sorgulama kısa bir süre içinde yapılabilmektedir. Bu program sayesinde gelir testleri ve diğer birçok uygulama yapılabilmektedir. E-devlet uygulamasına iyi bir örnek olarak verilebilir. Bu uygulamanın tüm sosyal yardım ve hizmet kurumlarına açılarak mükerrerliğin önlenmesi sağlanabilir.

Diğer bir proje Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi'dir. Sosyal yardım alanında ortak verilerin elde edilmesi ve paylaşılması için, ayrıca işlem birliğinin yapılarak daha da etkin bir sosyal yardım ağının oluşturulmasına hizmet etmektedir.

SYGM'nin son dönem çalışmaları etkin ve verimli bir sosyal yardım ağı kurmak, yoksulların tam bir envanterini çıkararak yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadır. Son dönem gayretlerine bakıldığında önemli çalışmalar için emek verilmektedir. Temelde sosyal yardımların amaçlandığı bu çalışmalarda temel sorunsallardan birinin yapılan yardımların bir hak olarak görülmediğidir. Sosyal devlet ilkesi gereği gelişmiş dünyada yapılan yardımlar kişilere bir hak olarak verilmekte ve temelde yaklaşım bu çerçevede olmaktadır.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünün yapması gerekenler;

(1) Yoksulluk envanterinin çıkarılması. (2) Türkiye için yoksulluğun tanımlanması. (3) Sosyal yardımların tek çatı altında toplanması. (4) Sosyal yardım "sosyal devlet ilkesi" çerçevesinde bir hak olarak görüp buna göre iş ve işlemleri gerçekteştirmesi. (5) Verimsiz hale gelen proje desteklerini gözden geçirerek "balık tutmayı öğretilmesi" yöntemlerini tekrar gözden geçirmesi gerekmektedir. (6) SYDV'lere ilişkin yasal düzenlemelerin ivedilikle yerine getirmesi gerekmekte. (7) Vakıf çalışanlarının özlük haklarının ivedilikle düzenlenmesi. (8) Vakıflarda "mütevelli heyetlerinin" sadece danışma organı

haline getirerek vakıfları Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerine bağlı il ve ilçe müdürlüğü. (9) Hizmeti vatandaşa etkin sunması; yani vatandaşların dilekçe ile müracaatı yerine daha etkin bir yönetim tarzı ile vatandaşın ayağına hizmet götürme anlayışıyla hareket etmesi. (10) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın iç mevzuatının ve fiziksel şartlarının düzenlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma boyunca karşılaşılan sorunlara çözüm olarak yukarıda on öneri sunulmaya çalışılmıştır. Yoksulluğun bir kültür olmaması için çalışmaların yapılması ve realitede artan yoksulluğun kalıcılaşmasına engel olunmalıdır.

8. SONUÇ

Çalışma temelde; yeni kamu yönetim anlayışının bazı ölçüleri çerçevesinde SYGM'nin faaliyetleri ve yaptığı çalışmaların etkinliğini, SYGM, DDK ve diğer bazı raporlar ölçęinde ele alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca yoksulluk ve gelir eşişsizliği sürekliliği koruyarak günümüze gelmiştir. Ama özellikle günümüzde uygulanan ekonomi politikalarıyla yoksulluk ve gelir eşişsizliği daha da artarak çok büyük boyutlara ulaşmış olup, bir tarafta yüzlerce ülkenin gayri safi milli hasılası kadar kişisel servetleri olan bireyler, öteki tarafta bir doların bile altında günlük yaşamlarını kölelerden bile daha aşağıda yaşayan milyarlarca insan vardır. Gelir eşişsizliği giderek daha keskin saflara bürünmektedir, örneğin ülkemizde bu yıl oranlar açıklandı; şu kadar dolar milyoneri artmış diye veya şu kadar lüks araç, rezidans artmış diye övgüler yapılırken bunun aslında önemli bir gelir eşişsizliğinden kaynaklandığı, vergilerin ne kadarının kimler tarafından verildiği, dolaylı vergilerle finanse edilen bir bütçeye sahip olunduğu bilinmelidir. Aynı zamanda en izbe yerlerde (merdiven altında) sigortasız çalıştırılan milyonların olduğunu, yine kayıtdışılığın % 40'lardan daha yüksek olduğu bir durumun göz ardı edilmemesi gerektiğidir.

Sosyal devlet ilkesinin ülkemizde tekrar ele alınarak irdelenmesi gerekmektedir. Bu anlamda kuramsal çalışmaların yapılması, yapılan sosyal yardımların sosyal devleti tamamlamadığı bilinmelidir.

SYGM'e yaptığı son dönem çalışmalarında önemli projelere imza atmakta, önemli gayretler ve emekler göstermekte, ama aynı zamanda yoksullukla mücadelenin yoksulluğun temel bir tanımlamasıyla olacağını, yardımların hak temelli olması gerektiğinin bilinip buna göre iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesi en elzem konudur. Bu anlamada SYDV'lerin ivedilikle kurumsal bir kimliğe kavuşturularak, yoksulluk sorunsalıyla girişilen mücadelede önemli bir adım atılmış olacağı yönetenler tarafından bilinmelidir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), (2015), 2014 Yılı Faaliyet Raporu, Erişim Tarihi 01.07.2015, <http://sgb.aile.gov.tr/duyurular/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi-2014-yili-idare-faaliyet-raporu>.
- ÇENGELCİ, Ethem, (1993), “Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rol ve Önemi”, H.Ü.S.H.Y.O. Dergisi, C.11, S.1-2-3, s.10.
- Devlet Denetleme Kurulu (DDK), (2009) “Türkiye’de Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanındaki Yasal ve Kurumsal Yapının İncelenmesi, Aile, Çocuk, Özürlü, Yaşlı ve Diğer Kişilere Götürülen Sosyal Hizmetlerin ve Sosyal Yardımların Genel Olarak Değerlendirilmesi, Bu Hizmetlerin Düzenli ve Verimli şekilde Yürütülmesinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Hakkında”, Erişim Tarihi: 01.12.2014, <http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk29.pdf>.
- ERGUN, Turgay, (2001), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Gereği, II. Kamu Kalite Sempozyumu, KALDER-ODTÜ, Ankara.
- ERYILMAZ, Bilal, (2011), Kamu Yönetimi, Okutman Yayıncılık, Ankara.
- GÜRLER HAZMAN, Gülsüm, (2010), “Kamusal Etkinlik Göstergesinin Seçilmiş Değerkenler Üzerindeki Etkilerinin OECD Ülkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, C.12, S.2, s.3.
- İKİZOĞLU, Musa, (2002), “Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Amprik Bir Araştırma”, Toplum ve Sosyal Hizmet, C.13, S. 1, s. 86-115.
- KARATAş, Kazım (1999), “Sosyal Refah: Kavramsal Boyutu Gelişimi ve Nitelikleri”, Yaşam Boyu Sosyal Hizmet: Prof.Dr.Sema Kut’a Armağan (ed.) N. Koşar ve V. Duyan, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yay., s.33-44.
- OKÇU, Murat, (2002), “Public Administration and Ethics: Perennial Questions”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖMÜRGÖNÜLşEN, Uğur; (1997), “The New Public Management”, AÜSBF Dergisi, S.52, s.517.
- ÖZDEMİR, Süleyman, (2004) “Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme”, Sosyal Siyaset, Erişim Tarihi: 21.12.2014, http://www.sosyalsiyaset.com/documents/refah_devleti_ustlendigi_gorvlr
- ÖZER, M. Akif, (2007), Yönetim Bilimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- ÖZGÜR, Hüseyin, (2003), “Yeni Kamu Yönetimi Hareketi,”Çağdaş Kamu Yönetimi I, M. ACAR ve H. ÖZGÜR (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s. 183.

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), (2006), ‘‘Yardımlar Dairesi Başkanlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Başvuru İnceleme Değerlendirme Dağıtım ve Teslim Usul ve Esasları’’, Ankara: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayın Organı, S.1, s.1-10.
- SYDGM, (2011), 2010 Faaliyet Raporu, SATA Reklam, Ankara.
- SYDGM, (2008), Stratejik Plan (2009-2013), İsmat Matbacılık, Ankara.
- SYDGM, (2010), 2010 Performans Programı, İsmat Matbacılık, Ankara.
- SYDGM, (2010), 2009 Faaliyet Raporu, İsmat Matbacılık, Ankara.
- SYDGM, (2011), 2011 Performans Programı, İsmat Matbacılık, Ankara.
- SYDGM-Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, (2008), ‘‘ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün Sosyal Yardım Ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırma Raporu’’, Ankara: İsmat Matbacılık.
- SYDGM-SRAP , (2007), ‘‘Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP)’’, Ankara, Fersa Ofset Baskı.
- Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), (2014), ‘‘SYGM-Gönüllü Kuruluşlarla İşbirliği ve Dış İlişkiler Dairesi, ‘‘Faaliyetler’’, Erişim Tarihi: 05.12.2014, <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/html/323/GKID+Yurtdisi+Resmi+Kurum+ve+Kuruluslarla+Iliskiler>.
- SYGM-SYDV’lerin Yapısı (2015), ‘‘SYDV’lerin Yapısı’’, Erişim Tarihi: 11.07.2015, <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-akiflari/sydvlerin-yapisi>.
- SYGM-SYDTF (2015), ‘‘SYDTF’’, Erişim Tarihi: 11.07.2015, <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/hakkimizda/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu>.
- SYGM, (2015), ‘‘SYDV’ler’’, Erişim Tarihi: 04.12.2014, <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/>.
- SYGM-SYDV’lerin Gelirleri (2014), ‘‘SYDV’lerin Gelirleri’’, Erişim Tarihi: 14.12.2014, <http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/sydvlerin-gelirleri>.
- TBMM, (2012), ‘‘Mesut DEDEOğLU’ nun ait 7/1813 nolu esas numaralı yazılı soru önergesine verilen cevap’’ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=24_p_sicil=6739.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2014), ‘‘Etkink’’, Erişim Tarihi: 04.12.2014, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4f62fb576b825.75656194.
- YÜKÇÜ Süleyman ve ATAğAN, Gülşah, (2009), ‘‘ Etkinlik, Etkinlik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 4, s.2.

TÜRKİYE'DE VERGİ DENETİMİNDE YENİ DÖNEM

NEW TERM TAX INSPECTION IN TURKEY

Doç. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK

Süleyman Demirel Üniversitesi,
İİBF, İktisat Bölümü
bekiroguzturk@sdu.edu.tr

Ertuğrul Kutay ÜNAL

Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi
e.kutayunal@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada, Maliye Bakanlığına bağlı birimler eliyle yürütölen vergi denetim faaliyetleri incelenmiş olup değişen konjoktüre uygun olarak yeniden yapılanan denetim çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre çalışma ile vergi denetimi kavramı ve amaçları üzerine tanımlamalar yapılmıştır. Ardından vergi denetiminin çeşitleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise vergi yönetimi ve denetiminin mevcut örgütsel yapısı incelenmiş ve denetim faaliyetlerinin sayısal sonuçları üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, vergi denetiminde çok başlılığın önüne geçilmesinin yanı sıra etkin ve verimli vergi denetimi yapılması, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzlukla mücadele edilmesi, teftişlerde etkinliğin artırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Vergi, Vergi Denetimi, Kayıt Dışı Ekonomi.

Abstract

In this study, tax inspections proceedings carried out by the units of the Ministry of Finance in the Republic of Turkey are given about restructuring the inspection work in accordance with the changing conjuncture. Accordingly, the concept of a tax inspection was conducted to identify the work and objectives on. In the following part, the types of tax inspections become the main focus. Finally, in the last part of the paper, it is examined that the existing organizational structure of the tax administration and supervision and focused on the numerical results of the inspection proceedings. As a result, in the work, besides aiming to prevent multi-headedness in the tax inspection it is also targeted that to overcome with black economy and corruption while to increase in efficiency of scrutiny.

Keywords: Turkey, Tax, Tax Inspection, Black Economy.

1. GİRİŞ

Vergi sistemi, kısaca bir ÷lkede belli bir zamanda mevcut olan tüm vergilerden oluşan bir bütünü ifade eder. Bu bütün içinde, üniter devletlerde merkezi idare ile mahalli idarelerin ve kendilerine yetki devredilen kamu kurumlarının tahsile yetkili oldukları tüm vergi, resim, harç, fon ve benzeri mali yükümlölükler yer alır.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ortaçağ kalıntısı bir vergi sistemi devralmıştır. Osmanlı devleti, teokratik yapısının doğal bir sonucu olarak vergi sistemini de Őeriat ve fıkıh hükümlerine göre düzenlemiŐti. Cumhuriyetin ilanından itibaren 1950 yılına kadar geçen süre içerisinde bir taraftan imparatorluk vergi sisteminin tasfiyesine bir yandan da modern addedilen bazı vergilerin sisteme dahil edilmesine çalışılmıştır. Ancak, tüm bu çalışmalara rağmen, hem 1929 ekonomik buhranından kaynaklanan olumsuz etkiler, hem de 2. Dünya Savaşının sebebiyet verdiği kamusal finansman açıklarını kapatabilme gayretlerinin ürünü olan bazı yanlış uygulamalar nedeniyle 1950 yılında büyük bir vergi reformu gerçekleştirilmiştir.

Çağdaş vergicilikte vergiler, vergi ödeme gücünü temsil ettiği varsayılan gelir, harcama ve servet unsurlarından alınmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler, gerçek kişilerden alınan gelir vergisi ile tüzel kişiler veya tüzel kişiliği haiz olmayan hukuki varlıklardan alınan kurumlar vergisi yolu ile sağlanır. Türkiye işte bu aşamayı 1950 yılında gerçekleştirilen reform ile sağlamıştır. Harcamalar üzerinden alınan vergilerin eksenini ise günümüzde katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oluşturmaktadır. Emlak Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi gibi servet vergileri ise teorik yönden sosyal amaçlı vergilerdir.

Çağdaş vergiciliğin bir diğer önemli ilkesi de vergi sistemini az gelir getiren çok sayıda vergi yerine bol gelir getiren az sayıda vergiden oluşturmaktır. Bugün mevcut olan vergi sistemi, dış görüntüsü yönünden bu ilke ile de uyum halindedir.

Vergi sisteminin başarısı, vergi yasalarının iyi düzenlenmiş olmasının yanında aynı zamanda vergilemenin doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkin denetimine bağlıdır. ÷lkelerin ekonomik ve sosyal yapısına uygun yasalar yürürlükte bulunsa ve gelir idaresinin işleyiŐi mükemmel olsa bile vergi denetiminin yapılmaması ya da olması gereken nitelik ve etkinlikte uygulanmaması halinde sistemin zaman içinde bozulması ve doğru işlememesine neden olur.¹

Günümüz gelir yönetiminin gerçekte, denetim işlevi çerçevesinde yapılan bir süreç olduğu, gerek tarhiyat, gerekse inceleme ve tahsilat işlevlerinin denetime dayalı işlevler olduğu; vergi yönetiminin, denetim işlevinin dışındaki hizmetlerinin gerçekte, muhasebe işlemlerinden ileri olmadığı belirtilmektedir. Bir kere vergi yönetimine esas olarak denetim işlevinin eksen olduğu kabul edildiğinde, denetimin bağımsızlığının önemi vurgulanmaktadır.

¹ Schmölders, 1976, s.97.

Gerek akademik çalışmalardaki görüşler, gerekse uygulamacıların üzerinde birleştiği husus; vergi yönetiminin örgütlenmesinde, vergi denetiminin esas alınması gereğidir. Vergi yönetiminin üç işlevi mevcuttur. Bunlar tahakkuk, tahsilat ve denetim işlevleridir. Elbette ki tahakkuk ve tahsilat işlevleri de önemlidir. Ancak vergi denetimi, tahakkuk ve tahsilat işlevlerinin yerine gelmesinde asıl belirleyici etkindir.¹

2. VERGİ DENETİMİ KAVRAMI

Günümüzde, devletlerin kamu harcamalarını finanse etmek için ihtiyaç duyduğu en önemli kaynak vergidir. Bu açıdan vergi; kamu hizmetlerinin karşılanması amacıyla devletin bireylerden cebren aldığı parasal değerleri ifade etmektedir. Devlet bu görevini yerine getirirken anayasal bir güce dayanmaktadır. Örneğin ülkemizde vergi idaresi, bu kaynağın toplanmasında 1982 Anayasasının 73. maddesine dayanarak hareket etmektedir. Bu maddede; “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.” denilmektedir.

Denetim ise genel olarak, iktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların, önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla, tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir.²

Yukarıda bahsedildiği üzere, verginin cebren olma fonksiyonu dolayısıyla devlet vergi toplama konusunda az veya çok bir dirençle karşılaşmaktadır. İşte bu sebeple, vergi denetiminin vergi ile birlikte doğduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu açıdan bakıldığında vergi denetimi de, vergilerin temini kadar önem arz etmektedir. Vergi denetimini tanımlayacak olursak; mali idarenin hem kendisinin hem de mükelleflerin vergi mevzuatına uyup uymadıklarını tespiti, varsa hataların düzeltilmesine, vergi ziyayı halinde öngörülen cezaların uygulanarak vergi kaçırmanın caydırıcılığına yönelik işlemlerin bütünü olarak ifade edebiliriz.³

Vergi denetimi, vergi kanunları ile vergiye tabi tutulan mükellef ve işlemlerin tam olarak kavranabilmesine ve vergi idaresi ile mükelleflerin mevcut vergi sisteminde yer alan ilke ve kurallara uygun davranıp davranmadıklarını belirlemeye yönelik olan ve vergi idaresi tarafından yapılan işlemlerin tümüdür. Bu tanımlamada denetim faaliyetinin mali nitelikte olduğu görülse de, bu amaca ilaveten kayıt dışı ekonominin önlenmesi ile vergilemede sosyal adalet ve eşitlik ilkesini de içerdiği bilinmelidir.

Bu tanımlamalara göre vergi denetimi, vergi mükellefleri ile vergi idaresinin vergi yasalarının çizdiği sınırlar içerisinde davranmasını sağlayarak, vergi adaleti içerisinde potansiyel vergi kaynaklarının tamamının

¹Binbirkaya, 2006, s. 24-25

²Güredin, 1998, s.5.

³Yarařlı, 2005, s.247.

vergilendirilmesi, ayrıca uygulamada karşılaşılan sorunların çözümine yönelik olarak vergi sistemine değişiklik önerebilme işlevlerine sahiptir.¹

Vergi denetiminin özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz;²

- ◆ Vergi denetimi hukuki bir denetimdir,
- ◆ Vergi denetimi tarafsızdır,
- ◆ Vergi denetimi yaptırımcı bir niteliğe sahiptir,
- ◆ Vergi denetimi bir hesap denetimidir,
- ◆ Vergi denetimi kamusal nitelikli bir denetimdir,
- ◆ Vergi denetimi arayıcı ve bulucudur.

Vergi denetiminin sahip olduğu fonksiyon ağırlıklı olarak, ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması, durumların tespit edilmesi ve varsa yanlışlıkların ve eksikliklerin giderilmesidir. Bu süreçte, vergi denetimiyle vergi tutarları araştırılacak, olumsuzluklar önlenecek ve düzeltilecektir. Böyle bir işleve sahip olan vergi denetiminde genel olarak aşağıdaki işlemler yapılmaktadır.

- Muhasebe işlemlerinin mevzuata uygunluğu,
- Muhasebe defterleri ve kayıtlarının mevzuata uygunluğu,
- Muhasebe kayıtlarına geçmeyen işlemlerin ve belgelerin saptanması,
- Yeniden değerlemenin mevzuata uygunluğu,
- Aktif ve pasif hesapların değerlendirilmelerinin mevzuata uygunluğu,
- Ticari kardan vergi matrahına geçiş işlemlerinin kontrolü ve vergi matrahının doğruluğunun saptanması,
- Vergi beyannamelerinin (yıllık, münferit, özel, muhtasar, K.D.V.) mevzuata uygunluğunun test edilerek belirlenmesi.

3. VERGİ DENETİMİNİN AMAÇLARI

Vergi mükelleflerinin hata sonucu vergi ödememe potansiyelleri ya da bilerek vergi kaçırma eğilimlerini önlemek amacıyla vergi denetimi

¹ Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Denetim İlke ve Esasları, Yıldız Ofset, İstanbul, 2004, s.131.

² Baytar, 2006, s.72-73-74.

yapılmaktadır. Vergi denetiminin amaçları mali, ekonomik, sosyal ve hukuki olmak üzere dört gruba ayrılabilir.¹

3.1. Mali Amacı

Vergi denetimi sayesinde, vergi ve ceza olarak ek gelir imkanı yaratılabilmektedir. Denetimlerin yaygınlığı ve etkinliği ölçüsünde diğeri vergi mükelleflerinin beyanlarının yükseltilmesi yoluyla da ek gelir yaratılmakta, ayrıca vergi kayıp ve kaçakçılığına yönelenlerin bu tutumlarının cezasız kalmaması hem bu vergi mükellefleri hem de potansiyel vergi kayıp ve kaçığına yönelenler bakımından caydırıcı olmaktadır.

Vergi denetimi ile birlikte, vergi oranlarında artışa gidilmeksizin toplam vergi gelirlerinde artış sağlanabilir. Bu amaçla kayıt dışı ekonomik faaliyetleri kayıt altına almayı sağlayacak vergi denetimi; vergi cezalarının ağırlaştırılması, ekonomik faaliyetleri izlemeyi sağlayacak yasal düzenlemelerin ve sistemlerin benimsenmesi suretiyle vergi tabanı genişletilebilir. Vergi tabanının genişletilmesi toplam vergi gelirlerini arttırıcı rol oynar ve bu sayede kamu açıklarının ekonomide yarattığı olumsuzluklar ve kayıtlı ekonomik faaliyetler üzerindeki mali yükler azaltılabilir.²

3.2. Ekonomik Amacı

Kayıt dışı ekonomi, devletin temel gelir kaynağı olan vergi gelirlerini azaltmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı bırakılması, vergilerin eksik ya da hiç ödenmemesine neden olmakta ve devletin vergi gelirleri azalmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması nedeniyle bütçe finansmanının sağlanması için borçlanma yoluna gidilmektedir. Borçlanma sonucunda ise, faiz oranlarında yükseliş yaşanmakta; faizlerdeki artış yatırımları azaltarak, gerek milli geliri gerekse istihdamı olumsuz etkilemektedir. Bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finansmanı sonucu, artan faizler nedeniyle kamu borçlanma maliyetinde artış kaydedilmekte; dolayısıyla, bütçe açıkları giderek artmaktadır.³

Vergi denetiminin, kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek, enflasyonist etkileri ortadan kaldırmak gibi bir takım ekonomik amaçları bulunmaktadır. Ekonomik amaçlara ulaşmak için yapılacak vergi denetimi sayesinde, kayıt dışına çıkacak gelirler tespit edilecektir. Aynı şekilde vergi kaçakçılığının yarattığı bütçe açıklarının neden olduğu enflasyonist etkiler de denetim sayesinde ortadan kalkabilecektir.⁴

Kayıt dışı ekonominin kaynakların dağılımı üzerinde de etkisi vardır. Buna göre iktisat biliminin temel sorularından biri olan hangi maldan ne kadar üretileceğine karar veren üretici ve tüketicilerin kararlarını olumsuz etkileyerek

¹ Aydın, 2006, s.60.

² Atılgan, 2004, s.238.

³ Us, 2004, s.13.

⁴ Tekin, Çelikkaya, 2007, s.44-45.

faaliyetlere tahsis edilecek kaynakların etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi piyasada mevcut olan rekabetçi yapıyı da olumsuz etkileyerek iktisadi hayata zarar vermektedir. Çünkü kayıt dışı olarak faaliyet gösteren işletmeler, daha düşük maliyetlerle daha rekabetçi fiyatlara sahip olacak ve bunun sonucunda da kayıtlı kesimin sektörden dışlanmasına sebep olacaktır. İşte burada vergi denetiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki vergi denetimi ile kayıt dışı kalan sektörlerde ortaya çıkan vergi kaybı ortaya çıkarılacak ve bu sektörler lehine bozulan kaynak dağılımını düzelterek, kaynakların daha etkin dağılımını sağlayacaktır. Neticede hem işletmeler arası rekabet korunmuş olacak hem de piyasa mekanizması daha etkin bir şekilde çalışabilecektir.

3.3. Sosyal Amacı

Vergi denetiminin bir diğer önemli amacı da sosyo-ekonomik dengenin adaletli hale getirilmesidir. Bu süreçte örneğin vergi kaçağı denetim yoluyla ne kadar azaltılabilirse o ölçüde gelir dağılımı olumlu etkilenecek ve bu da toplum da refah artışını sağlayacaktır. Nitekim refah artışıyla ortaya çıkan süreç toplumda birçok sorunun çözülmesine yardımcı olacaktır.

3.4. Hukuki Amacı

Vergi denetiminin hukuki amacı, vergi kanunlarının uygulanmasını sağlamaktır. Vergi denetimi sayesinde devletin saygınlığı ve gücü artacaktır. Devletin saygınlığının ve gücünün artması da devletin uygulayacağı hukuk kurallarının daha çok benimsenmesine ve uyulmasına olanak sağlayacaktır.¹

Yönetim birimlerinin etkin, düzenli ve adaletli bir biçimde çalışmaya sevk edilmeleri yanı sıra, personelin özlük haklarına ilişkin çarpıklıkların saptanıp gerekli önlemlerin alınması denetimle sağlanabilecektir. Bu suretle yükümlülerin, ödeme gücüne göre vergi vermeleri sağlanırken, işlerinin de adil ve yansız bir biçimde yürütülmesi temin edilmiş olacaktır. Ayrıca mükelleflerce bilinerek ve bilinmeyerek neden olunan vergi kayıp ve kaçakları, vergi adaletini bozucu sonuçlar meydana getirdiğinden, bu etkilerin giderilmesi de yine vergi denetimi ile sağlanabilecektir. Zira vergi kayıp ve kaçağının olması, dürüst mükellefi rahatsız edecek ve bunlar aleyhine, vergi kayıp ve kaçağına neden olan mükellef lehine, haksız rekabet unsuru teşvik görecektir. Bu da ancak, etkin bir vergi denetimi ile giderilebilir.²

4. VERGİ DENETİMİNİN ÇEŞİTLERİ

Vergi denetiminin çeşitleri, vergi incelemesi, yoklama, arama, bilgi toplama ve teftiş (iç denetim) olmak üzere beş gruba ayrılabilir.

¹ Tekin, Çelikkaya, 2007, s.45-46.

² Şaan, 2008, s.42-43.

4.1. Vergi İncelemesi

Vergi Usul Kanunu'nun 134. maddesine göre vergi incelemesinden maksat; ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak tespit etmek ve sağlamaktır. Kanun maddesinden anlaşılacağı üzere idare, vergilerin doğruluğunun araştırılması ve eksikliklerinin tespiti ile yükümlü kılınmıştır. Bunun yanında doğru ve gönüllü beyanın sağlanması, beyannamelerin güvenilir hale getirilmesi, vergi kayıp ve kaçağının ortadan kaldırılması gibi amaçları da mevcuttur.

Vergi incelemesi yapmaya yetkili birimler ise şunlardır;

- ◆ Vergi Müfettişleri
- ◆ Vergi Müfettiş Yardımcıları
- ◆ İlin En Büyük Mal Memuru
- ◆ Vergi Dairesi Müdürleri

Vergi inceleme birimleri sonucu alınmamış hesap dönemi de dahil olmak üzere, tahakkuk zaman aşımı süresi içinde inceleme yapma olanağı söz konusu olmaktadır. İncelemede zamanının önceden haber verilmesi zorunlu değildir. Ancak, yükümlünün hazırlık yapması gerekli ise, haber verilir. İnceleme sonucunda gerektiğinde vergilendirme ile ilgili olaylar ve hesap durumları tutanakla saptanır; varsa ilgililerin itirazları da bu tutanağa geçirilir. VUK'un 30. maddesine göre, vergi matrahının tamamen veya kısmen defter, kayıt ve belgelere veya kanuni ölçülere dayanılarak tespitine imkan bulunmayan hallerde takdir komisyonları tarafından takdir edilen veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlarca düzenlenmiş vergi inceleme raporlarında belirtilen matrah veya matrah kısmı üzerinden vergi tarh olunmasıdır. İnceleme raporunda bu maddeye göre belirlenen matrah veya matrah farkı resen takdir olunmuş sayılır. İncelemeye yetkili olanlar tarafından gerekli görüldüğü takdirde inceleme, kanunun gösterdiği sınırlar içinde daha da geniş alanları kapsamaktadır.

Uygulamada  tür vergi incelemesi vardır. Bunlar;¹

I-Tam İnceleme: Mükelleflerin her türlü iş ve işlemlerini tüm matrah unsurlarını kapsayacak şekilde yapılan incelemedir. Ayrıca bu incelemede mükellefin tabi olduğu vergiler karşısındakinin durumunu, bir veya birden fazla vergilendirme dönemini kapsayacak şekilde tespit etmeye yönelik inceleme yapılmaktadır.

II-Kısa İnceleme: Vergi matrahını oluşturan unsurlardan bir veya birkaçını belirli bir yönüyle kapsamaya yönelik yapılan incelemedir.

¹ Tüm Yönleriyle Vergi İncelemesi, Gelir İdaresi Başkanlığı, 2007, s. 9-10, www.gib.gov.tr erişim 20.05.2014.

III-Karşıt İnceleme: Yürütölmekte olan vergi incelemeleri sırasında gerek duyulan belli konularda başka mükellefler nezdinde yapılan incelemelerdir.

4.1.1. Vergi İncelemesinin Fonksiyonları

Vergi incelemesinin en önemli iki fonksiyonu araştırma ve önleme fonksiyonlarıdır. Vergi incelemesi, vergi kayıp ve kaçağını soruşturmaktan çok önlemeye yöneliktir. Denetim yoluyla beyan dışı kalmış matrah ya da matrah farkları ortaya çıkabileceği gibi, her an denetlenebilirim düşüncesini taşıyan mükelleflerde doğru beyanda bulunmaya zorlanmış olurlar. Bu durum vergi incelemesinin önleme fonksiyonunu ifade eder.

Vergi incelemesi her şeyden önce ödenmesi gereken verginin doğruluğunu araştırır. Araştırma esas olarak incelenen mükelleflerin defter ve kayıtlarında yapılan hata ve hilelerin, dolayısıyla ödenecek verginin doğruluğunun saptanmasına yönelik olup, defter kayıtları ve belgeler üzerinde ya da bunlar dışında veri toplanması anlamına gelmektedir.

Yeni bir yaklaşımla da, genel olarak, vergi incelemesinin, mükellefleri uyarıcı aynı zamanda onlara bilgi verici, yardımcı olucu; bu şekilde eğitici ve yapıcı yönlerini ifade eden “düzeltici fonksiyonu” ile denetim sonrasında uygulanacak cezanın mükellefler yönünden caydırıcı nitelik taşıması nedeniyle hatalı ve hileli işlemleri azaltan ve vergi incelemesi amaçlarını etkin bir şekilde yerine getiren “önleme fonksiyonu” olduğu ifade edilmiştir.¹

Bu bilgiler ışığında vergi incelemesinin fonksiyonlarını önem sırasına göre üçe ayırabiliriz. Araştırıcı, önleyici ve düzeltici fonksiyonlardır.

4.1.1.1. Araştırma Fonksiyonu

Araştırma fonksiyonu vergi incelemesinin asli işlevidir. Buna göre vergi idaresi vergi incelemeleri vasıtasıyla beyanların gereği gibi kontrolünü sağlayamıyorsa, vergi yasalarına aykırı hareketleri tespit edip ortaya koyamıyorsa vergi incelemesinin sonucunda oluşacak cezai müeyyideler işletilemeyecek demektir. Bu açıdan araştırma fonksiyonu önem arz etmektedir.

4.1.1.2. Önleme Fonksiyonu

Vergi incelemesi sonucu ortaya çıkabilecek bir cezai yaptırımın caydırıcı nitelik taşıması, önleme fonksiyonun aktif olarak çalışması ile ilgilidir. Bu fonksiyonun caydırıcılığının var olabilmesi için mükelleflerin belirli dönemlerde incelemeye tabi tutularak kontrol altında tutulmaları zorunludur. Böylelikle vergi kaybına yol açan hatalı ve hileli işlemlerin mükellef tarafından yapılmaması ya da azaltılması söz konusu olabilecektir.

¹ Can, 1981, s.68.

4.1.1.3. Düzeltici Fonksiyonu

Mükelleflerin vergi incelemesi sürecinde ve bunun dışındaki süreçlerde bilgilendirilmesi ve eğitilmesi düzeltici fonksiyonu oluşturmaktadır. Bu durum günümüz vergi idarelerinin giderek daha fazla önem verdiği bir ayrıntıdır.

4.2. Yoklama

Vergi Usul Kanunu'nun 127. maddesine göre; yoklamadan maksat, mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olayları, kayıtları ve mevzuları araştırmak ve tespit etmektir. Buradaki ana unsurlar saymak ve fiilen tespit etmektir. Vergi Usul Kanununa göre Yoklama işleminin konusunu oluşturan bazı esaslar şunlardır;

- Günü gününe kayıt yapılması zorunlu defterlerin iş yerlerinde bulundurulup bulundurulmadığını,
- Tasdikli olup olmadığını usulüne göre kayıt yapılıp yapılmadığını,
- Vergi kanunları uyarınca düzenlenmesi icap eden belgelerin usulüne göre düzenlenip düzenlenmediği ile kullanılıp kullanılmadığını,
- Faturasız mal bulunup bulunmadığını,
- Levha asma veya kullanma mecburiyetine uyulup uyulmadığını tespit etmek,
- Kanuni defter ve belgeler dışında kalan ve vergi kaybının bulunduğuna emare teşkil eden defter, belge ve delillerin tespit edilmesi halinde bunları almak gibi yetkiler denetim elemanlarına tanınmıştır.

Yoklamanın zamanlaması ile ilgili mükellefe bilgi verilmez. Yoklama her zaman yapılabilir. Yoklama sonucu, tutanak hüviyetindeki yoklama fişine geçirilir. Bu fiş ilgili kişiye imzalatılıp bir nüshası da ona verilir.

4.3. Arama

Vergi Usul Kanunu'nun 142. maddesine göre arama yapılabilecek haller şu şekilde tanımlanmıştır. İhbar veya yapılan incelemeler dolayısıyla, bir mükellefin vergi kaçırdığına delalet eden emareler bulunursa, bu mükellef veya kaçakçılıkla ilgisi görülen diğer şahışlar nezdinde ve bunların üzerinde arama yapılabilir. Fakat aramanın yapılabilmesi için ise şu iki hal gereklidir;

- I. Vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların buna lüzum göstermesi ve gerekçeli bir yazı ile arama kararı vermeye yetkili sulh yargıcından bunu istemesi,
- II. Sulh yargıcının istenilen yerlerde arama yapılmasına karar vermesi şarttır.

Arama en geç 3 ay içerisinde bitirilerek defter ve belgeler mükellefe geri verilir. Kanuna aykırı grlen hususlar tutanakla tespit olunur.

4.4. Bilgi Toplama

Bilgi toplama, Vergi Usul Kanununun 148. maddesinde ve izleyen maddelerinde düzenlenmiştir. Kamu idare ve müesseseleri, mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzelkişiler, Maliye Bakanlığının veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdurlar.

Bilgiler yazı veya sözle istenilir. Sözle istenen bilgileri vermeyenlere keyfiyet yazı ile tekit ve cevap vermeleri için kendilerine münasip bir mühlet tayin olunur. Bilgi istenmek üzere ilgililer vergi dairesine zorla getirilemez. şeklinde belirtilmektedir Vergi Usul Kanununda.

4.5. Teftiş (İç Denetim)

Vergi idaresi çalışanlarının vergi sisteminde öngörülen kurallara uygun davranıp davranmadıklarını saptamaya yönelen teftiş, uygulamada yapılan yanlışlıkların düzeltilmesini ve bu yanlışlıkları yaratan nedenlerin tasfiyesini hedeflemektedir.

Teftiş, rgt isleyişinin kanun, tüzük, yönetmelik, tebliğ ve genelgelere uygun olup olmadığının denetimidir. Yönetimin temel eylemlerinden birisi olan teftişin ana işlevi, yönetimin planlanan amaçları ile işleyişinin arasındaki uyumu devamlı olarak sağlamaktır. Hiyerarşik stlerce alınan kararların astlarca uygulanıp uygulanmadığının sürekli izlenmesi hem yönetimin etkin isleyişinin ana unsurlarından birisi, hem de herhangi bir anda örgütün ne durumda bulunduğunun bir göstergesi olmaktadır.

Teftiş esas olarak, yönetime dönük olmakla beraber, uygulama düzenliliğinin gerçekleştirilmesi sonucu sağlıklı bir vergilemenin sağlanması suretiyle dolaylı yönden ve bildirimlerin incelenmesi suretiyle de doğrudan mükelleflerin denetimine de olanak vermektedir.

Maliye Bakanlığı bünyesi içinde teftişe yetkililer Vergi Başmfettişleri, Vergi Müfettişleri ve Vergi Müfettiş Yardımcıları'dır.

Teftiş yapmaktaki amaç; “teftişe tabi tutulan işlemlerin mevzuat hükümlerine uygun yapılıp yapılmadığını öğrenmek ve mevzuat hükümlerine aykırı ve suç teşkil eden işleri yapanları tespit ederek haklarında gerekli soruşturmanın yapılmasını sağlamaktır.”

Teftiş sonucunda cevaplı rapor düzenlenmekte, soruşturmayı gerektiren bir durum ortaya çıkarsa fezleke ya da tahkikat raporu tanzim edilmektedir. Bunun dışında uygulamada grlen aksaklıklara ilişkin olarak basit raporlar düzenlenmektedir.

Cevaplı raporlar, teftişe tabi birimlerde, yapılan denetim sonucunda eleştirilen hususları içermek üzere düzenlenir. Asıl ve iki örneği zimmetle ilgili mercie teslim edilir. Sonunda ilgililerce cevaplandırılması hususunu, teftiş elemanı bizzat ister ve ilgililerce belirtilen hususlar cevaplandırıldığında, son mütalaa teftiş elemanınca eklenir ve merkeze gönderilir.

5. ÜLKEMİZDE VERGİ YÖNETİMİ VE DENETİMİNİN MEVCUT ÖRGÜTSEL YAPISI

Türkiye’de vergi denetimi, 16.05.2005 tarihli 25817 numaralı Resmi Gazete’de yayımlanan 5345 Sayılı “Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile değişikliğe uğramıştır. Bu tarihe kadar sadece Maliye Bakanlığı tarafından yerine getirilen vergi denetimi bundan böyle Maliye Bakanlığına bağlı yarı özerk bir kuruluş olan Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından da yerine getirilecektir.

Gelir İdaresi Başkanlığının yanı sıra bu görevi yerine getirmekte olan en önemli kuruluş Vergi Denetim Kuruludur. 10.07.2011 tarihli Resmi Gazete ’de yayımlanan 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu, Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı ve Vergi Denetmenleri Büro Başkanlıkları tek çatı altında toplanmış, Maliye Bakanlığı bünyesinde ve doğrudan Bakana bağlı olarak Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kurulmuştur.

Aşağıda öncelikle Maliye Bakanlığının, sonra Gelir İdaresi Başkanlığının ve son olarak da Vergi Denetim Kurulunun görevleri ve teşkilat yapısı hakkında bilgi verilmiştir.

5.1. Maliye Bakanlığının Görevleri ve Teşkilat Yapısı

14.12.1983 tarihinde yayımlanan 178 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Maliye Bakanlığının Teşkilat yapısı ve görevleri sıralanmıştır. İlgili KHK ile amaçlanan; maliye politikalarının hazırlanmasına yardımcı olmak, maliye politikasının uygulanması, uygulamanın takibi ve denetlenmesi hizmetlerini yapmak üzere Maliye Bakanlığının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir. Bakanlığın görevleri ise 178 sayılı KHK’nin 2. maddesinde şu şekilde sıralanmıştır;

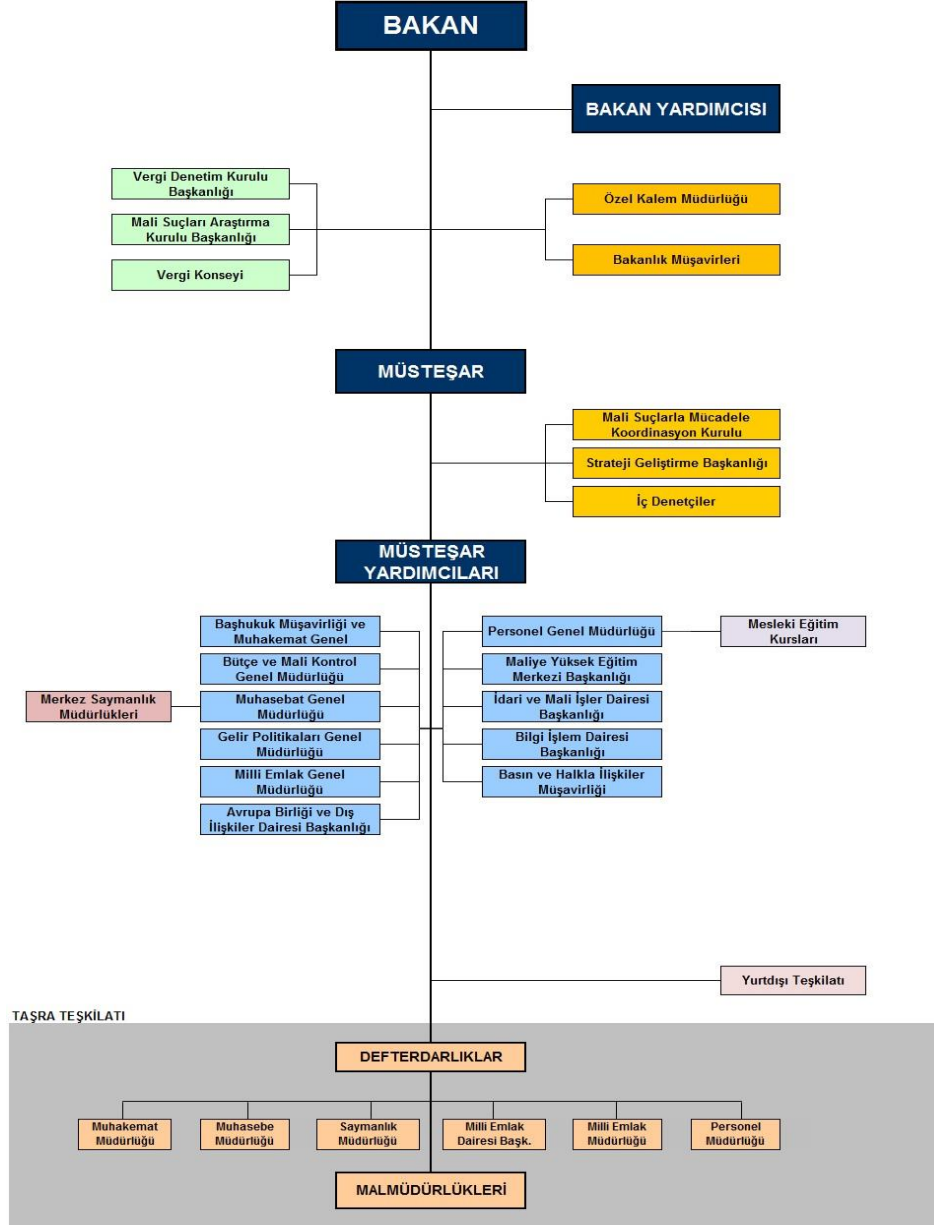
- a. Maliye politikasının hazırlanmasına yardımcı olmak, maliye politikasını uygulamak,
- b. Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ve özel bütçeli idarelerin hukuk danişmanlığını ve muhakemat hizmetlerini talepleri halinde yerine getirmek,

- c. Harcama politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması ile Devlet bütçesinin hazırlanması, uygulanması, uygulamanın takibi ve yönlendirilmesine ilişkin hizmetleri yürütmek,
- d. Devlet hesaplarını tutmak, saymanlık hizmetlerini yapmak,
- e. Gelir politikasını geliştirmek, (...) ¹
- f. Devlete ait malları yönetmek, kamu malları ile kamu kurum ve kuruluşlarının taşınmaz malları konusundaki yönetim esaslarını belirlemek ve bunlara ilişkin diğerk işlemleri yapmak,
- g. Her türlü gelir gider işlemlerine ait kanun tasarılarını ve diğerk mevzuatı hazırlamak veya hazırlanmasına katılmak,
- h. Milletlerarası kuruluşların Bakanlık hizmetlerine ilişkin çalışmalarını takip etmek, bu konulardaki Bakanlık görüşünü hazırlamak, yurtdışı ve yurtiçi faaliyetleri yürütmek,
- i. Bakanlığın ilgili kuruluşlarının işletme ve yatırım programlarını inceleyerek onaylamak ve yıllık programlara göre faaliyetlerini takip etmek ve denetlemek,
- j. Çeşitli kanunlarla Maliye Bakanlığına verilen görevleri yapmak,
- k. Yukarıdaki görevlerin uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek, incelemek, teftiş etmek ve denetlemek,
- l. Suç gelirlerinin aklanmasının önlenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemek,
- m. Vergi incelemesi ve denetimine ilişkin temel politika ve stratejileri belirlemek ve uygulanmasını sağlamaktır. ²

¹ Bu arada yer alan “uygulamak ve devlet gelirlerini tahsil etmek”, ibaresi, 05.05.2005 tarihli ve 5345 sayılı Kanununun 35. maddesiyle kaldırılmıştır.

² 07.07.2011 tarih ve 646 sayılı KHK'nin 1. maddesi ile eklenmiştir.

Tablo 1: Maliye Bakanlığı Merkez ve Taşra Teşkilat Yapısı

Kaynakça: <http://www.pergen.gov.tr/bakanlikteskilatyapisi.html> erişim 21.05.2014

Bu birimler KHK'de Merkez Teşkilat içerisinde; ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri ve yardımcı birimler şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 2: Maliye Bakanlığı Merkez Teşkilat Birimleri

Ana Hizmet Birimleri	Danışma ve Denetim Birimleri	Yardımcı Birimler
1.Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat Gen. Müd.	1.Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı	1.Personel Gen. Müd.
2.Bütçe ve Mali Kontrol Gen. Müd.	2. Bakanlık Müşavirleri	2.İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı
3.Muhasebat Gen. Müd.	3.Basın ve Halkla İlişkiler	3.Bilgi İşlem Daire Başkanlığı
4.Gelir Politikaları Gen. Müd.		4.Özel Kalem Müdürlüğü
5.Milli Emlak Gen. Müd.		
6.Avrupa Topluluğu ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı		
7.Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı		

Kaynak: 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK.

Kararnamenin 34. maddesinde “Bakanlık taşra teşkilatı, defterdarlıklardan oluşur.” diyerek bakanlığın taşra teşkilatını açıklamıştır. Maddenin sonunda yer alan Ek (3) sayılı cetvelde belirtilen bölgelerde Gelirler Bölge Müdürlükleri de kurulabilir ifadesi 05.05.2005 tarih ve 5345 sayılı yasanın 35. maddesi ile kaldırılmış ve bu yapılanma Gelir İdaresi Başkanlığına bırakılmıştır. Yine sözü edilen yasadan önce ana hizmet birimi olarak Maliye Bakanlığı bünyesinde yer alan Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılmış ve yerine söz konusu yasa ile Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Bu başkanlık 178 Sayılı Kararnamenin 35. maddesinde Bağlı Kuruluşlar içinde sayılmıştır.

Defterdar bulunduğu ilde Maliye Bakanlığının en büyük memuru ve il ve bağlı ilçeler teşkilatının amiri olup, işlemlerin kanun hükümlerine göre yürütülmesi, denetlenmesi, merkez ve taşradan sorulan soruların cevaplandırılması, kanuna aykırı hareketi görülenler hakkında takibatta bulunulması, atamaları ile ait merkez ve bağlı ilçeler maliye memurlarının sicillerinin tutturulması ile görevli ve sorumludur. İl ve ilçe birimlerini defterdar adına kontrol etmek üzere defterdar emrine denetmenler verilebilir.

Defterdarlık birimleri, defterdarın yönetimi altında muhasebat, milli emlak ve muhakemat birimleri ile personel müdürlüğünden oluşur. Burada yine gelir birimleri defterdarlık bünyesinden alınarak yeni kurulan Gelir İdaresi Başkanlığının bünyesinde oluşturulmuştur.

5345 Sayılı yasa ile getirilen yeni yapılanmada defterdarlık birimleri devletin sadece giderlerine ve mallarına bakan gözeten bir birim haline

getirilmiştir. Gelir kısmı ise tamamen yeni kurulan Gelir İdaresi Başkanlığına bırakılmıştır.

5.2. Gelir İdaresi Başkanlığının Görevleri ve Teşkilat Yapısı

Gelir idaresinin mevcut sorunlarını aşmak adına yapılan yeniden yapılandırma çalışmaları 1950'li yıllara kadar gitmektedir. 1951 yılında Bakanlığa sunulmuş olan Maliye Bakanlığı Kuruluş ve Çalışmaları Hakkındaki Rapor söz konusu çalışmaların ilkidir.1960'larda Türkiye'nin kaynak sorunuyla birlikte gelir idaresinin yeniden yapılandırılması tekrar gündeme gelmiş ve 2 Aralık 1963 tarihinde Türkiye'ye davet edilen Amerikalı Frank White tarafından gelir idaresinin yeniden yapılandırmasını ele alan 'Türkiye'de Vergi İdaresi' isimli rapor hazırlanmıştır.

'White Raporu' neticesinde dönemin Maliye Bakanı Ferit MELEN'in onayı ile 'Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Yeniden Düzenleme Komisyonu Kurulmuştur'. Bu kapsamda yabancı uzmanlar tarafından yapılan çalışmalar aşağıdaki gibidir;

- 1- James W. Martin ve Frank C.E Cush (1951),
- 2- B. Frank White (1963),
- 3- Daniel L. Tucker (1970),
- 4- Leif Muten (1972),
- 5- Socorro Velazquez, Jr. (IRS-1999)

Gelir İdaresinin yeniden yapılandırılması konusunda Bakanlığın yaptığı ilk ciddi çalışma 1960'larda oluşturulmuş olan Vergi Reform Komisyonu'nun 1964 yılında hazırlamış olduğu 'Gelir İdaresi Başkanlığı' yasa taslağı tasarısıdır. 1971 yılında Gelir İdaresinin 'Gelirler Genel Sekreterliği' şeklinde örgütlenmesini öngören ve 26.01.1972 tarihinde meclise sunulmuş ancak yasalaşmamış bir diğer tasarıdır. 1980'lerde gelir idaresinin yeniden yapılandırılmasının gerekliliğini vurgulayan bir rapor Adnan Başer KAFAOĞLU tarafından hazırlanmış, ancak beklenen değişiklikler bu dönemde de gerçekteşmemiştir. 1985'den sonrada gelir idaresinin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili bir dizi çalışma yapılmış ancak hepsi sonuçsuz kalmıştır.

Daha sonraki yıllarda da gelir idaresinin yeniden yapılandırılmasına yönelik çeşitli tartışmalar, idarenin sorunlarını ortaya koyan ve çözümlerini sunan raporlar süre gelmiştir. TOBB öncülüğünde hazırlanan 1992 tarihli Vergi Uzlaşma Taslağı 'da Gelir İdaresinin sorunlarına işaret eden diğer bir çalışmadır. Bu çalışmada adil ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulması amacıyla çeşitli sivil toplum örgütlerinin vergi konusundaki görüşleri alınmıştır. Türk Vergi İdaresinin etkin olmadığı ve vergi idaresinin gerek örgütlenme biçimi gerekse görevlerinin çokluğu nedeniyle vergilerin etkin toplanmasını ve denetimini yapamadığı ifade edilmiştir.

Bu çalışmaların ortak özelliği, kurumların üst yapısına ilişkin genel çerçevenin yeniden oluşturulması, Maliye Bakanlığının genel merkezi yapı içerisindeki yerinin belirlenmesine yönelik olmalarıdır. Ayrıca bu çalışmalarda, ekonomi yönetimi, ekonomik politikaları oluşturan birimlerin birbiriyle uyumlu çalışmaları gereği, vergi politikalarının ekonomik politikalardan bağımsız oluşturulamayacağı konularına değinilmiştir. Maliye Bakanlığının örgütlenmesine yönelik çalışmalar yanı sıra, Gelirler Genel Müdürlüğünün daha etkin ve verimli çalışan bir yapıya kavuşturulması amacıyla da gerek sivil toplum örgütlerince gerekse uluslararası kuruluşlar tarafından çok sayıda çalışma gerçekteştirilmiştir. Bu çalışmalardan vurgulanan ana unsurlar ise; idarenin güçlendirilmesi, belirli seviyede bir otonomi (özerklik) sağlanması, teknolojik altyapısının desteklenmesi, örgüt yapısının fonksiyonel tarza dönüştürülmesi, taşra ve merkez ilişkisinin yeniden dizaynı ve başta mükellef odaklılık olmak üzere yeni bir misyonun hayata geçirilmesi olarak ifade edilebilir.¹

2000’li yıllara gelindiğinde ise yapılan araştırmalar, hazırlanan raporlar ve diğer tüm çalışmalar da göz ününe alarak, 16.05.2005 tarih 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkındaki kanun ile bu süreç tamamlanmıştır.²

5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 1. maddesine göre kanunun amacı gelir politikasını adalet ve tarafsızlık içinde uygulamak; vergi ve diğer gelirleri en az maliyetle toplamak; mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak; mükellef haklarını gözeterak yüksek kalitede hizmet sunmak suretiyle yükümlülüklerini kolayca yerine getirmeleri için gerekli tedbirleri almak; saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik, etkililik ve mükellef odaklılık temel ilkelerine göre görev yapmak üzere Maliye Bakanlığına bağlı Gelir İdaresi Başkanlığının kurulmasına, teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin esasları düzenlemektir.

Gelir İdaresi Başkanlığının görevleri kanunun 4.maddesinde şu şekilde sıralanmıştır;

- a. Bakanlıkça belirlenen Devlet gelirleri politikasını uygulamak.
- b. Mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştırmak ve hizmetlerini yerine getirmek.
- c. Mükellef haklarının korunması ve mükellef ile Bakanlık ilişkilerinin karşılıklı güven esasına dayanması konusunda gerekli tedbirleri almak.
- d. Mükellefleri vergi mevzuatından doğan hakları ve ödevleri konusunda bilgilendirmek.
- e. Devlet gelirleri politikasıyla ilgili kanun ve kararname çalışmalarına katılmak.

¹ Arıoğlu, 2005, s. 69.

² Öz, Karakurt, 2007, s.82-83.

- f. Devlet alacaklarının tahsilini sağlamak ve bu konuda gerekli tedbirleri almak.
- g. İşlem ve eylemlerinden dolayı idarî yargı mercilerinde yaratılan ihtilaflarla ilgili olarak bu merciler nezdinde talep ve savunmalarda bulunmak, gerektiğinde itiraz, temyiz ve tashihi karar yoluna gitmek; temyiz yoluna gidilip gidilmeyeceği hususunda taşra teşkilatına muvafakat vermek; Şikayet başvurularını karara bağlamak; uygulamada ortaya çıkan ihtilafların en aza indirilmesine ve uygulama birliğinin sağlanmasına yönelik tedbirleri almak.
- h. Vergilendirmeyle ilgili bilgileri toplamak ve bilgi işlem faaliyetlerini yürütmek.
- i. Vergi kanunlarında veya diğer mali kanunlarda yer alan her türlü istisna, muaflık ve indirimlerin maliyetlerini ölçmek, ekonomik ve sosyal etkilerini analiz etmek.
- j. Vergi kayıp ve kaçağının önlenmesi konusunda gerekli tedbirleri almak.
- k. Mahallî idare gelirleri politikası ile Devlet gelirleri politikasının uygulanmasında uyumu sağlayıcı tedbirler almak.
- l. Gelirleri etkileyen her türlü kanun tasarısı ve tekliflerini, vergi tekniği ve uygulamaları açısından inceleyerek görüş bildirmek.
- m. Gelir mevzuatının uygulanmasına ilişkin olarak diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, bu amaçla veri alişverişini gerçekteştirmek.
- n. Görev alanına giren konularda, uluslararası gelişmeleri izlemek ve Avrupa Birliği, uluslararası kuruluşlar ve diğer devletlerle işbirliği yapmak.
- o. Terkini gereken vergiler ile tahsili zamanaşımına uğrayan Hazine alacaklarının kanunlar gereğince terkin edilmesiyle ilgili işlemlerin yerine getirilmesini sağlamak.
- p. Nitelikli insan kaynağının kazandırılması, yetkinliklerin geliştirilmesi, kariyer planlarının yapılması ve performanslarının ölçülmesini sağlamak.
- q. Kamu Görevlileri Etik Kurulunun belirlediği ilkeler çerçevesinde kurumsal etik kurallar düzenleyerek personele ve mükelleflere duyurmak.
- r. Faaliyet sonuçlarını, düzenli aralıklarla kamuoyuna duyurmak ve yıllık faaliyet raporunu izleyen yıl kamuoyuna açıklamak.
- s. Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak.

Gelir İdaresi Başkanlığının merkez teşkilat yapısı Tablo 3'te görölmektedir.

Tablo 3: Gelir İdaresi Başkanlığı Merkez Teşkilat Yapısı

Ana Hizmet Birimleri	Danışma Birimleri	Yardımcı Hizmet Birimleri
1.Gelir Yönetimi Daire B.	1.Strateji Geliştirme D.B.	1.İnsan Kaynakları D.B.
2.Mükellef Hizmetleri D. B.	2.Hukuk Müşavirliği	2. Destek Hizmetleri D. B.
3.AB ve Dış İlişkiler D.B.	3.Basın ve Halkla İliş. M.	
4.Uygulama ve Veri Yön. D.B		
5.Denetim ve Uyum Yön. D.B.		
6.Tahsilat ve İhtilafı İşler D.B.		

Kaynak: 5345 sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun.

Başkanlığın taşra teşkilatı Kanunun 23.maddesinde belirtilmiştir. Buna göre taşra teşkilatı, doğrudan merkeze bağlı vergi dairesi başkanlıkları ile vergi dairesi başkanlığı kurulmayan yerlerde vergi dairesi müdürlüklerinden oluşur. Vergi dairesi başkanlıklarının kuruluş yerleri ve sayıları ile bunlara ilişkin değişiklikler Bakanlar Kurulunca belirlenir. Türkiye genelinde 29 adet vergi dairesi başkanlığı kurulmuş ve faaliyet geçmiştir.

Vergi dairesi başkanlığının amacı, yetki alanı içinde ekonomik faaliyetleri ve gelişmeleri yakından takip etmek, sektör ve mükellef gruplarının ihtiyaçlarına uygun hizmetleri en iyi şekilde sunmak ve yetkinlikleri geliştirmek suretiyle vergi yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaktır.

Vergi dairesi başkanlıkları bünyesinde; mükellef hizmetleri, vergilendirme, denetim, tahsilat ve hukuk işleri, muhasebe, insan kaynakları, destek hizmetleri ve benzeri fonksiyonlar için grup müdürlükleri ve bunlara bağlı müdürlükler ile yetki alanlarında ekonomik analizler yapmak ve mükellef hizmetlerini en yakın yerden sunmak üzere şubeler kurulur. Merkez ile taşra birimleri arasındaki fonksiyonel ilişkiler doğrudan sağlanır. Bunların organizasyon yapıları, görevleri, yetki ve sorumlulukları, merkez teşkilatıyla ilişkileri ile çalışma usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir.

5345 Sayılı Yasa ile hedeflenen Gelir İdaresini, Maliye Bakanlığının dikey hiyerarşisi dışına taşımak, illerde defterdarlık teşkilatından bağımsız kılınarak vergi daireleri ile merkez arasında doğrudan bağlantı sağlamak, bu kurumun sadece gelir birimleri ile ilgilenecek olması sebebiyle daha etkin bir yönetim kurmak ve böylece vergi dairelerini iyileştirme çalışmalarının güçlendirilmesinin sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Gelir İdaresi Başkanlığının, 2013 yılı itibariyle 748'i (%2) merkez teşkilatı, 40.060'ı (%98) ise taşra teşkilatı kadrolarında olmak üzere toplam 40.808 dolu kadrosu bulunmaktadır. Başkanlığın merkez ve taşra teşkilatı kadro dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: GİB Merkez Teşkilatında Görev Yapan Personelin Unvanlara Göre Dağılımı

Merkez	
Gelir İdaresi Başkanı	1
Gelir İdaresi Başkan Yardımcısı	5
Gelir İdaresi Daire Başkanı	12
Gelir İdaresi Grup Başkanı	19
1. Hukuk Müşaviri	1
Başkanlık Müşaviri	2
Hukuk Müşaviri	5
Müdür	16
Devlet Gelir Uzmanı	123
Mali Hizmetler Uzmanı	7
Devlet Gelir Uzman Yardımcısı	145
Mali Hizmetler Uzman Yardımcısı	7
şef	14
Memur ve Diğer Personel	391
Toplam	748

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu, s. 24.

Tablo 5: GİB Taşra Teşkilatında Görev Yapan Personelin Unvanlara Göre Dağılımı

Taşra	
Vergi Dairesi Başkanı	16
Gelir İdaresi Grup Müdürü	30
Vergi Dairesi Müdürü	466
Müdür	41
Vergi Dairesi Müdür Yardımcısı	1.145
Müdür Yardımcısı	21
Vergi İstihbarat Uzmanı	4
Gelir Uzmanı	15.898
Araştırmacı	18
Gelir Uzman Yardımcısı	4.459
şef	795
Memur ve Diğer Personel	17.167
Toplam	40.060

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu, s. 24.

5.3. Vergi Denetim Kurulunun Başkanlığının Görevleri ve Teşkilat Yapısı

10.07.2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu, Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı ve Vergi Denetmenleri Büro Başkanlıkları tek çatı altında toplanmış, Maliye Bakanlığı bünyesinde ve doğrudan Bakana bağlı olarak Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kurulmuştur.

Söz konusu Kararnameyle 10.07.2011 tarihi itibari ile Maliye Başmüfettişi, Baş Hesap Uzmanı ve Gelirler Başkontrolörü kadrolarında bulunanlar Vergi Başmüfettişi kadrolarına; Maliye Müfettişi, Hesap Uzmanı ve

Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmeni kadrolarında bulunanlar Vergi MÜfettişi kadrolarına; Maliye MÜfettiş Yardımcısı, Hesap Uzman Yardımcısı ve Stajyer Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmen Yardımcısı kadrolarında bulunanlarda Vergi MÜfettiş Yardımcısı kadrolarına atanmıştır.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının temel amacı, etkin ve verimli vergi denetimi yapmak, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzlukla mücadele etmek ve teftişlerde etkinliği artırmaktır.

Vergi Denetim Kurulunun misyonu, risk odaklı ve çağdaş denetim tekniklerini kullanarak vergi incelemeleri yapmak, vergi kayıp ve kaçağının neden olduğu kayıt dışı ekonomiyi en aza indirmek ve böylelikle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artırmak, idarenin etkin ve hukuka uygun işleyişinin sağlanması amacıyla teftiş ve soruşturma faaliyetlerini yürütmek ve maliye politikalarının oluşturulmasına yönelik hukuki düzenlemelerin hazırlanmasına katkıda bulunmaktır.

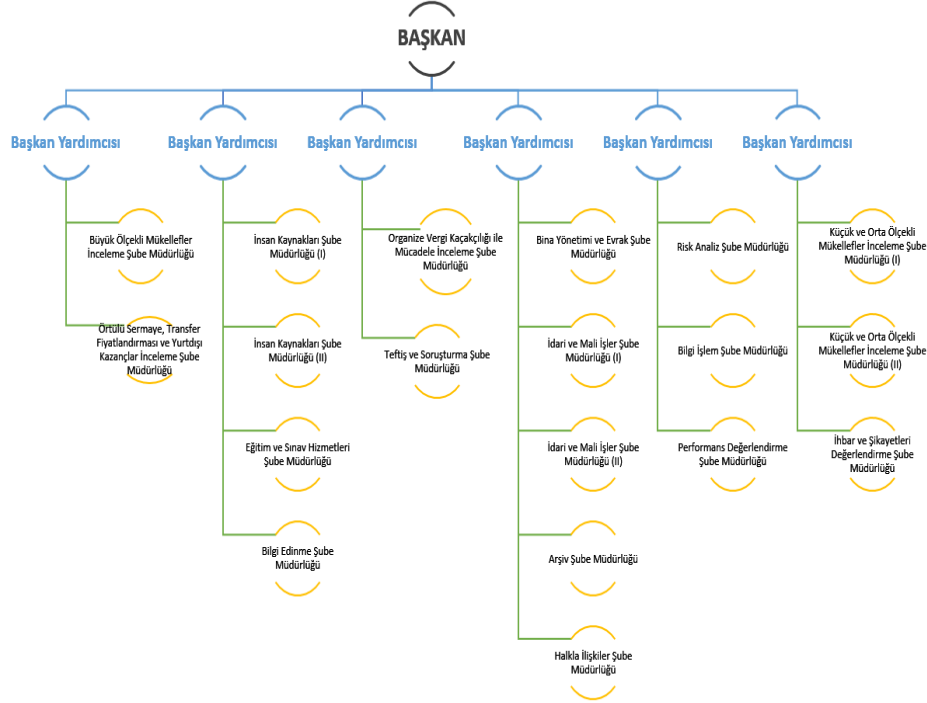
Başkan, Başkan Yardımcıları, Grup Başkanları ve Vergi MÜfettişlerinden (Vergi BaşmÜfettişi, Vergi MÜfettişi ve Vergi MÜfettiş Yardımcısı) oluşan Kurulun merkezi Ankara'dadır.

Vergi Denetim Kurulu, kanunlarla kendisine verilen inceleme görevini yürütürken, gerek devletin gerekse de mükellefin haklarını en üst seviyede tutmayı, kaynakları etkin düzeyde kullanmayı, teknolojik imkanlardan azami düzeyde yararlanmayı hedeflemektedir. Kurula verilen görevlerin yerine getirilmesinde, uzmanlaşma ve işbölümünün sağlanması amacıyla Bakanlık Makamının onayıyla doğrudan Başkanlığa bağlı olmak üzere;

- 29 İlde (İstanbul'da 3, Ankara'da 2 olmak üzere) toplam 32 adet Küçük ve Orta Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlıkları (A Grubu),
- İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde olmak üzere toplam 3 adet Büyük Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlıkları (B Grubu),
- İstanbul ve Ankara illerinde olmak üzere toplam 2 adet Organize Vergi Kaçakçılığı ile Mücadele Grup Başkanlıkları (C Grubu),
- İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde olmak üzere toplam 3 adet Örtülü Sermaye, Transfer Fiyatlandırması ve Yurtdışı Kazançlar Grup Başkanlıkları (Ç Grubu), kurulmuştur.

Kurulun teşkilat yapısı ise aşağıdaki şekildedir.

Tablo 6: Vergi Denetim Kurulu Organizasyon Őeması

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2013 s.13.

Yukarıda bahsedilen grup başkanlıkları ise doğrudan Başkana bağlı olarak faaliyet göstermektedirler.

178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin, 646 sayılı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının Kurulması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnameyle değişik, 20. maddesine göre Kurulun görev ve yetkileri şunlardır:

- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK) ve diğer gelir kanunları kapsamında vergi incelemeleri yapmak.
- Her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplamak suretiyle oluşturulacak VDK Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS) üzerinden mükelleflerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibarıyla analiz etmek, mukayeseler yapmak ve bu suretle risk alanlarını tespit etmek.
- Vergi yükümlülüklerine ilişkin ihbar ve Őikayetleri değerlendirmek.
- Vergi incelemelerinde Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) ile gerekli eşgüdümü ve işbirliğini sağlamak.
- İnceleme ve denetim sonuçlarını izlemek, değerlendirmek ve istatistikler oluşturmak.
- Vergi inceleme ve denetimleri ile raporlamaya ilişkin standart, ilke, yöntem ve teknikleri geliştirmek, inceleme ve denetim rehberleri

hazırlamak, vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların uyacakları etik kuralları belirlemek.

- ◆ Vergi Müfettişlerinin mesleki yeterlik ve yetkinliklerinin sağlanması ve artırılması için gerekli çalışmaları yapmak, bu amaca katkı sağlamak üzere kalite güvence sistemini geliştirerek uygulamak.
- ◆ Performans değerlendirme sistemi oluşturmak ve Vergi Müfettişlerinin performansını bu sisteme göre değerlendirmek.
- ◆ Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma alanındaki gelişmeler ile bunların ortaya çıkarılması ve nlenmesine yönelik yöntemler konusunda araştırmalar yapmak.
- ◆ Vergi mevzuatı ile ilgili görüş ve önerilerde bulunmak.
- ◆ Bakan tarafından verilen teftiş, inceleme, denetim ve soruşturmaları yapmak.
- ◆ Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak.

Vergi denetiminde en önemli faktörün yetişmiş beşeri sermaye olduğu dşnlmektedir. 31.12.2014 itibariyle kurulun kadro durumu aşağıdaki şekildedir.

Tablo 7: Vergi Denetim Kurulu Kadro Durumu

UNVANI	TOPLAM	DOLU	BOŞ
Başkan	1	1	0
Başkan Yardımcısı	6	1	5
Vergi Başmüfettişi	891	295	596
Vergi Müfettişi	5.444	3.121	2.323
Vergi Müfettişi Yardımcısı*	7.905	5.796	2.109
TOPLAM	14.247	5.550	8.697

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2014, s.10.

31.12.2014 tarihi itibarıyla Vergi Müfettişlerinin bağlı buldukları gruplara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: Bağlı Buldukları Gruplara Göre Vergi Müfettişlerinin Dağılımı

UNVANI	A GRUB U	B GRUB U	C GRUB U	 GRUB U	EğİTİM (BAŐKANLI K)	TOPLAM
Vergi Başmüfettişi	0	240	20	35	0	295
Vergi Müfettişi	2.673	298	66	56	28	3.121
Vergi Müfettişi Yardımcısı	4.449	188	0	0	1.159	5.796
-Yetkili V. Mf. Yard.	1.092	36	0	0	0	1.128
-Yetkisiz V. Mf. Yard.	3.357	152	0	0	0	4.668
TOPLAM	7.122	726	86	91	1.187	9.212

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2014 s.11.

Vergi Denetim Kurulunun faaliyet gösterdiği alanlara baktığımızda en önemli unsur vergi incelemesidir. Yapılacak vergi incelemeleri, sektör, konu ve

mükellefler itibarıyla esas olarak, Kurul bünyesinde kurulan, Risk Analiz Merkezinde (VDK-RAMER'de), mevcut ve yeni geliştirilen programlar kullanılarak yapılan analiz ve mukayeseler neticesinde belirlenmektedir. Bu kapsamda, VDK-RAS kullanılarak yapılan çalışmalar çerçevesinde belirlenen sektörler ve konularda vergi incelemeleri gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca;

- Yıl içerisinde ortaya çıkan ihbar ve Şikayet konuları hakkında gerekli vergi incelemeleri gerçekleştirilmektedir.
- Yapılmakta olan teftiş, soruşturma, inceleme ve denetimler sırasında ortaya çıkan vergi inceleme talepleri karşılanmaktadır.
- Kamu kurum ve kuruluşlarından intikal eden ve doğrudan veya dolaylı olarak vergisel konuları içeren inceleme ve denetim talepleri sonuçlandırılmaktadır.

Kurumun bir diğer önemli faaliyeti ise teftiştir. Teftişin amacı, teftişe tabi birimin, gerek asli ve mali işlemlerini, gerekse teşkilat yapısı ile insan ve maddi kaynaklarını; yerindelik/ amaca uygunluk, hukuka uygunluk ve performans bakımından, risk analizleri çerçevesinde değerlendirmek, sorunların çözümlü ve iyi yönetişimin başarılması konusunda idareye yardımcı olmaktır.

Yapılan teftişlerde;

- Uygulamalarda aksayan yönler tespit edilerek hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik alternatif çözümler önerileri geliştirilmekte,
- İşlemlerin kanun, KHK, tüzük, yönetmelik, genel tebliğ, sirküler, yönerge ve iç genelge ile genel yazılara uygun şekilde yürütölüp yürütölmediği denetlenmekte,
- Mükellef haklarının gözetilip gözetilmediği denetlenmekte,
- Harcamaların hukuka uygunluğu denetlenmekte,
- Hazinesinin özel mülkiyetindeki taşınmaz mallar ile Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerin ve diğer milli emlak emvalinin verimli ve etkin bir biçimde idare edilip edilmediği denetlenmekte,
- Birimlerin iş yükü, çalışma disiplini, personel durumu ve etkinlikleri objektif kriterlere göre karşılaştırılmalı olarak belirlenmekte,
- Çalışanların ve teftişe konu kamu idarelerinin sundukları hizmetten yararlanan kişilerin memnuniyetleri gözlemlenmektedir.

Bakanlığın 2013–2017 Stratejik Planında yer alan amaç ve hedeflerine ulaşabilmek amacıyla yürüteceği faaliyetleri ve bunların bütçesel bağlantılarını yıllık olarak ortaya koymak üzere hazırladığı 2013 Yılı Performans Programında Kurulun amaç ve hedefleri aşağdaki şekilde belirlenmiştir:

1) **Etkin ve Verimli Vergi Denetimi**

VUK ve diğer gelir kanunları kapsamında vergi incelemeleri yapmak, Kurulun esas görevlerindedir. Kurul, vergi denetimlerini objektif, risk analizine dayalı, gelir politikası başta olmak üzere makroekonomik hedeflere uyumlu olarak gerçekleştirecektir. Kurul, vergi denetimlerinde verimlilik, etkinlik ve uzmanlaşmayı esas almak suretiyle vergi denetim kapasitesinin güçlendirilmesini, kalitesinin ve verimliliğinin artırılmasını amaçlamaktadır.

2) **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele**

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve vergi tabanının genişletilmesi, Kurulun başlıca hedefleri arasındadır. Bu mücadeleden amaç, esas itibari ile VUK'un İkinci Kitabında yer alan bildirimler, defter tutma ve işlemlerin kayıt altına alınması, belge düzeni ve ibraz gibi yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesi ve böylelikle kayıt dışı işlemlerin kavranarak vergi kayıp ve kaçağının önlenmesidir. Kurul, oluşturulan VDK-RAS yoluyla gerçekleştireceği verimli ve etkin vergi denetimleri sayesinde, kayıt dışı kalan işlemleri belirleyerek vergilendirilmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapacaktır.

İhbarların değerlendirilmesine ilişkin olarak "İhbar ve İnceleme Taleplerini Değerlendirme Komisyonu Çalışma Esaslarına İlişkin Yönerge" ile tesis edilen yeni uygulama sayesinde kayıt dışı kaldığı iddia edilen iş ve işlemlerin gereği daha hızlı ve etkin yerine getirilecektir.

Vergi Müfettişlerinin sayısı artırılarak denetim kapasitesi güçlendirilirken, elektronik denetime de ağırlık verilerek daha fazla mükellef ve konu hakkında inceleme yapılacaktır.

Kamu kurum ve kuruluşlarından gelen bilgiler değerlendirilerek, resmi kayıtlara girmekle birlikte vergilendirilmemiş ya da eksik vergilendirilmiş kazanç ve işlemlerin vergilendirilmesi sağlanacaktır.

Diğer taraftan, Vergi Müfettişlerince yapılan inceleme, araştırma, denetim ve soruştırmalarda kayıt dışı iş ve işlemlerin tespiti halinde, mevzuat gereğince ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına da bilgi verilecektir.

3) **Yolsuzlukla Mücadele**

Rekabeti engelleyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatan, vergi gelirlerini azaltan, gelir dağılımını bozarak yoksulluğu artıran, kamu kaynaklarının israf edilmesine yol ačan, kamu kurumlarına, yöneticilerine ve adalet sistemine duyulan güveni zedeleyen ve toplumda ahlaki bozulmaya neden olan yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele edilecektir.

Kurul, 22.02.2010 tarih ve 27501 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan ve 2010/56 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen "Saydamlığın Artırılması

ve Yolsuzlukla Mucadelenin Güçlendirilmesi Eylem Planı” kapsamında sorumlu veya ilgili olduğu tedbirlere ilişkin çalışmalara da katkı verecektir.

4) Teftişlerde Etkinliğin Artırılması

Yürütülecek teftişlerde; iş ve işlemlerin mevzuata uygun olarak yerine getirilmesi, kamu hizmetlerinde verimlilik ve etkinliğin artırılması, sunulan hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi ve mükellef haklarının gözetilmesinin sağlanması temel amaçtır.

5.4. Denetim Birimlerinin Vergi İnceleme Sonuçları

Ülkemizde vergi denetiminde etkin iki ana kurum mevcuttur. Bu kurumlar Gelir İdaresi Başkanlığı ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığıdır. Öncelikle Gelir İdaresi Başkanlığının denetim çalışmaları hakkında incelemede bulunacağız.

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından; 81 İl Vergi Dairesi Müdürlerince 2013 yılında toplam 16.525 rapor düzenlenmiştir. Bu raporlardan 15.489’u vergi inceleme raporu, 251’i iade raporu, 84’u vergi tekniği raporu, 118’i vergi suçu raporu, 583’ü diğer raporlardan olmaktadır.

Bu kapsamda yapılan vergi incelemeleriyle diğer denetimlere ilişkin sonuçlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

2013 yılı içerisinde yapılan vergi incelemeleri sonucunda; 12.924 mükellef incelenmiş, 1.234.224.622 TL matrah üzerinden 1.080.420.972 TL matrah farkı bulunmuş ve bulunan matrah farkı üzerinden 74.127.558 TL vergi tarh edilmiştir.

01.01.2013–31.12.2013 tarihleri arasında yapılan yaygın ve yoğun vergi denetimlerinde; 2.829.606 mükellef denetlenmiş, kayıt dışı çalıştığı tespit edilen 25.367 kişi için yeni mükellefiyet tesis ettirilmiş, 881 iş yerinde fiili envanter yapılmış, 15.685 iş yerinde hasılat tespiti yapılmış, 95.589.664 TL usulsüzlük cezası kesilmiştir.

Tablo 9: Türkiye Genelinde Yapılan Yaygın ve Yoğun Denetim Sonuçları

Yılı	Denetlenen Mükellef Sayısı	Kesilen Usulsüzlük Cezası (TL)
2009	3.811.489	153.171.031
2010	3.753.669	150.326.505
2011	3.462.338	128.094.973
2012	4.428.127	150.437.509
2013	2.829.606	95.589.664

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2013 Faaliyet Raporu, s.61.

Sektörde meydana gelen vergisel kayıp ve kaçakların önüne geçilmesi amacıyla, tütün mamulleri ve alkollü içkilerde “bandrollü ürün izleme sistemi” kapsamında, Vergi Dairesi Başkanlıkları ve Defterdarlıklara bağlı bandrol denetim ekiplerince mobil denetim cihazlarıyla perakendecilerden toptancı ve

dağıtımcılara doğru aralıksız olarak yaygın ve yoğun saha denetimleri gerçekleştirilmektedir.

2013 yılında, bandrollü ürün izleme sistemi çerçevesinde, gerçekleştirilen saha denetimlerinin sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 10: Bandrollü Ürün İzleme Sistemi ile Denetim

Denetime Katılan Aylık Ortalama Personel Sayısı	Denetlenen Mükellef Sayısı	Savcılığa Bildirilen Mükellef Sayısı	Kesilen Özel Usulsüzlük Cezası Tutarı (TL)
617	122.942	10.971	2.046.891,85

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı 2013 Faaliyet Raporu, s.62

Ülkemizde Vergi Denetim Kurulunun belirtilen sayıdaki ve yapılanmadaki vergi inceleme elemanlarına yaptırdığı vergi inceleme sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 11: Yıllar İtibariyle Vergi İnceleme Sonuçları

YILLAR	İNCELENEN MÜKELLEF SAYISI	TARHI İSTENİLEN VERGİ TUTARI (TL)	KESİLMESİ İSTENİLEN CEZA* (TL)
2011	16.267	3.926.153.961	6.540.331.412
2012	46.845	4.535.523.091	8.776.095.415
2013	71.352	8.561.313.250	19.086.884.477
2014	55.284	7.939.389.423	16.582.633.968

* Bu tutarlar, VUK uyarınca kesilmesi istenilen vergi ziyayı cezası, usulsüzlük cezası ve özel usulsüzlük cezalarının toplamından oluşmaktadır.

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2013 s.43, 2014 s.38.

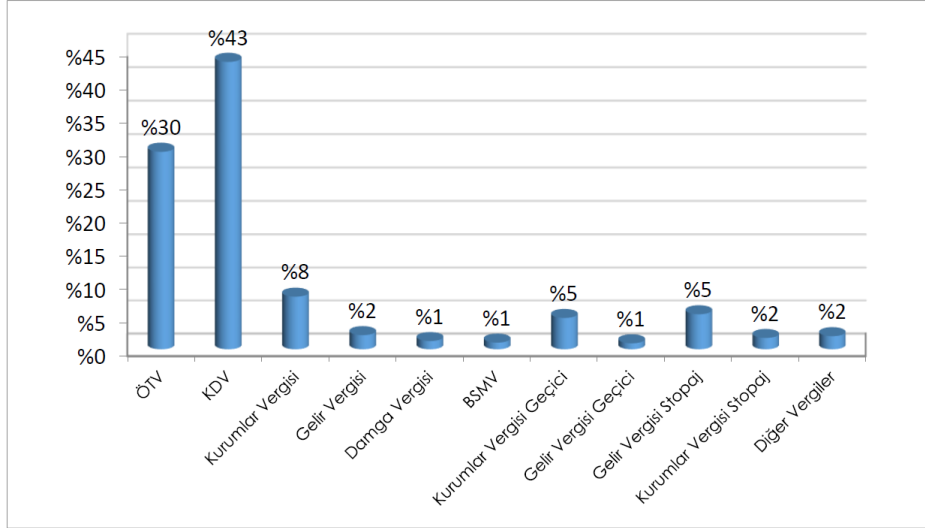
2014 yılında incelenen mükellef sayısı ile tarhi istenen vergi tutarı ve kesilmesi istenen ceza tutarı bir önceki yıla göre azalırken, mükellef başına tarhi istenen vergi %20 ve kesilmesi önerilen ceza toplamı da %12 artmıştır. Bu önemli artış, risk odaklı analiz ve denetimler ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla yapılan işbirliği ve koordinasyon sonucunda denetimlerin etkinliği ve verimliliğinin artırılmış olmasının sonucudur.

Tablo 12: Vergi Türleri İtibarıyla İnceleme Sonuçları (TL)

VERGİ TÜRÜ	BULUNAN MATRAH FARKI	TARHI İSTENİLEN VERGİ TUTARI	KESİLMESİ İSTENİLEN CEZA
Kurumlar Vergisi	3.675.766.919	633.908.319	1.092.567.113
Kurumlar Vergisi Geçici	4.313.861.951	377.447.335	609.163.092
Gelir Vergisi	537.119.617	170.145.501	328.447.023
Gelir Vergisi Geçici	922.915.140	71.641.484	112.583.366
Katma Değer Vergisi (KDV)	7.050.405.486	3.429.807.653	7.674.086.062
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV)	1.595.078.722	80.171.573	108.393.472
Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	508.331.314	2.362.032.751	5.465.777.374
Damga Vergisi	14.811.966.155	98.439.505	109.224.889
Gelir Vergisi Stopaj	2.874.367.175	421.845.607	560.828.423
Kurumlar Vergisi Stopaj	1.175.435.066	136.191.075	138.273.523
Diğer Vergiler	1.912.756.947	157.758.600	383.289.632
TOPLAM	53.674.958.984	8.561.313.250	19.086.884.477

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2014, s.39.

Grafik 1: İnceleme Sonuçlarının Tarhı İstenilen Vergi Bazında Oransal Dağılımı

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2014, s.40.

2013 Yılında Vergi Müfettişlerince yürütölen vergi incelemeleri sonucunda 185.036 adet rapor düzenlenmiştir. Bu raporlardan iade ve kabul raporları dahil 144.547 adedi vergi inceleme raporu (VİR), (sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme ve/veya kullanma incelemeleri de dahil olmak üzere) 16.228 adedi vergi tekniği raporu (VTR), 12.421 adedi vergi suç raporu (VSR), 11.413 adedi görüş ve öneri raporu, 427 adedi ise diğer raporlardan oluşmaktadır.

2014 Yılında ise Vergi Müfettişlerince yürütölen vergi incelemeleri sonucunda 168.367 adet rapor düzenlenmiştir. Bu raporlardan iade ve kabul raporları dahil 131.587 adedi vergi inceleme raporu (VİR), (sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme ve/veya kullanma incelemeleri de dahil olmak üzere) 18.879 adedi vergi tekniği raporu, 10.675 adedi vergi suç raporu, 6.948 adedi görüş ve öneri raporu, 278 adedi ise diğer raporlardan oluşmaktadır.

6. SONUÇ

Günümüz Türkiye'sinde vergi sistemimizin temelini beyan esası oluşturmaktadır. Mükellefler ile Gelir İdaresi Başkanlığı arasında güvene dayalı yazılı olmayan bir mutabakat mevcuttur. Fakat uygulanan beyan esası, vergi kaçakçılığı açısından risk unsuru taşımaktadır. Çünkü bu esas vergi kayıp ve kaçasını besleyen başlıca damardır. Tam bu nokta da vergi denetimi, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde hayati rol oynamaktadır. Vergi denetimi, vergi kanunları ile vergiye tabi tutulan mükellef ve işlemlerin tam olarak kavranabilmesine ve vergi idaresi ile mükelleflerin mevcut vergi sisteminde yer

alan ilke ve kurallara uygun davranıp davranmadıklarını belirlemeye yönelik olan ve vergi idaresi tarafından yapılan işlemlerin tümüdür. Vergi denetimi ile amaçlanan; mükelleflerin beyanlarının doğruluğu kontrol etmek, vergilerin eksiksiz ödenmesini sağlamak ve vergi ahlakının topluma yerleşmesini temin etmektir. Vergi denetiminin hata ve noksanlıkların tespiti ve bu eksikliklerin düzeltilmesini sağlama fonksiyonu bulunmaktadır. Bu fonksiyonun yanında vergi ödemeyi yani kayıt dışılığın oluşumunu önleme fonksiyonu da mevcuttur.

Ülkemizde vergi denetimi vergi incelemesi, yoklama, arama, bilgi toplama ve teftiş olmak üzere beş şekilde gerçekleşmektedir. Vergi Usul Kanunu'nun 134. maddesine göre; Vergi incelemesinden maksat; ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır. Yoklama, mükellefleri ve mükellefiyetle ilgili maddi olayları, kayıtları ve mevzuları araştırmak ve tespit etmektir. Buradaki ana unsurlar saymak ve fiilen tespit etmektir. Vergi Usul Kanunu'nun 142. maddesine göre arama yapılabilecek haller şu şekilde tanımlanmıştır. İhbar veya yapılan incelemeler dolayısıyla, bir mükellefin vergi kaçırdığına delalet eden emareler bulunursa, bu mükellef veya kaçakçılıkla ilgisi görülen diğer şahışlar nezdinde ve bunların üzerinde arama yapılabilir. Bilgi toplama ise Vergi Usul Kanunu'nun 148. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir. Kamu idare ve müesseseleri, mükellefler veya mükelleflerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzelkişiler, Maliye Bakanlığının veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdurlar. Teftiş ise vergi idaresi çalışanlarının vergi sisteminde öngörülen kurallara uygun davranıp davranmadıklarını saptamayı, uygulamada yapılan yanlışlıkların düzeltilmesini ve bu yanlışlıkları yaratan nedenlerin tasfiyesini hedeflemektedir.

Türkiye'de vergi denetimiyle ilgilenen iki ana kurum mevcuttur. Bunlar Gelir İdaresi Başkanlığı ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığıdır. Gelir İdaresi Başkanlığı 2005 yılında yayınlanan 5345 sayılı kanun ile kurulmuştur. Maliye Bakanlığına bağlı yarı özerk olarak kurulan başkanlık vergi dairesi müdürlüklerini bünyesinde barındırmakta olup mükellefle doğrudan temas halindedir. Gelir İdaresi Başkanlığı, vergi denetimin daha çok devletin elde ettiği gelir kısmını içermektedir. Bu açıdan bakıldığında asli görevi denetim değildir. GİB'nin temel amaçları; vergiye gönüllü uyumu artırmak, devlet gelirleri politikalarına zemin hazırlayacak kanun ve kararname çalışmalarına katılmak, devletin alacaklarının tahsilini sağlamak ve gerekli tedbirleri almak olarak sıralanabilir. Fakat Vergi Denetim Kurulunun misyonu daha farklıdır.

2011 yılında 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının misyonu, kanunlarla kendisine verilen inceleme görevini yürütürken, gerek devletin gerekse mükellefin haklarını en üst düzeyde korumaktır. Bu açıdan bakıldığında VDK'nun asli görevi vergi denetimidir.

Bahsi geçen KHK ile Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu, Gelirler Kontrolörleri Başkanlığı ve Vergi Denetmenleri Büro Başkanlıkları tek çatı altında toplanmış, Maliye Bakanlığı bünyesinde ve doğrudan Bakana bağlı olarak faaliyet gösteren Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı oluşturulmuştur. İlgili kurumlardaki Maliye Başmüfettişi, Baş Hesap Uzmanı ve Gelirler Başkontrolörü kadrolarında bulunanlar Vergi Başmüfettişi kadrolarına; Maliye Müfettişi, Hesap

Uzmanı ve Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmeni kadrolarında bulunanlar Vergi MÜfettişi kadrolarına; Maliye MÜfettiş Yardımcısı, Hesap Uzman Yardımcısı ve Stajyer Gelirler Kontrolörü ile Vergi Denetmen Yardımcısı kadrolarında bulunanlarda Vergi MÜfettiş Yardımcısı kadrolarına atanmıştır. Yapılan bu çalışma ile vergi denetiminde çok başlılığın önüne geçilmesi amaçlanmış ve böylelikle etkin ve verimli vergi denetimi yapılması, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzlukla mücadele edilmesi, teftişlerde etkinliğin artırılması planlanmıştır. Geçmiş yıllarda ortaya çıkan denetim elemanlarının yetersizliği konusu ise VDK tarafından yapılan Vergi MÜfettiş Yardımcısı alımı yarışma sınavları ile ortadan kaldırılmaya çalışılmakta olup vergi denetiminde performans esaslı denetim için tüm beşeri ve teknolojik alt yapı çalışmaları hızlandırılmıştır.

GİB ve VDK dışında kayıt dışı ekonominin azaltılması sürecinde görev alan kurumlar da mevcuttur. Buna göre GİB tarafından hazırlanan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Strateji Eylem Planları 2008-2010 ve 2011- 2013 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bu planlarla amaçlanan; kayıt içi faaliyetleri özendirmek, denetim kapasitesini güçlendirmek ve yaptırımların caydırıcılığını artırmak ve son olarak kurumsal ve toplumsal mutabakatı sağlamak ve güçlendirmektir. Ayrıca bahsi geçen planlarda amaç ve hedefler belirlenmiş olup, bunlardan sorumlu bazı kamu kurumları belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- ARIOĞLU, O., (2005), *Gelir İdaresi Başkanlığı*, Vergi Dünyası, Sayı: 286, s. 69.
- ATILGAN, H., (2004), *Verginin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri:Türkiye'deki Durumunun Analizi*, Maliye Bakanlığı, Ankara,s.238.
- AYDIN, M.B., (2006), *Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi 2002–2007*, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, İstanbul.
- BAYTAR, Y. (2006), *Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadelede Dikey Denetim Yöntemi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, s.72-74.
- BİNBİRKAYA, İ., (2006), *Türkiye'de Vergi Denetimi ve Kayıtdışı Ekonomi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- CAN, İ., (1981), *Türkiye'de Vergi Denetimi Uygulaması ve Eleştirisi*, Maliye Dergisi, s.68.
- GÜREDİN, E., (1998), *Denetim*, Beta Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 1998, s.5. <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi21/nisik.pdf> erişim 26.05.2014.
- Maliye Hesap Uzmanları Derneği, *Denetim İlke ve Esasları*, (2004), Yıldız Ofset, İstanbul, s. 131.

- ÖZ, E., KARAKURT, B., (2007), *Türk Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma ve Geline Noka*, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44 Sayı:510. s.82-83.
- SCHMOLDERS, G., (1976), *Genel Vergi Teorisi*, Çev. Salih TURAN, İstanbul.
- ŞAAN, A., (2008), *Türkiye’de Vergi Kaçakçılığının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliğı*, Edirne Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Edirne.
- TEKİN, F., ÇELİKKAYA A., (2007), *Vergi Denetimi*, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara. Tüm Yönleriyle Vergi İncelemesi, Gelir İdaresi Başkanlığı, 2007, s. 9-10, www.gib.gov.tr erişim 20.05.2014.
- US, V., (2005), *Kayıtdışı Ekonomi*, İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Sayı: 230.
- ÜNAL, E. K., (2014), *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Vergi Denetim Kurulu, *Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2014*, Ankara. http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fDosya%2fVDK+2014+Yılı+Faaliyet+Raporu_1102.pdf.
- Vergi Denetim Kurulu, *Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2013*, Ankara. http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fDosya%2fFaaliyet_Raporu_2013.pdf erişim 05.05.2015.
- Vergi Denetim Kurulu, *Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporu 2012*, Ankara. http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fDosya%2fvergi+denetim+kurulu_200513.pdf erişim 05.05.2015.
- YARAŞLI, G.O., (2005), *Türkiye’de Vergi Reformu*, Maliye Bakanlığı, Ankara.

KÜRESELLEŞMENİN KİMLİKSİZ KENTLERİ VE MCDONALDS KENT KÜLTÜRÜ

UNIDENTIFIED CITIES IN THE GLOBALIZED WORLD AND MCDONALDS URBAN CULTURE

Doç. Dr. Ayşe ÖZCAN

Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi Bölümü,
ayoz_61@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. Gülizar ÇAKIR SÜMER

İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi Bölümü,
ayse.ozcan@giresun.edu.tr

Öz

Bu Çalışma, küreselleşmenin ürettiği yeni kent kültürünü – simgesel olarak- McDonald's örneği üzerinden tartışmaya açmayı ve McDonald's kent kültürünün "kimliksiz kentler" algısına çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, "kimliksiz kent" kavramı ile "fast food"a tümenden bir karşı çıkıştan çok, yaratılan yeni ortak kültür üzerine düşünmeyi öngörmekte ve özđün "kentsel kültürün kimliksizleşmesine" dikkat çekmektedir. Bu kapsamda küreselleşme sürecinin özellikle kentsel mekana ve kent yaşantısına etkileri değerlendirilmekte ve McDonald's kültürünün yarattığı olası sorunlar ve gelecekteki olası riskler çözümlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Kimlik, Kent Kültürü, McDonald's Kent Kültürü.

Abstract

This study aims to open up a discourse on the new urban culture that the globalization manufactured, through McDonald's example and with an alternative urban development policy, aims to offer solutions for perception of McDonald's urban culture as cities without an identity. In this scope, especially the impacts of the globalization process on urban areas and urban life will be evaluated and the potential problems that McDonald's culture would create as well as the future risks will be assessed.

Keywords: City, Urban Identity, Urban Culture, McDonald's Urban Culture.

1. GİRİŞ: KAVRAMSAL TARTIŐMALAR

Tarih boyunca kentler, ulusların ekonomik refahında önemli roller oynamıştır. Kentleşme, ekonomik kalkınma ve uygarlık karşılıklı olarak birbirini güçlendirmiş ve desteklemiştir (The State of the World's Cities..., 2004: 2). Kentsel alanlar, küreselleşmenin etkilerinin en yoğun gözlemlendiği mekanlardır. Küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve sosyal etkileri, kentleşmenin boyutlarını da etkilemekte ve değiştirmektedir. Küreselleşme, ulus devletleri aşan işlevlerini, ulus devlet içinde yer alan kentleri merkez edinerek yerine getirmekte ve en başta metropoller olmak üzere kentler her yönden küresel işlevlerin odağı ve kurgulayıcısı konumuna yerleşmektedir (Alptekin,2007: 107; Bal, 2008: 240, 241). Küreselleşmenin yarattığı yeni değerlerle sadece kentlerin işlevleri değil aynı zamanda kent ve kentli kimliği de dönüşmektedir. Kentler geçmişte olduğu gibi kendine özgü farklılıkların değil, çoğalma ve çeşitlenmeyle aynılaşan kimliklerin de mekanı haline gelmektedir (Koyuncu, 2013:162). Kentler yeni bir kültür kalıbı oluştururken, küreselleşmenin etkileşimi ile oluşan bu kültür de değerliime uğramaktadır. Böylece kentler sadece mekansal anlamda küreselleşme sürecine dahil olmamakta, kentin sosyo-kültürel öğeleri de aynı şekilde değerliimekte ve yeniden yapılanmaktadır.

Ekonomik üretim sürecinin ve ilişkilerinin değerliimesi, hızlı yemek kültürü, yerel üretim farklılıklarının zamanla ortadan kalkması ve hızlı yaşayan, daha çok çalışan ve sürekli bir yerlere yetişme telaşında bulunan ve farklılıkların törpülenip yeni ve tek tip insan modelinin ortaya çıkması küreselleşmenin ürettiği kentsel kültürün parçalarıdır. Bu parçalar kentin bir *tüketim mekanı* olarak algılanmasına ve kentlerde tüketime yönelik mekanların sayısının da sürekli artmasına yol açmaktadır.

Kentsel mekânın tüketim toplumunun ideolojik yapısına uygun olarak biçimlenmesinin en iyi örneklerinden birisini *McDonald's yemek kültürü* oluşturmaktadır. Bu kültür; Richard ve Maurice McDonald'ın 1929 ekonomik bunalımından sonra iş bulmak amacıyla Güney California'ya gelmeleriyle başlayan, film stüdyolarındaki set işçiliğinden 1940'ların sonlarında McDonald's restoranlarının açılmasına ve oradan günümüze uzanan bir süreci temsil etmektedir.

McDonald's dili ve ortak kültürü bir "fast food" yemek alışkanlığı geliştirmiş olup, dünya gıda sektörünün önemli bir kısmını da elinde tutmaktadır. Amerikan kaynaklı küresel kültürün getirdiği yaşam biçimini simgeleyen McDonald's; gıda restoran zincirleriyle küreselleşmenin temellerini atan ve modern olarak algılanan yaşam biçimini kolaylaştıran, ürettiği hamburgerler ile yoğun ve stresli iş ortamlarının akışını hızlandıran bir popüler yaşam biçimini de kendiliğinden sunmaktadır. Böylece kentler McDonald's aracılığıyla ortak bir kültürü paylaşıp çoğaltırken, bu kültür karşısında kendi özgün kimliklerini korumaktan giderek uzaklaşmaktadırlar. Türkiye gibi tarihi, kültürel ve çevresel özellikleriyle öne çıkan ve yöresel yemek tatlarının çeşitli ve zengin olduğu çok sayıda kentsel yerleşmelere sahip ülkeler için McDonald's kendine özgü kentsel kültürün aşınmasının en önemli araçlarından birisi konumundadır. Bölge

ürünlerinin ticari değerini arttıracak yerel tatlar veya yerel pazar ürünleri yerini artık hızlı biçimde McDonald's kültürünün restoranlarına bırakmaktadır.

Fast food yaşam biçimi aynı zamanda kendine özgü bir kültürel sistem de yaratmaktadır. Fast food üretimiyle piyasaya girmiş çok uluslu şirketler herhangi bir ürünü satarken o ürünün adı, markası, sloganı ve sembolüyle sadece ürünü/malı değil aynı zamanda kendi kültürlerini de satmaktadırlar. Günümüzde McDonald's'da hamburger, Pizza Hut'da pizza, Kentucky Fried Chicken'da kızarmış tavuk yemek ve Starbucks'ta kahve içmek modern yaşam biçiminin göstergeleri arasında yer almaktadır.

Küreselleşme ile birlikte kentlerin giderek artan ve genişleyen işlevleri kentler arasında bu işlevleri gerçekleştirme yeteneğine bağlı olarak bir kent hiyerarşisi de yaratmaktadır. Şöyle ki; kentler küresel kent, dünya kenti, bilgi kenti gibi adlar altında bir sınıflamaya tabi tutulmakta ve yeni kent kültürü bu sınıflamanın içeriğine uygun bir şekilde oluşturulmaktadır. Kentsel hiyerarşinin yanında, sınıflar arası mekansal farklılıklar giderek belirginleşmekte, tek tip kentsel imgeler yaygınlaşmakta, küreselleşmenin simgesi olan yapılar kent mekanında en önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu Çalışmada fast food sektörünün kentsel kültüre etkisi simgesel olarak McDonald's örneği üzerinden tartışılmaktadır. Çalışma fast food sektörü üzerine özellikle ABD fast food kültürüne yönelik araştırma yapan yazarların (George Ritzer ve Eric Schlosser adlı yazarların) çalışmalarındaki genel söylemi desteklemekte ve yaratılan yeni ortak kültür üzerine düşünmeyi öngörmektedir.

Çalışma, "kimliksiz kent" kavramı ile "fast food"a tümünden bir karşı çıkıştan çok, yaratılan yeni ortak kültür üzerine düşünmeyi öngörmekte ve "kültürün kimliksizleşme sürecine" dikkat çekmektedir. Bu kapsamda küreselleşme sürecinin özellikle kentsel mekana ve kent yaşantısına etkileri değerlendirilmekte ve McDonald's kültürünün yarattığı olası sorunlar çözümlenmekte ve kent kültürünün "kimliksiz kentler" algısına çözüm önerileri sunulmaktadır.

2. FAST FOOD KÜLTÜRÜ VE TÜRKİYE

2.1. Dünyada Fast Food Sektörü

Fast food sektörü ile ilgili genel bir sınıflandırma yapılacak olursa, dört ana başlık altında sektör ifade edilebilir. Bunlar; hamburger, hamburger dışı (non-hamburger), etnik yiyecek zincirleri ve hızlı servis sunan aile restoranlarıdır. Bu sınıflandırmaya göre; Mc Donald's, Burger King, Wendy's gibi işletmeler hamburger sektörüne; Pizza Hut, KFC (Kentucky Fried Chicken), Taco Bell gibi işletmeler ise hamburger dışı (non-humberger) sektöre örnek olarak verilebilir. Etnik yiyecek zincirleri ise daha çok kültürel özelliklerden yola çıkılarak farklı toplumların yemek kültürünü yansıtan ürünleri içeren işletmeleri/restoranları anlatmaktadır. Bu alana Çin, Hint ve kebab ağırlıklı Türk fast food zincirleri örnek verilebilir. Hızlı servis sunan aile restoranlarına ise Türkiye'den İlyas restoranlar zinciri ve Hacı Arif Bey gibi restoranlar örnek verilebilir. Hazır yemek

endüstrisindeki dört lider ise McDonald's, KFC, Taco Bell ve Wendy's isimli şletmelerdir (Korkmaz, 2005:24-25).

Dünyada fast food restoran kültürü, özellikle Amerikan fast-food kültürüne dayanan bir "yemek sistemi" üzerine kurulmuş ve bu kültürün uzantılarıyla değişime uğramıştır. McDonald's Batı tarzı yemek kültürünün küresel alanda dolaşıma çıkmasını içermektedir. Böylece McDonalds, Batı'nın kendi değerlerini tüm dünyaya yaymanın simgesi olmuş, küresel ile yerel arasında ilişki kuran önemli bir ağ haline gelmiştir. SSCB dağıldığında ilk Mcdonald's restoranının Moskova'da açılması ve önünde oluşan uzun kuyruk, McDonald'sın bu ilk imgesini güçlendirir niteliktedir (Yırtıcı, 2009:156). Daha sonraki süreçte şirketin yaygınlaşmasında ideolojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi hiçbir sınır ya da engelin söz konusu olmadığını McDonalds'ın dünya çapındaki genişlemesinden anlamak mümkündür.

1940'a kadar Amerikalılar fast food kültürü ile tam olarak tanışmamışlardır. Fast food ilk kez Güney California'da ortaya çıkmış ve daha sonra hızlıca diğer Amerikan ve dünya kentlerine yayılmıştır. Fast food günümüzde pek çok ülkeye ve ülkelerin her köşesine (kentine) yayılarak müşteri bulabildiği her yerde çok çeşitli yiyecekler sunar hale gelmiş önemli bir sektördür. Artık restoranlarda, arabalı restoranlarda, stadyumlarda, havaalanlarında, hayvanat bahçelerinde, ilkokullarda, liselerde, üniversitelerde, seyahat gemilerinde, trenlerde, uçaklarda, K-Mart'larda, Wal-Mart'larda, benzin istasyonlarında, hatta hastane yemekhanelerinde fast food bulmak mümkündür (Schlosser, 2004: 11).

ABD İstatistik Kurumu'nun (Bureau of the Cencus) verdiği rakamlara göre, 1958 yılında Amerika'da 229.815 yemek yerleri ve 114.925 ise içme yerleri bulunmaktadır. 1967'de 91 milyar doların (\$ 91 billion) üzerinde para gıda için harcanmıştır ve 22 milyar dolar (\$ 22 billion) para (% 24) ile gıda ve içecek satın alınmış ve bunlar evin dışında kulüpler, okullar, hastaneler, hapishaneler, tren ve uçaklarda tüketilmiştir. Restoranların yanına oteller ve eczaneler de dahil edilmiştir. 1978 yılında gıda sektörü genişlemiş, 70 milyar dolarlık ciro ile Amerikan sanayisinin en büyük üçüncü sektörü olmuştur ve ayrıca 4 milyon çalışanı, 15 milyar dolar kazancı ile en büyük istihdam sağlayan sektör durumuna gelmiştir. 1983 yılına gelindiğinde, fast-food özelliğinde yapılandırılmış hızlı servis restoranları, ABD'nin yeme içme yerlerinin % 40'ına ulaşmıştır. 1990 yılında "sınırlı menü" (limited menu) restoranı tahmini sayısı 188.755'e ulaşmıştır. 1996 yılına gelindiğinde, ABD'de restoran şletme 212 milyar dolarlık (\$ 212 billion) bir endüstri olmuştur (Jakle and Sculle, 1999: 22).

1970'te Amerikalılar fast food'a yaklaşık 6 milyar dolar harcarken, 2001'de ise bu rakam 110 milyar doları geçmiştir (Schlosser, 2004: 11). Dünya gıda ürünleri ihracatında ABD, Fransa ve Hollanda dünya liderliğine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu üç ülke, ilk 100 büyük gıda ve içecek firmasının 45'inin ana ülkesi olarak görülmekte ve toplam gıda ve içecek satışının %57'sini gerçekleştirmektedir (TÜSİAD, 2007: 35). Avrupa Birliği, dünya gıda ve içecek ürünleri pazarında önemli bir diğer aktör olarak, dünyanın en büyük ihracat ve ithalatçısı konumundadır. Avrupa Birliği imalat sanayi içinde %12,9 paya sahip

olan gıda ve içecek sanayinde faaliyet gsteren 310.000 firma, 945 milyar Avro işlem hacmi ve 100 milyar Avro'nun üzerinde dış ticaret büyüklüğü ile 4,4 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. Avrupa Birliği 1.1 milyar Avro ticaret fazlasıyla gıda ve içecek ürünlerinde net bir ihracatçı konumundadır (TTGV, 2011, 15).

Dünyanın en ileri teknoloji gıda üretim sektörüne sahip olan Japon gıda işleme sanayi her yıl %7 oranında büyüme potansiyeline sahiptir. Bu, ABD'nin önümüzdeki 10 yılda gıda işleme sektöründe beklediği %66 büyüme oranıyla karşılaştırılabilecek bir orandır. Japonya'da gıda sektörü, elektrik elektronik ve otomotiv sektörlerinden sonra üretim değeri bakımından 3. sırada yer almaktadır. 2004 yılında Japon gıda ve içecek imalat sanayinin değerinin 212 milyar ABD Doları olduğu rapor edilmiştir (RNCOS, 2006).

Interbrand'in yaptığı ve Apple'm birinci marka olduğu 2014 yılı için "Dünya'nın En İyi 100 Markası" alışması sonuçlarına yalnızca içecek ve restoran sektörü açısından bakıldığında şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Coca Cola sektörde birincidir. 100 marka isim arasında **Pepsi** 24. sırada, **Nescafe** 38. sırada ve **Sprite** 72. sırada yer almaktadır. 100 marka sıralamasında toplam 4 restoran markası (McDonald's, KFC, Pizza Hut ve Starbucks) bulunmaktadır. Marka sıralamasında 9. sırada yer alan **McDonald's** gıda sektöründe birinci sıradadır. **KFC** 68. sırada, **Starbucks** 76. sırada ve **Pizza Hut** ise 96. sıradadır (Interbrand's Report, 2014).

Dünyada fast food sektörü giderek gelişmekte ve yıllık satışlarını veya marka değerlerini –küresel ekonomik krizler dışında- arttırabilmeye yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. Marka değeri 2011 yılında 35,5 milyar dolardan (Milliyet Ekonomi, 2011) 2014 yılı itibariyle toplam 42.254 milyar dolara (Interbrands, 2014) ulaşan McDonald's şirketi küresel tüketim zincirinin en büyük aktrlerindedir.

2.2. Türkiye'de Fast Food Sektörünün Genel Durumu

Türkiye'de fast food zincirleri, Dünya ile kıyaslandığında yalnızca son 25-30 yıl içinde ortaya çıkıp gelişen yeni bir "ekonomik ve kültürel alan" olduğu gözlenmektedir. McDonald's ve Burger King gibi yabancı fast food şirketlerinin girişi ile Türkiye'nin fast food pazar hacmi 2004 yılında yaklaşık 1,2 milyar dolara (USD 1.2 billion) ulaşmış ve 2007 yılında ise artış gstererek 3,5 milyar dolar olmuştur. Türkiye'de sektörün her beş yılda %25 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Sektörün büyümesinde operasyonel maliyetlerdeki azalma, alışveriş merkezlerinin artması ve ev yemeklerine güvenen kişi sayısının azalması da etkili olmaktadır. Fast Food restoranlarının büyük çoğunluğu (yaklaşık %75'i) İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerde bulunmaktadır. Başlangıçta yalnızca büyük şehirlerde faaliyetlerini sürdüren fast food şirketleri son zamanlarda Anadolu şehirlerine doğru da genişlemektedir.

Örneğın Pizza Hut ve KFC franchise¹ haklarına (Türkiye işletmecisi haklarına) sahip olan Turkent AŞ, üç büyük kentin (İstanbul, Ankara, İzmir) yanında Eskişehir, Kocaeli, Konya, Kayseri ve Antalya gibi Anadolu kentlerine doğru genişlemektedir (Turkey GAIN Report, 2008: 11).

1954 yılında kurulan Burger King, Türkiye’de 1995 yılında ATA Grubu’na bağı TAB Gıda Sanayi A.Ş. bünyesinde faaliyete geçmiştir. Türkiye’de 550’den fazla Burger King restoranı bulunmaktadır. *Burger King* Türkiye; Avrupa, Afrika ve Orta Doğu bölgesinde “en hızlı büyüyen ülke” ve *franchise* işletmeler arasında “en hızlı gelişim gösteren bölge” olmuştur. (Burger King, 2015).

İlk restoranını 1952 yılında açarak sektöre giren Kentucky Fried Chicken (KFC), Türkiye’ye 1989 yılında Turkent A.Ş. tarafından getirilmiştir (KFC, 2015). KFC, Türkiye’de başta İstanbul(44) olmak üzere toplam 94 restoranıyla 18 ilde hizmet vermektedir.

1958’de kurulan *Pizza Hut*, Türkiye’ye ilk defa 1989 yılında İstanbul Galleria şubesi ile gelmiştir. *Pizza Hut*, Türkiye’de 2000 yılına kadar *Tricon* şirketinin bir işletmesi olarak çalışmıştır. Ocak 2000’de Turkent A.Ş. *Pizza Hut*’ın isim hakkını satın almıştır(Pizza Hut, 2015). “Pizza Hut Türkiye” bugün İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Muğla ve Adana’daki toplam 29 restoranıyla müşterilerine hizmet vermektedir

1971 yılında ilk mağazasını açan Starbucks Türkiye’de ilk kez 2003 yılında faaliyete geçmiştir. 2015 yılı itibariyle İstanbul (50), Ankara (32), İzmir (14), Bursa ve Antalya (9) yoğun olmak üzere Türkiye’de toplam 18 ilde 149 restorana sahiptir. (Starbucks, 2015). 1960 yılında ABD’nin Michigan eyaletinde kurulan ve 1996 yılında Türkiye’de ilk şubelerini açan *Domino’s Pizza* ise 62 ilde 445 şube ile faaliyet göstermektedir (Domino’s Pizza, 2015). 1995 yılında İzmir’de bir Türk girişimci tarafından kurulan *PizzaPizza* ise toplam 48 ilde 124 restoranıyla hizmet sunmaktadır (PizzaPizza, 2015).

Çizelge’deki verilere göre fast food sektörü öncelikle ve yoğun olarak büyük kentlerde yerleşmiş durumdayken, ilerleyen süreçte tüm Anadolu kentlerine de yayılmış durumdadır. Bu yayılma süreci tüm kentlerimizi kapsayarak genişlemeye devam etmektedir.

¹ Bir ana firmanın (franchisor) belirlediği süre ve koşullarda pazarda denenmiş ve kabul görmüş bir ürünün veya bir hizmetin bağımsız bir firmaya (franchisee) isim hakkı ile birlikte bilgi, teknoloji ve firmanın idari faaliyetlerinde tanıdığı imtiyaz olan franchising, içeriği itibariyle lisans anlaşmalarına benzemektedir (Tutar, 2000, 84).

Çizelge: Fast Food Şirketleri ve Türkiye’deki Dağılımları* (2014)

Türkiye Toplamı	McDonald’s		Burger King	Pizza Hut	KFC	Starbucks
	259		577	29	94	149
İstanbul	Asya	44	207	17	44	50
	Avrupa	71				
Ankara	22	56	8	13	32	
İzmir	12	42	-	8	14	
Bursa	10	17	1	3	9	
Adana	6	11	1	4	7	
Antalya	14	33	-	4	9	
Konya	2	7	-	-	1	
Gaziantep	3	7	-	3	2	
Giresun	-	1	-	-	-	
Mersin	5	9	-	1	3	
Kocaeli	7	15	-	4	4	
Kayseri	3	5	-	-	2	
Balıkesir	2	9	-	1	2	
Muğla	9	20	1	1	4	
Eskişehir	3	7	1	1	1	
Afyon	2	4	-	-	1	
Artvin	-	1	-	-	-	
Aydın	4	10	-	-	4	
Bilecik	1	1	-	-	-	
Çanakkale	1	4	-	-	-	
Çorum	-	1	-	-	-	
Denizli	3	6	-	1	-	
Diyarbakır	-	7	-	-	-	
Erzurum	2	3	-	-	-	
Hatay	3	3	-	2	2	
Karabük	1	1	-	-	-	
Malatya	1	3	-	-	-	
Elazığ	1	3	-	-	-	
Ordu	-	3	-	-	-	
Sakarya	3	8	-	-	-	
Samsun	3	9	-	1	2	
Sivas	1	1	-	-	-	
Tekirdağ	3	9	-	-	-	
Tokat	1	2	-	-	-	
Trabzon	3	4	-	-	-	
Yalova	3	2	-	-	-	
Düzce	1	2	-	-	-	
Aksaray	1	2	-	-	-	
Batman	1	2	-	-	-	
Bolu	1	4	-	1	-	
Isparta	1	2	-	-	-	
Kahramanmaraş	1	2	-	1	-	
Kastamonu	-	1	-	-	-	
Kırıkkale	-	3	-	-	-	
Kırklareli	-	2	-	-	-	
Kütahya	1	3	-	-	-	
Manisa	-	5	-	-	-	

* Çizelge fast food Őirketlerinden yalnızca ne çıkan veya restoran sayısı en yüksek olan Şirketler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Restoranlara ilişkin veriler Őirketlerin web sayfalarından alınmıştır.

Nevşehir	1	1	-	-	-
Niğde	-	1	-	-	-
Osmaniye	-	1	-	-	-
Şanlıurfa	1	3	-	1	-
Uşak	-	2	-	-	-
Rize	-	1	-	-	-
Edirne	1	7	-	-	-
Zonguldak	-	3	-	-	-

2.3. McDonald's ve Türkiye

McDonald's şirketini oluşturacak ilk restoran, 1940 yılında California San Bernardino'da (ABD) Mac ve Dick McDonald tarafından açılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şirket sürekli büyümüştür. 1954 yılında McDonalds restoranları zinciri girişimci Ray Kroc tarafından 70 milyon dolara satın alınmış ve McDonalds'taki asıl büyüme bu dönemden sonra gerçekleşmiştir. Ray Kroc, 1961 yılında McDonalds'ın tüm isim haklarını satın almış ve restoran sayısının artması ile bu zinciri tek başına yürütmektense, gelişmiş bir franchising sistemine oturtmayı tercih etmiştir. (McDonald's, 2015). **Şirket** 1965'te halka açılmıştır ve 1966'da hisseleri önce New York Borsası'nda, 1989'da ise Frankfurt, Münih, Paris ve Tokyo gibi yurtdışı borsalarda işlem görmeye başlamıştır. 1961'de Hamburger Üniversitesi açılarak, McDonald's işletmeciliğinin türlü yönleriyle ele alınması ve hamburger konusunda lisans verilmesi sağlanmıştır. Her McDonald's işletmecisi, restoranı faaliyete geçmeden önce aldığı 8-12 haftalık eğitimin son dönemini bu üniversitede tamamlamaktadır (Vardar,2011:11, 21).

McDonald's 1970'li yıllarda kendini ABD dışına taşıyıp uluslararası bir şirket kimliği kazanmıştır. 1990'ların başında ise, Rusya ve Çin gibi özel bir konuma ve farklı koşullara sahip pazarlara açılmayı yeni bir strateji olarak benimsemiştir. McDonald's günümüzde 119 ülkede 36.000'in üzerinde restoran ile her gün yaklaşık 70 milyon kişiye hizmet sunmaktadır. Restoranlarının 13.000'den fazlası ABD dışındadır. 2013 yılının sonu itibariyle McDonald's restoranlarının %80'i franchising pazar stratejisi ile oluşturulmuştur ve Şirketin 2 milyona yakın çalışanı bulunmaktadır (McDonald's Company Profile, 2014; McDonald's Annual Report, 2013: 7-9).

Türkiye'deki ilk McDonald's restoranı, 24 Ekim 1986'da İstanbul'da hizmete açılan ve bugün Türkiye'de Anadolu Grubu çatısı altında faaliyet gösteren McDonald's, 41 kentte yaklaşık 260 restoranı ve 6000 civarında çalışanı ile yılda 100 milyon kişiye hizmet vermektedir (McDonald's Türkiye, 2014).

McDonald's sayfasından elde edilen veriler, restoranların büyük çoğunluğunun İstanbul (116), Ankara (22), Antalya (14), İzmir (12) ve Bursa (10) gibi büyük kentlerde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum kentsel kültür açısından McDonald's restoranlarının nüfus potansiyeli yüksek kentleri daha fazla etkilediğini göstermektedir.

3. “KENTSEL KİMLİKSİZLEŞME” SORUNU

Her kentin kendine özgü bir kimliği vardır. Kentin konumu, nüfusu, fiziki sınırları, çevresi, iklimi, yapısı, kökeni, tarihi, işlevleri ve bunların tümü bir kentin diğerinden farkını ortaya koyan temel göstergelerdir. Kimlik; kentin içinde bulunduğu doğa, kentin yapısal-mimari biçimlenmesi ve sosyal-kültürel-ekonomik değerlerle oluşur ve gelişir. Kentin tüm çevresel varlıkları (bitki çeşitliliği, jeolojik özellikleri, su kaynakları, yeşil alanları vs.) birey ve toplum tarafından oluşturulan kültürel değerler için de önemli bir altyapı oluşturur. Kentin doğası ise mimari yaklaşımlarla biçimlendirilir. Günümüzde kent kimliği; hızlı kentleşme, göç ve ekolojik temellere dayandırılmayan/dayandırılmayan planlama yaklaşımları gibi nedenlerle özgün değerlerini yitirmekte ve yeni küresel kültürün öğelerine yönelik bir içerik kazanmaktadır.

Kent kimliği sorgulandığında başlıca beklenti, kentin bir “yer” olarak kendine özgü karakter ve farklılıkları yansıtması veya “özgün” olmasıdır (Oktay, 2011:10). Bir kente ait kimlikten söz edilebilmesi için farklı kimliklere sahip diğer kentlerin varlığına ihtiyaç vardır (Kentleşme Şurası, 2009: 29). Tekeli (1991: 80), bir kentin kimliğinden söz etmek için, kentte yaşayanların onda buldukları bir değerler, amaçlar kümesinden ve kente yüklenen bir idealleştirmeden söz etmektedir.

Küreselleşme kent kimliğini, kent kültürünü değiştirmektedir. Bu süreç kentlerin yerel kimliklerini silmekte ve ortak özelliklere sahip kentler ortaya çıkarmaktadır. Tek tip olarak ortaya çıkan kentlerde birini diğerinden ayıracak farklılıklar giderek azalmakta ve kentsel kimlik tanımlaması da gittikçe belirsizleşmektedir.

Tomlinson’un (1999) *Küreselleşme ve Kültür (Globalization and Culture)* adlı kitabında yazdıklarına göre kentsel kültür ekseninde küreselleşme; dünya genelinde toplumlar, kültürler, kurumlar ve bireyler arasında hızla gelişen ve karmaşık yapılı ilişki biçimleridir. Bu ilişkiler ağı, büyük metropollerde kendini yeniden üretmekte ve derinleşerek yayılmaktadır. Bunun en somut hali, kent dokusunu yarıp yükselen cam gök-kulelerin dünya coğrafyasındaki dağılımıdır. Sadece yirmi yıl öncesine kadar Kuzey yarım kürede ve küresel ekonominin başkentleri sayılabilecek birkaç metropolde görülen bu anıtlar, günümüzde kuzey-güney, zengin fakir gözetmeksizin tüm metropollerde yükselir hale gelmiştir (Öncü, Weyland, 2005: 9). Türkiye de bu süreçten payına düşeni almıştır. Küresel sermaye gücünün simgesi olarak görülen gökdelenlere İstanbul’da rastlamak mümkündür (Koyuncu, 2013). Böylece gelişmiş ülke kentlerinin bir unsuru ve ayırt edici özelliği olan gökdelenler, dünya genelinde yaygınlaşarak farklı gelişmişlik düzeyindeki kentleri görünüşte aynılaştırmaktadır.

Bu süreçte kentin özgün yerel değerlerinin ön plana çıkarılması vurgusu yapılırken aynı zamanda küresel kentler olarak “örnek tüketim mekanlarının” hızla yaygınlaştığı görülmektedir (Kiper, 2004a, 6). Bu kültürel etkileşimde daha çok batı kültürü baskın olmakta, Asya ve Afrika kentleri dahil, batı kent kültürünün yeşerdiği yerler olarak “tek tip mekanlar” haline gelmektedir.

Aytaç'ın (2007; 207) Baudrillard'ın (1997) "tüketim toplumuna" ilişkin çözümlmelerine sadık kalarak yaptığı değerlendirmelere göre; kentsel mekanlar, modern temsil, gösterge ve işaretlerin diline yatkınlık göstermeleri açısından adeta, modernliğin kutsal mekanları gibidirler. Örneğin alışveriş merkezleri sadece nesnelere tüketim mekanı değildirler, ya da restoranlar, eğlence yerleri kentte yaşayanlara salt karın doyurma ya da salt eğlence hizmeti vermezler; aynı zamanda, sınıf, statü, ırk, etnisite, cinsiyet ve benzer türde sosyal belirleyicilere dair işaret ve semboller de atfederler. Zengin, burjuva, beyaz, erkek gibi ayırt edici konumlar üzerinden toplumsal hiyerarşileri yeniden kurarlar. Kentliler; sınıfsal, statüsel konumlarını yansıtabilmek ya da öykündükleri statüye yükselmek için ödünç semboller/göstergeler toplamak için buralarda toplar. Mekanın tüketimi, salt maddi, nesnel bir şeye karşılık gelmez, aksine, tüketimci kapitalizmin yükselişyle birlikte büyük ölçüde simgesel, göstergesel bir boyut da kazanmış olur. Böylece tüketime dönük mekanlar, süreçler, uygulamalar ve yaşam deneyimleri büsbütün, boş zamana hakim olan tüketimci ideolojilerin – özellikle fast food kültürünün- denetimi altındadır.

Kültürel küreselleşme, "dünya genelinde paylaşılan bir değerler ve inançlar dizisinin ortaya çıkması" anlamına gelmektedir (Castells, 2009: 117). Movius'un (2010: 6) Sassen'den (1991) aktardığına göre; kültürel küreselleşme hemen hemen herkes için tanıdıkır. Coca Cola, McDonalds gibi "her yerde" bulunabilen örnekler popüler kültürün önemli simgeleridir. Tutarlı bir marka tüketiciliğinin var olduğu küresel kentlere baktığımızda, kültürel küreselleşmenin bir çözücü gibi hareket ettiği görülebilir, çünkü marka tüketiciliği kültürel farklılıkları eriterek (çözerek) dünya genelinde kültürel homojenlik yaratmaktadır (Movius, 2010, 6). Burada yanıt aranması gereken en önemli sorulardan birisi şudur: *Giderek homojen hale gelen (aynılaşan veya benzerleşen) kültür; yerel, bölgesel, kentsel doku için ne kadar kültür olarak tanımlanabilir? Kuşkusuz zaman içerisinde yerel kültüre yabancılaşmış mekanlar haline gelen bu kentsel yerleşimlerin oluşturduğu "yeni yaşam biçimi"ni çok iyi analiz etmek gerekir.*

Büyük İskender fethettiği uzak coğrafyalarda hakimiyetini sürdürmenin buralarda askeri üsler oluşturmakla sağlanamayacağını anlamıştır. Fethettiği ülkelerde pek çok kenti yeniden şekillendirdiği gibi, buralarda yirmi kadar da yeni kent kurmuştur. Bu yeni kentler Yunan kültürünü yaşatan, yayan askeri üsler olarak bu büyük farklılıklar coğrafyasını siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda güçlü bir biçimde dönüştürmüştür. Bu sitelerin hepsinde beş önemli kent unsuru bulunmaktadır. Bunlar tapınaklar, tiyatrolar, kütüphaneler, agoralar ve jimnazyumlardır. Büyük İskender'den yaklaşık 250 yıl sonra bu coğrafyaya gelen Romalılar, buraları Yunan kültürüyle iç içe bulmuşlar ve Doğulu toplumları çok uzun bir zaman yönetmekte zorlanmamışlardır (Alptekin, 2007:17,18). Batının kendi dışındaki toplumları dönüştürme aracı olarak kentlere yerleştirilen batıya özgü yapıların büyük bir toplumsal dönüşümü gerçekleştirmede önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu bağlamda McDonald's gibi Batı'ya özgü bir kültürün başta büyük kentler olmak üzere pek çok kentte yaygınlaşmasının da "yerel kentsel kültür" açısından tehdit olduğu ve "kimliksiz kentler" in oluşmasına yol açtığı görülmektedir.

4. MCDONALDS KENT KÜLTÜRÜ

Kentsel mekanlar, kent içerisinde sadece bir Şekil/dekor değil, aynı zamanda yaşayan organizmadırlar ve özellikle de, sosyal iletişim ve özgürlük duygusunu teşvik ettikleri gibi, sosyal etkinlik/katılma olanaklarının sürekliliğini de sağlarlar. Mekanı paylaşanların alışkanlıkları, kültürel özellikleri, profilleri ve benzeri özellikler büsbütün, mekanın yeniden inşasında belirleyici rol oynar (Ergin, 2001: 233). Böylece kent; “kentsel kültürün öğelerinin canlandığı veya sergilendiği ortak mekanların bileşimidir” Şeklinde tanımlanabilir, ve genel olarak kentin özellikle Şu üç temel özelliği ile betimlenebileceği söylenebilir: nüfus yoğunluğu, yerleşmenin büyüklüğü ve heterojen yapı.

Lefebvre de kent merkezlerinin, turistler ve alt yörelerden gelenler için ileri boyutlarda bir “tüketim metaı” haline geldiğini belirtmekte; buraların, bir yandan “tüketim yeri” diğer yandan da “tüketilen bir yer” olarak ikili bir role sahip olduklarını ifade etmektedir (Lefebvre, 1996: 73; Lefebvre, 1998). Özellikle küreselleşmeyle birlikte, kent merkezlerinin iş merkezlerine, kentteki yabancılara ve turistlere cazip gelebilecek birer pazarlama ve seyirlik alana dönüştürüldüğü dikkatlerden kaçmamaktadır. Kentsel kültürün ortak mekanlar (restoran, park, kütüphane vs) aracılığıyla paylaşıldığı veya sergilendiği yerler günümüzde fast food sektörü açısından da en çekici ve en hareketli mekanlardır.

Kentsel yaşamın modernleşmesinde fast food tüketimi ve fast food türü yapılanmalar artık öne çıkmaktadır. McDonald’s, Burger King, Pizza Hut gibi fast food mekanlarının bir kentte yer almaması artık eleştirilebilecek özelliklerden birisi olarak algılanmaktadır. Oysaki her kentin kendine ait bir kokusu, kendine ait simgeleri, öğeleri, yaşam biçimi bulunmaktadır. Kentin genel görünümü ve yaşam tarzı kent kimliğini belirleyen öğelerdir. Kentin sokakları, caddeleri, parkları, tarihi yapıları, kütüphaneleri, kentte yaşayanların paylaştığı ortak mekanlar, insanların yaşam biçimleri (giyim, davranış gibi gündelik yaşam özellikleri) kentle bir bütünleşme içindedir. Bu kapsamda **kent kimliği**, bir kenti öteki kentlerden ayıran özellikler temelinde kurumsallaşır. Bir kenti başkalaştıran nitelikler; kente özgü değerler (veya öğeler) toplamından oluşur ve dinamik bir özellik taşır. Sürekli değişen ve gelişen toplumsal ilişkiler, kent kimliğinin devamlı olarak yeniden tanımlanmasına ve üretilmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda kent kimliği, geçmişle bugünkü kentsel imgeler arasında ilişki kurmayı ve geçmişin kentsel değerlerini koruyarak gelişmeyi öngörür. Kentin doğal yapısındaki bozulmalar, sosyo-ekonomik ve kültürel çevre koşullarındaki yozlaşma ve tarihi mirasın korunamaması gibi unsurlar kentlerde kimliğin bozulmasına veya yok olmasına neden olmaktadır. McDonald’s kültürü de bu kimliksizleşme sürecine fast food gıda tüketimi aracılığıyla etki eden önemli aktörlerden birisidir.

Bu Çalışma McDonald’s kent kültürü adlandırması adı altında yaratılan yeni ortak kültür üzerine düşünmeyi öngörmekte ve bu kapsamda “McDonald’s kent kültürünü” öne çıkan Şu 3 temel özellik üzerinden açıklamaktadır:

- Ortak popüler kültür ve mekan algısı,

- Kentsel politikaların “yeni” belirleyicilerinden birisi olarak fast food sektöru,
- Kentsel rekabetçilik olgusu.

(1) **Ortak Popüler Kültür ve Mekan Algısı:** Dünyada gıda sektöru aracılığıyla tüm yerel ve ulusal kültürlerden bağımsız “yeni ve modern” diye adlandırılan ve özellikle tüketimde ortak simgeleri, tatları, heyecanı veya benzer yaşama biçimini temsil eden –özellikle büyük kentler üzerinden- bir **popüler kültür** oluşturulmuştur. Bu popüler kültür hem kentsel mekanı hem de kentin gündelik yaşam biçimini kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Örneğin literatürde “dünya kenti” kavramı altında tartışılan New York, Londra, Tokyo ve İstanbul gibi dünyanın finansal sermayesinin daha rahat ve sıkça dolaştığı kentler, birbirine benzer biçimde inşa edilmiş alışveriş ve ticaret merkezleri, eğlence mekanları ve çok sayıda ve türdeki fast food restoranları ile bu kültürün en canlı öğelerini sunmaktadırlar. Dünyanın pek çok kenti mekansal, kültürel ve mimari olarak aynılaşmaktadır. İstanbul’daki bir alışveriş merkezi ile New York’daki bir alışveriş merkezi arasındaki benzerlikler size dünyanın hangi noktasında olduğunuzu unutturabilir.

Kentli insanların sürekli gittikleri mekanlar (restoranlar, kafeler, kuaför salonları, parklar, çay bahçeleri, tüm ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarını bir anda karşılayacak şekilde örgütlenmiş alışveriş merkezleri, sinemalar/tiyatrolar vs.) kentin gündelik yaşam alışkanlıklarını oluşturduğu gibi bir kentsel yaşam kültürünü de kendiliğinden sunmaktadır.

Küresel markaların konumlandırma hedefleri ve değerleri tüm ülkelerde aynıdır ve pazarlandıkları tüm ülkelerde marka sadakati söz konusudur. Marlboro bir örnektir. Marlboro; “Marlboro man” ve “Marlboro ülkesi” ile sembolize edilmiş özgürlüğe ve açık fiziksel mekana olan isteği ortaya çıkararak bir kentsel Premium marka olarak dünya çapında konumlandırılmıştır. Ürünün kendisi yerel tüketici ihtiyaçları ve rekabet ihtiyaçlarını karşılamak için değiştirilebilir. Örneğin Orta Doğu’da Coca-Cola ve Pepsi Cola, tatlı içecek tercih eden tüketiciler için seçenekleri arttırır (Jandt, 2010: 267). McDonald’s gibi fast food sektöru ile gelen mekansal ve kültürel öğeler yalnızca küresel değişime eklenmemeyi getirmemekte, aynı zamanda bu değişimin getirdiği kültürü kabullenmeyi de içermektedir.

Tüketim, ekonomik bir olgu olmaktan çok psikolojik, sosyal ve kültürel bir olgudur (Lurry, 1996: 11-12). Tüketilen nesnelere hayalleri, arzuları, kimlikleri ve iletişime ilişkin simgeleri de içinde barındırır (Storey, 2000: 158).

McDonald’s başta olmak üzere çok sayıda fast food şirketi aracılığıyla küresel bir fast food gıda pazarı yaratılmıştır. Küresel pazarın oluşmasında tüketicinin zevkleri ve tercihlerinin tek bir küresel norma yaklaşması önemli bir role sahiptir (Mooij, 2000:103). Böylece dünya ölçeğinde standartlaşmış bir gıda kültürü (veya ürünler) oluşturulmuştur. Coca-Cola, McDonald’s, Burger King, Starbucks kentte yaşayan bir bireyin artık benimsediği markalar olarak kişisel

yaşamında yer edinmiştir ve bu markalar aracılığıyla halk, küreselleşmeyi dolaylı olarak benimsemiştir. Dünya insanı her ne kadar farklı ülkelerde de yaşasa, farklı etnik, dilsel ve dinsel gruba üye de olsa aralarında ortak paylaşımlar söz konusudur. Dünyanın herhangi bir yerindeki bir tüketici aynı marka nescafeyi, colayı içmekte ve Mcdonalds hamburgerini yemektedir.

Tüm bunlarla birlikte bazı ülkelerin yerel özelliklerinin ise dünyaya yayılabildiğini belirtmek gerekir. Ancak bu yaygınlaşma yine “fast food kültürünü” besleyecek nitelikte bir süreçten bağımsız değildir. Artık dünyanın her yerinde döner, lahmacun, McDonalds, pizza vardır. Tüm kentler McDonald’s kent kültürü sayesinde kendilerini aynı ritim içerisinde bulmaktadırlar. Dünyanın hangi ülkesinin hangi şehrinde olursanız olun “Hamburgerin” kokusu burnunuzda olacaktır, Coca Cola sizi serinletecektir. Grefe (1994), hamburgeri “tüm ülkelerin en küçük ortak yiyeceği” olarak tanımlamaktadır. Küresel tüketim ritminin baskısı kentte yaşayanların kültürel akışını da belirlemektedir ve belirlemeye de devam edecektir. Christiane Grefe (1994: 8-9) bu durumu şöyle yorumlamaktadır:

“...Ekonominin öncelikleri, yemeği “gıda maddeleri ürünü”ne çevirdi ve yemek için zamanımızı ve hayal gücümüzü çaldı. Araya sıkıştırılan fast food sadece bir espri değil; “neşeyle yemek”, bu hayata tutunmak isteyen birisi için aynı zamanda bir ihtiyaç. Üretim için zaman eşittir para ise, tüketim için de zaman eşittir boş vakit, tatil oldu. Boş vakit de yemek pişirmeye harcanamayacak kadar değerli...”

(2) Kentsel Politikaların “Yeni” Belirleyicilerinden Birisi Olarak Fast Food Sektörü: Kentsel politik süreçler, ulusal politik süreçlerden giderek özerkleşmekte veya bağımsızlaşmakta ve fast food sektörü yeni kentsel politik araç olarak kentin planlamasında etkili olmaktadır.

Küreselleşme sürecinde genellikle birçok tesis “anıtsallaştırılmaya” çalışılmaktadır. Bu eğilim kent mekânına, dev otopark alanları ile gökdelenler, çok katlı alışveriş merkezleri, plazalar, çok yıldızlı oteller biçiminde yansımaktadır. Geçmişte kentlerin en önemli simgeleri olarak bilinen tarihi yapılar yerlerini, bu değerleri de ezercesine yükselen dev otellere, çok katlı alışveriş merkezlerine ve gökdelenlere bırakabilmektedir (Kiper,2004b:103,105). Bu tür yeni yapılar ise, kentlere yeni kimlik kazandırmaktan çok bir örnekleştirme olarak ortaya çıkmaktadır.

Allen J. Scott (2000: 4) ise küresel sermaye akışının kentlerde yarattığı biçimlenmeyi kapitalizmin yeni kültürel ekonomisi olarak değerlendirmektedir ve bunu ekonomik aktivitelerin coğrafyası üzerinden açıklamaktadır.

Küresel markalar yoluyla aktarılan kültürel kodlar zamanla kentsel kültürün yeni belirleyicileri ve biçimlendiricileri olarak da öne çıkmaktadırlar. ***Artık yeni kentsel politikacılara küresel markalar da eklenmektedir.***

(3) **Kentsel Rekabetçilik Olgusu:** Kentler kendi aralarındaki rekabette ön planda yer almak, kentin performansını ve sürdürülebilir rekabetçiliğini artırmak için yeni düzenlemelere ve politikalara yönelmektedirler.

Bugünün kentleri sermayeyi çekmek için birbiriyle rekabet etmek zorundadırlar. Bunu yapmak için pek çok yerel otorite çekici finansal teşvik tedbirleri gibi temel uygulamalara ek olarak iyi işleyen bir altyapı ve kentsel hizmetler, iletişim sistemleri, etkili taşıma, yeterli konut, eğitim ve dinlenme tesislerine erişim gibi hizmetler sunmaktadır (İstanbul+5, 2001). Alışveriş merkezlerinin (AVM'lerin) yaygınlaşması, altyapı yatırımlarındaki artış, kent hukukundaki değişim ve post-fordist üretim tarzı (Şahin, 2011: 382) kentlerdeki rekabetin sembolleri olarak değerlendirilebilir. Böylece kent yönetimleri bir taraftan mevcut hizmetlerin sunumunu gerçekleştirmek zorundayken bir taraftan da küreselleşme sürecinin gerektirdiği yeni ve karmaşık görevleri de sunma zorunluluğunu hissetmektedirler.

Giderek artan ve çeşitlenen hizmet talebini giderek azalan kaynaklarla karşılamak zorunda kalan kent yönetimlerinde, örgüt yapısı ve yönetim olgusu, yerel demokrasi anlayışı ve buna ilişkin yapılanmalar da her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır (Ökmen, 2003: 177). Küreselleşmeyle kentlere yüklenen ve kentlerden beklenen işlevler değişmekte, genişlemekte ve derinleşmektedir. Özellikle kentsel rekabetçiliğin ve kapitalist ekonomik gelişmenin yarattığı "**çevre sorunları**" yeni bir rekabet ve gelişme alanı olarak kendini yeniden dönüştürmektedir. Bu süreçte fast food sektöründeki firmalar *kentlerde pazar paylarını arttırabilmek için sürdürülebilir ve çevreye duyarlı üretim ve pazarlama stratejileri* geliştirmektedirler.

Kentler rekabet üstünlüğünü sürdürmek için giderek artan rekabetçiliğin farklı düzeylerinde yoğun bir şekilde birbirleriyle ulusal ve uluslararası düzeyde yarışır hale gelmişlerdir (Jensen-Butler, 1997). Pelkonen (2005: 685) Avrupa ve dünya çapında "yaratıcı kent (creative city)", "yenilikçi kent (innovative city)" ve "öğrenen kent (learning city)" gibi vizyonların kent politikacıları için öncelikli ve önemli hale geldiğini vurgulamaktadır. Bazı kentler daha rekabetçi olabilmek için özel sektöre daha iyi mekanlar sağlarlar. Bu nedenle yerel yönetimler kentlerini daha rekabetçi kılmak amacıyla firmalar için uygun yerel bir çevre oluşturmaya çalışırlar. Kentler özel sektörü kendi kentlerine çekmek için bu anlamda birbirleriyle yarışmaktadırlar.

5. SONUÇ

21. yüzyılda kentler yeni bir kültür kalıbı oluştururken, küreselleşmenin etkileşimi ile oluşan bu kültür de değişime uğramaktadır. Bir "fast food" kültürü olan McDonalds, küreselleşmeyle Batı'nın kendi değerlerini tüm dünyaya yaymanın simgesi olmuş, küresel ile yerel arasında ilişki kuran bir ağ haline gelmiştir. McDonald's gibi fast food sektörü ile gelen mekansal ve kültürel öğeler yalnızca küresel değişime eklemlenmeyi getirmemekte, aynı zamanda bu

değişimin getirdiği kùltürü kabullenmeyi de içermektedir. Küresel markalar yoluyla aktarılan kùltürel kodlar zamanla kentsel kùltürün yeni belirleyicileri ve biçimlendiricileri olarak da öne çıkmaktadırlar. **Artık yeni kentsel politikacılara küresel markalar da eklenmektedir.** Bu bağlamda McDonald's gıda sektöründe belirleyici bir markadır ve bu Çalışmada McDonald's, fast food restoran sektöründe önde gelen bir şirket olduğu için "kùltürel simge" olarak tercih edilmiştir.

McDonald's günümüzde 119 ÷lkede 35.000'in üzerinde restoran ile her gün yaklaşık 70 milyon kişiye hizmet sunmaktadır. Türkiye'deki ilk McDonald's restoranı, 24 Ekim 1986'da İstanbul Taksim Meydanı'nda hizmete girmiştir. Anadolu Grubu çatısı altında faaliyet gösteren McDonald's 41 kentte yaklaşık 260 restoranı ve 6000 civarında çalışanı ile yılda 100 milyon kişiye hizmet vermektedir (McDonald's Türkiye, 2014). Restoranların büyük çoğunluğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde bulunmaktadır. Bu durum kentsel kùltür açısından McDonald's restoranlarının nüfus potansiyeli yüksek kentleri daha fazla etkilediğini göstermektedir.

Çalışmada McDonald's kent kùltürü şu üç konu üzerinden tartışılmıştır: (1) Ortak popüler kùltür ve mekan algısı, (2) Fast food sektörünün kentsel politikaların yeni belirleyicilerinden birisi olması ve (3) Kentsel rekabetçilik olgusu.

McDonald's kent kùltürü; kentsel mekanların kullanım biçimlerini ve kentsel yaşam tarzını belirlerken, kentleşmenin niteliği, devingenliği ve dengesiz bir süreç içerisinde gerçekteşmesi de fast foodun gelişmesine zemin hazırlamaktadır. şöyle ki; özellikle Türkiye'de, 2000'li yıllarda yoğun biçimde yürütölen "kentsel dönüşüm projeleri" pek çok kentte eski ahşap yapıları, bu yapıların bulunduğu sokakları yeniden inşa etmekte, "modern kent görüntüsü" oluşturma gerekeşi altında restoranlar, butikler, çok yıldızlı oteller, AVM'ler ve benzer yapılar ile kentin kimliği yeniden tanımlanmakta veya yeni ögelerle küresel kùltüre eklemlenmektedir.

Kentlerin değişen ve genişleyen işlevleri kentler arasında bu işlevleri gerçekteştirme yeteneğine bağlı olarak yeni bir kent hiyerarşisi de yaratmakta ve küresel kent, dünya kenti, bilgi kenti gibi adlarla kentler rekabet olgusu içinde dönüşmektedir. Kentsel mekanlar sermayeyi çekebilmek için firmaların veya özel sektörün kar stratejilerine göre planlanmaktadır. Kentsel hiyerarşinin yanında kentin mekana yönelik olarak sınıflar arası mekansal farklılık giderek belirginleşmekte, tek tip kentler ortaya çıkmakta, küreselleşmenin simgesi olan yapılar kent mekanında en önemli unsurlar olarak yer almaktadır. Dünyanın her yerinde -başta fast food yeme alışkanlığı olmak üzere- kentlerde görölen yapılar, marketler, mağaza zincirleri, giyim biçimi, dinlenen müzik ve izlenen filmler bu sürecin işleyişinin somut delilleri olarak kendini göstermektedir.

McDonald's kent kùltürü, sadece yemek kùltürünün değişmesi anlamına gelmemekte, aynı zamanda yerel kùltür içerisinde olmayan pek çok yapı ve özelliği de değiştirerek, yerel kùltürel kimliksizleşme tartışmasını gündeme getirmektedir. Bu süreçte küresel olanın dışlanması gibi bir seçenek olmadığına

göre, yerel olanı koruyarak bu sistemin içerisinde yer almak gerekmektedir. Bunun için eğitim, ekonomi, kültür ve kente ilişkin üretilen politikalarda bütün olarak sorunu çözmeye odaklanılmalıdır. Çünkü kentlerin yerel özelliklerinin korunması ülkelerin kalkınma potansiyeli açısından önem taşımaktadır. Günümüzde tüm dünya kentlerinin aynılaştığı düşünöldüğünde, özellikle turizm açısından olumsuzluklar taşıyacağı ortadadır. Mekanda, kültürde ve yemekte aynılaşma, yerel özelliklerin birer kalkınma unsuru olma özelliğini azaltmaktadır. Her yer aynı biçime dönüşüyorsa, her yerde baskın olarak aynı yemekler yeniliyor, aynı kültür paylaşıyorsa, bir ülkenin yabancılar tarafından “farklı olan”ı görme, yaşama ve tatma isteği de azalacaktır. Yerel kültürü koruyarak sistemde yer alan farklı kentleşme politikalarının uygulamaya konulması ve bu yönde dünyada ve Türkiye’de sayıları giderek artan “Yavaş Kent” hareketinin yaygınlaştırılması önemli bir seçenek olarak değerlendirmeye ve uygulamaya alınabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alptekin, M. Y. (2007). *Medeniyet Havzalarından Küresel Trendlere Şehir ve Toplum*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Aytaç, Ömer (2007), “Kent Mekanlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt-17, Sayı-2, ss.199-226.
- Bal, Hüseyin, (2008). *Kent Sosyolojisi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 4.Baskı.
- Burger King Türkiye web sitesi (2015), “*Hakkımızda*”, www.burgerking.com.tr/ (Erişim: 22.02.2015).
- Castells, Manuel (2009). *Communication Power*. New York: Oxford University Press.
- Domino’s Pizza Türkiye Web Sitesi (2015), “*Hakkımızda*”, <http://www.dominos.com.tr/kurumsal/hakkimizda.aspx> (Erişim: 22.02.2015).
- Ergin, Nilüfer (2001), “Ortak Yaşam Alanı Olarak Heykel”, *21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, Haz. F.Gümüőođlu, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Grefe, Christiane (1994), *Hamburger Çağı*, (Çev. Ogün Duman), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Interbrand’s 15th Annual Best Global Brands Report* (2014), <http://interbrand.com/en/newsroom/15/interbrands-15th-annual-best-global-brands-report>, (Erişim: 9 Ekim 2014).
- Istanbul+5, (2001), *Istanbul + 5: The United Nations Special Session of the General Assembly for an Overall Review and Appraisal of the Implementation of the Habitat Agenda*, New York, 6-8 June 2001, ww2.unhabitat.org/istanbul+5/brochure.pdf, (Erişim Tarihi: 24.01.2013).

- Jakle, John A. and Keith A. Sculle (1999), *Fast Food: Roadside Restaurants in the Automobile Age*, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Jandt, Fred Edmund (2010), *An Introduction to Intercultural Communication: Identities in a Global Community*, California, SAGE Publications, 6th Edition.
- Jensen-Butler, C. (1997), *Competition Between Cities, Urban Performance and the Role of Urban Policy: a Theoretical Framework*. in: Jensen-Butler, C., Shachar, A. and van Weesep, J. (Eds). “*European Cities in Competition*”, pp. 3-42. Aldershot: Avebury.
- Lefebvre, Henri (1996), “Right to the City”, *Writings on Cities: Henri Lefebvre*, Ed. E.Kofman-E.Lebas, Blackwell Publ.
- Lefebvre, Henri (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (Çev. I.Gürbüz), İstanbul, Metis Yayınları.
- Lurry, Celia (1996), *Consumer Culture*, Cambridge: Polity Pres.
- Kentleşme Şurası 2009: Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu*, (2009), Ankara: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı.
- KFC Web Sitesi (2015), “*Hakkımızda*”, <http://www.kfcturkiye.com/kentucky-fried-chicken> (Erişim: 22.08.2014).
- Kiper, Perihan, (2004a), “Küreselleşme Çağında kentlerin Tarihsel-Kültürel Kimliklerinin Korunması Sorunu”, *International Gazimugasa Symposium: Akdeniz Üçlemesi Değişim Dönüşüm Bildirim*, Famagusta Turkish Republic of Northern Cyprus, Eastern Mediterranean University,2004, Edited by Uğur Ulaş Dağlı” <ftp://ftparch.emu.edu.tr/Projects/sempozyum/.../papers/FSCP85.doc>, Erişim Tarihi: 29.01.2013.
- Kiper, Perihan, (2004b), *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması -Türkiye-Bodrum Örneği*, Ankara Üniversitesi SBE Doktora Tezi.
- Korkmaz, Sezer, (2005), “Fast Food (Hızlı Yemek) Pazarında Rekabetçi Stratejilerin Etkinliği: Üniversite Gençliğinin Tercihlerinin Analizi”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2005 Sayı: 2, ss. 22-39.
- Koyuncu, Ahmet, (2013), “Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.8, S:2, ss.155-179.
- McDonald’s , (2015), <http://www.mcdonalds.com.tr/dunyada-mc-donalds-tarihce>, (Erişim: 24.08.2014).
- McDonald’s Web Site (2015), “*Company Profile*” http://www.aboutmcdonalds.com/mcd/investors/company_profile.html (Erişim: 22.09.2014).

- McDonald's Annual Report* (2013), <http://www.aboutmcdonalds.com/content/dam/AboutMcDonalds/Investors/McDs2013AnnualReport.pdf> (Erişim: 18.09.2014).
- McDonald's Türkiye Web Sitesi* (2014), "Türkiye McDonald's" http://www.mcdonalds.com.tr/turkiyede-mcdonalds_1_7 (Erişim: 25.08.2014).
- Milliyet Ekonomi*, (2011), "İşte dünyanın en değerli markası", <http://www.milliyet.com.tr/iste-dunyanin-en-degerlimarkasi/ekonomi/ekonomidetay/05.10.2011/1447022/default.htm>, erişim: 19.02.2015.
- Mooij, Marieke de (2000), "Viewpoint: The Future is Predict able for International Marketers: Converging Incomes Lead to Diverging Consumer Behavior", *International Marketing Review*, Vol.17, No.2, pp. 103-113, http://www.mariekedemoij.com/articles/demoij_2000_int-marketing_review.pdf.
- Movius, Lauren (2010) 'Cultural Globalisation and Challenges to Traditional Communication Theories', *PLATFORM: Journal of Media and Communication* 2(1) (January): 6-18, http://journals.culture-communication.unimelb.edu.au/platform/resources/includes/vol2_1/PlatformVol2Issue1_Movius.pdf.
- Oktay, Derya, (2011), "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", *İdeal Kent*, S:3, Ankara: ADAMOR Kent Araştırmaları Merkezi, ss. 8-19.
- Ökmen, Mustafa, (2003), *Kent, Çevre ve Globalleşme*, İstanbul: Alfa Basım.
- Öncü, Ayşe, Petra Weyland, (2005). "Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri", *Mekan, Kültür, İktidar* (Der: Ayşe Öncü, Petra Weyland), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.9-39.
- Pelkonen, A. (2005), "State Restructuring, Urban Competitiveness Policies and Technopole Building in Finland: A Critical View on the Global State Thesis", *European Planing Studies*. 13(5), 685-705.
- Pizza Hut Türkiye Resmi Web sayfası*, (2015), <http://www.pizzahut.com.tr/pizzahut>, (Erişim Tarihi:20.01.2015).
- PizzaPizza, (2015), "Lezzet Noktalarımız", <http://www.pizzapizza.com.tr/lezzetnoktalarimiz.html> (Erişim Tarihi:20.01.2015).
- RNCOS (2006), "Food Processing Industry in Japan", *RNCOS Report*, <http://www.prweb.com/releases/2006/04/prweb373889.htm>, (20.09.2014).
- Starbucks Türkiye Web Sitesi* (2015), <http://www.starbucks.com.tr/> , (Erişim Tarihi:21.02.2015).
- Schlosser, Eric (2004), *Hamburger Cumhuriyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Scott, Allen J., (2000), *The Cultural Economy of Cities*, London: Sage Publications.

- Storey, John (2000), *Popüler Kùltür Çalışmaları: Kuramlar ve Metotlar*, (çev. Koray Karařahin), İstanbul: Babil Yayınları.
- şahin, Yusuf, (2011). *Kentleşme Politikası*, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Tekeli, İlhan, (1991). “Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler”, *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, ss:79-88.
- The State of the World’s Cities 2004/2005, Globalization and Urban Culture (2004),
<http://www.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=1163>,
Erişim Tarihi: 26.11.2012.
- TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı) (2011), *İleri Teknoloji Projeleri Destek Programı Sektörel İnceleme Çalışmaları-II*,
[http://www.ttgiv.org.tr/content/docs/ek-2---itep-rapor---2-\(haziran-2011\).pdf](http://www.ttgiv.org.tr/content/docs/ek-2---itep-rapor---2-(haziran-2011).pdf) (Erişim Tarihi:01.09.2014).
- Turkey GAIN Report (2008), “*Turkey HRI Fast Food Service Sector Annual 2008*” Osman Çakıroğlu (Haz.), Report’s Date and Number: 7/22/2008, TU8034, <http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200807/146295228.pdf> (Erişim: 11.8.2014).
- Tutar, Hasan (2000), *Küresellesme Sürecinde İşletme Yönetimi*, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- TÜSİAD (2007) Uluslararası Rekabet Stratejileri, Türkiye Gıda Sanayi,
http://www.tusiad.org.tr/_rsc/shared/file/GidaRaporu.pdf.
- Vardar, Nùkhet, (2011), *Fark Yaratmak*, İstanbul: Anadolu Restoran İşletmeleri Limited şirketi.
- Yırtıcı, Hakkı, (2009). *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.